

BOHEMISTYKA

4/2005

Rocznik V – ISSN 1642–9893

Redaktor naczelny
Mieczysław Bałowski

Komitety Redakcyjne:

Mieczysław Basaj (Warszawa), Neil Bermel (Sheffield), Marie Čechová (Praga), Jiří Damborský (Ostrava), Ernst Eichler (Lipsk), Jaroslav Hubáček (Ostrava), Marie Krémová (Brno), Jan Kořenský (Praga), Eduard Lotko (Olomuniec), Svatava Machová (Praga), Alena Macurová (Praga), Margerita Mladenowa (Sofia), Walery Mokijenko (Greifswald), Dobrava Moldanová (Ústí nad Labem), Galina Nieszczimienko (Moskwa), Teresa Zofia Orłoś (Kraków), Janusz Siatkowski (Warszawa), Hana Sodeyfi (Wiedeń), Jiří Svoboda (Ostrava), Józef Zarek (Katowice)

Sekretarz Redakcji
Anna Zura

Spis treści

Artykuły i studia

Svatava Urbanová, <i>Transfigurace literárních žánrů aneb Don Quijote v interakci</i>	237
Michał Stefański, <i>O krytyce Jana Strakoša</i>	249
Barbara Kudaj, <i>Milczące pokolenie. Od poetyzmu do »nagiego człowieka«</i> . .	265

Recenzje, omówienia, noty

Svatava Urbanová a kol., <i>Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století. (Reflexe české tvorby a recepce)</i> , Votobia, Olomouc 2004, 457 s., ISBN 80-7220-185-9 (przez Aleksandrę Pająk)	275
Drahomír Šajtar, »Hledání klíče«. <i>Literatura v regionu</i> , red. L. Pavera, Ostrava, Společnost Leopolda Vrlý, 2005, 112 s., ISBN 80-239-3856-8 (przez Libora Martinka)	279
Česká a polská samizdatová literatura – Czeska i polska literatura drugiego obiegu. <i>Sborník z mezinárodní vědecké konference konané v Opavě 13.–14. listopadu 2002</i> , red. Libor Martinek, Martin Tichý, Slezská univerzita, Opava 2004, ISBN 80-7248-228-9 (przez Martę Buczek)	284
Svatava Urbanová, Iva Málková, <i>Souřadnice míst, Ostravská univerzita, Ústav pro regionální studia</i> , Nakladatelství Tilia, Ostrava 2003, 191 s., ISBN 80-7042-632-2 (przez Annę Zurę)	288
Postmodernismus v literatuře a umění. <i>Sborník příspěvků z vědeckého symposia s mezinárodní účastí</i> , red. V. Novotný, Pro libris, Plzeň 2003, 247 s., ISBN 80-86446-10-7 (przez Aleksandrę Pająk)	291
Čeština – univerzální a specifika, red. Zdeňka Hladká, Petr Karlík, t. 1–3: <i>Brno: Masarykova univerzita, t. 4: Praha: Nakladatelství Lidové noviny, t. 1 – 1999, 130 s., ISBN 80-210-2025-3, t. 2 – 2000, 192 s., ISBN 80-210-2262-0, t. 3 – 2001, 347 s., ISBN 80-210-2532-8; t. 4 – 2002, 370 s., ISBN 80-7106-611-7</i> (przez Barbarę Kudaj)	293
Książki nadesłane do redakcji »Bohemistyki«	301

Kronika

Mieczysław Bałowski, <i>Jubileusz Profesora Ewy Siatkowskiej</i>	303
Joanna Maksym-Benczew, <i>Jubileusz 65 rocznicy urodzin Jacka Balucha</i> .	305
Treść rocznika 2005	307
Bibliografia za lata 2001–2005	309

Informacje dla Autorów »Bohemistyki«

Ze względu na konieczność ujednolicenia strony graficznej tekstów drukowanych w »Bohemistyce« podajemy poniżej zasady opracowania tekstu maszynopisu:

1. Objętość artykułu nie powinna przekraczać 15 stron normalizowanego maszynopisu (format A4, 30 wierszy na stronie po 60 znaków w wierszu), objętość recenzji i pozostałych tekstów (np. informacji, artykułów jubileuszowych itp.) – do 8 stron.
2. Przypisy należy podawać po artykule.
3. Tablice, wykresy i inne obiekty graficzne powinny być dołączone na końcu tekstu na oddzielnych kartach. Natomiast w tekście Autor powinien zaznaczyć miejsce, do którego się one odnoszą.
4. W cudzysłowie podajemy tytuły czasopism, konferencji, cytaty (o ile nie są inaczej wyodrębnione w tekście, np. inną wielkością czcionki).
5. Kursywą wyodrębniamy wszystkie omawiane wyrazy, zwroty, zdania, ponadto tytuły prac zwartych i ich części (np. rozdziały), tytuły artykułów, zwroty obcojęzyczne wplecione w tekst. Na wydruku należy te fragmenty oznaczyć linią falistą.
6. Podkreślenia tekstowe oznaczamy spacją, na wydruku – podkreśleniem linią przerywaną.
7. Znaczenia wyrazów, idiomów czy innych zwrotów podajemy w łapkach ‘ ’.
8. Prace należy przesłać na dyskietce (wpisane do komputera w programie WORD v. 6.0 i wyższa) z jednym wydrukiem.
9. Autorów prosimy o dokładne podanie imion, nazwisk, stopni i tytułów zawodowych lub naukowych, nazw miejscowości, adresów prywatnych i numeru telefonu lub e-mailu.
10. Tekstów nie zamówionych Redakcja nie odsyła.

Warunki prenumeraty

1. Wpłaty na prenumeratę są przyjmowane na okresy roczne.
2. Cena prenumeraty na cały rok wynosi 20 zł.
3. Wpłaty na prenumeratę przyjmuje Wydawnictwo »Pro«, skr. poczt. 7, 59–230 Prochowice.
4. Terminy przyjmowania prenumeraty: na kraj do 10 listopada, na zagranicę do 31 października.

Wydawca: Wydawnictwo »Pro« i PWSZ w Raciborzu (47–400), ul. Juliusza Słowackiego 55, tel. (+ 48 32) 415 50 20, e-mail: mieczyslaw.balowski@uni.opole.pl

Transfigurace literárních žánrů aneb *Don Quijote* v interakci

Zabývat se proměnami literárních žánrů neznamena, že se musíme soustředit jen na genologické, poetologické problémy, že budeme věnovat pozornost literární modelovosti a rozvádět ji v koncepci historické poetiky. Nemusíme usilovat o shrnutí vývoje literárních druhů a žánrů, uvažovat o současném stavu genologického systému, ostatně v posledních desetiletích literární vědou značně zpochybňovaného. Uvažovat o české nebo světové literatuře v interakci, nás ovšem může motivovat k tomu, že si budeme více všimnout některých literárních útvarů a žánrů v souvislosti s modely různých komunikačních situací. Je totiž možné soustředit se pouze na funkční a komunikačních okruhy žánrů, třebaže současnost se vyznačuje stíráním žánrových hranic a vznikem nových útvarů, a to pod vlivem nejen publicistickým, ale přímo masmediálním. Ani tento jev však není ničím novým, stejně jako není novinkou „rekonstrukce genologického systému a cesta k intertextům“ (odkazují tím na studii Ludvíka Štěpána 2000, s. 83–93). Jsme svědky mnohočetného proměňování děl původně vzniklých v jiných kontextech a s jiným posláním a jejich vstupování do dalších komunikačních okruhů se stává až nepřehledné. V literatuře pro děti a mládež, kterou se systematicky zabývám, dochází desítky let k četným transpozicím, k novým zpracováním, která jsou mnohdy metatextovým navazováním na originál, stávají se jeho volným pokračováním či reflexí. V minulosti se ovšem spíše mluvilo o adaptacích a jednalo se o nižší stupně transpozice, tj. docházelo k novým zpracováním, která tematicky a kompozičně zachovávala původní osnovu a ideový základ pretextu. V posledních letech s čet-

ností dochází spíše k žánrovým transgresím, v nichž se postupuje volně, s řadou aluzí, citací a kvazicitací, které nemusí mít vazbu na obecně známé texty. Například vznikají vnitřně strukturované knihy a texty, v nichž dochází k různorodému prostupování realistické a fantazijní roviny s inspirací a filiací masmediálního charakteru. Literární a výtvarné postupy vytvářejí žánrově specifické útvary, které jsou intersémiotickou kombinací slova a obrazu a teprve pro ně nalézáme přesnější pojmenování.

Vnímatel je ovlivňován řadou faktorů mimoliterárního charakteru. Například:

1. Typem vydání (edicí, funkcí, formátem, stránkovou manipulací, typografií apod.).
2. Jazykovým kódem, zvoleným komunikačním kódem psaným a ikonickým (ovlivněným třeba zákonitostmi spojenými s albem, ilustrovanou knihou, komiksem a podobně), které nutí sledovat vztah textu a obrazu.
3. Vnímatel je ovlivněn způsobem narace: jsme svědky transfigurace komunikačního aktu, dochází k převádění z literární, čtenářské pozice do mimoliterární, posluchačské, divácké pozice. Přitom velkou a aktuální otázkou se stávají žánry fantastiky, zázraku, sci-fi, postavení alternativních perspektiv atd.
4. Důležitá je podoba diskursu. Pozornost se věnuje specifickému hledání diskursu kulturního, antropologického, ideologického, sociálního, uměleckého (Escarpit, Vagné-Lebas 1988).

Vše je otevřené a zároveň komplexně probíhající uvnitř a ve vztazích, které lze jen obtížně vydělovat. Nejednou je složité rozpoznat, zda se jedná o podobu transpozice nebo transgrese směrem k ludické hře, k parodické a pastišové imitaci, satíře, ironii, travestii, karikatuře, k palimpsestu a podobně (Genette 1987). Evidentně však sílí recepční kontaktovost, posilují se postupy vytvářející efekt přímé, na textové situaci nezávazné komunikace, která vzbuzuje dojem živé skutečnosti bez zprostředkující úlohy modelového komunikátu.

Vraťme se k problému recepčního rozšíření a uveďme příklady posunů, k nimž docházelo a dochází na díle známém v kulturním

kolektivním oběhu. Motivací se stává také to, že od jeho prvního vydání právě uplynulo čtyři sta let. Jedná se o Cervantesův román *Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha* (1605). Koluje ve světě ve stovkách překladů a adaptací¹, v dramatických, filmových a zvukových podobách², dnes dokonce v obrázkovém nebo komiksovém podání pro malé děti. Zásadně se proměňuje vztah k dnes již kánonickému literárnímu dílu, jak každá nová generace vnímatelů začíná na vyšším stupni recepční zkušenosti a jak třeba dnešní dítě může dosáhnout někdejší moudrosti dospělého, přičemž si přivlastňuje starší text pro dospělé tím spíše, že klasický způsob je uprostřed současných náročných literárních metod relativně přístupnější (Mathauser 1999, s. 16).

Cervantesovo vyprávění o Donu Quijotovi tvoří základ moderního románu, z něhož se trvale odvozují další modely a varianty, jež spolu žijí a tvoří pnutí mezi známým, dnes již tradovaným, kánonickým dílem a nově utvářenými formami. Příběhy Dona Quijota, které se vymezovaly vůči dobrodružným rytířským románům a oblíbeným pastýřským a sentimentálním románům, bohatýrským zpěvům a románům, představují syntézu tradičního španělského realismu s realismem renesančním a zřejmě vznikaly ze snahy odklonit se od konvencí, navázat na díla typu Celestana, Lazarillo z Tormesu a Dialogy Juana de Valdés a zároveň je nenapodobovat. Dnes se vyprávěné příběhy pojímají jako životní filozofie, obraz podvojnosti, syntéza prožitků a poznání. Méně uvažujeme v duchu Cervantesovy umělecké dobro-

¹ Román byl v českých zemích znám od roku 1612 v anglickém, francouzském, německém a italském překladu. První přímý překlad ze španělštiny byl připraven Josefem Bohuslavem Pichlem v roce 1866 (*Don Quijote*). Největší ohlasy v podobě reedice zaznamenaly překlady Václava Černého *Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha* (1931, 1947, 1966) a ostravského romanisty Zdeňka Šmída (1952, 1955, 1982). Pro další výklad je však důležité upozornit také na překlad Huga Kosterky (1924, 1931), protože z něj čerpal při tvorbě adaptace pro mládež Jaromír John.

² Donquijotovská látka se stala inspirací v české dramatické tvorbě Viktora Dyky *Zmoudření Dona Quijota* (1924), Františka Kožíka (*Don Quijote přichází*, 1941, prem. 1946), Antonína Přídala (*Komedie s Quijotem*, 1983).

družnosti. Jeho pozice vůči četbě bez ustání, od setmění do úsvitu a celé dny, vztah k pretextům, pamfletům, paskvilům a různým typům travestií. Je jasné, že v době vzniku se Cervantesovi zřejmě jednalo o široce založenou analýzu nejrozmanitějších společenských problémů, ale zároveň šlo o boření klasických uměleckých konvencí a nekončící cestu k významům. Tím, že román byl jakoby pro nešpanělský umělecký svět znovu objeven po stovce let, v širším českém čtenářském kontextu vlastně až v 19. století, oceňovaly se v něm jiné kvality³. Někdy byly jeho významy redukovány, jindy se Don Quijote stal pouhým symbolickým emblémem s odkazem na „bláznovství“ počínání a marný „boj s větrnými mlýny“.

Příběhy *Dona Quijota* zpracované třeba do podoby dramatické jsou vlastně formou recepční konkretizace. V nich jsou v různé míře uplatňovány postupy synkreze, syntézy, inspirace, překladu, jsme v nich svědky dalších interakcí (Mathauser 1984). Je příznačné, že v případě recepce *Dona Quijota* se postupem času vytrácí aktuálnost dobové výpovědi (přesnost místa, krajiny, dobových zvyklostí, typů lidí a stylu života) a na významnosti nabývá metaforičnost, vytrácí se zábavná dobrodružnost a je posílena patina dějinnosti. Ta se stává příznaková, stává se oživujícím prvkem. Historizující rovina například působí podstatně více na generaci, jež právě nabývá recepční zkušenosti fikčních světů.

Také překlady slavného románu svědčí o modifikování obsahu. Například v českém kontextu docházelo k asimilacím přeložených textů s formami folklorními a paraliterárními. V překladech Václava Černého nebo třeba u Zdeňka Šmída se nevyskytuje tolik přísloví jako v adaptaci pro mládež Jaromíra Johna, kde nabývají na dalších významech. Přijetí překladů a adaptace *Dona Quijota* jsou tak trochu ukázkou recepce světové literatury, souvisejí se vztahem k románu, s již existujícími domácími tradicemi, ale jsou také zdrojem konfliktů mezi systémy kodexů, norem a modelů, pravidel a opatření, která bychom

³ V tomto duchu jsou podnětné úvahy polských badatelů: Balcerzan 1972, Nycz 1995.

zjednodušeně mohli charakterizovat jako tradovaná. Jsou v nich obsaženy také antiliterární receptivní dozvuky, vytvářející rozestup mezi výrazem a významem, ale mnohdy také uvolňující kreativní percepční energii. Uvedme příklad z oblasti kritické recepce v podobě Kunderovy esejistiky.

Cervantesův román o Donu Quijotovi inspiroval Milana Kunderu několikrát. V roce 1983 mu věnoval citovanou esej v „Le Nouvel Observateur” pod názvem *A co když nás román opustí?*, která se stala první částí knihy *Umění románu* (v roce 1986 vydané v nakladatelství Gallimard). K českému čtenáři neznalému jazyků se však dostala až v roce 2001 zásluhou brněnského literárního časopisu „Host” a nyní vychází samostatně v drobné publikaci se známým názvem *Zneuznávané dědictví Cervantesovo*. V posledním knižně vydaném souboru esejů o světovém románu s názvem *Opona* (2005)⁴ je román citován mnohokrát a tvoří součást řady „velkého” kontextu moderního románu, který sahá od Rabelaise, Cervantese, Diderota, Sterna, Tolstého přes Musila, Brocha, Kafku, Haška, Gombrowicze až ke Garcíu Márquezi.

Milan Kundera je evidentně jeden ze zasvěcených čtenářů Cervantesova světově proslulého románu, pro něhož pouť rytíře Dona Quijota představuje „oponu tkanou z legend, zakrývající svět”, který „otevřel svět v komické nahotě své prózy” a otevřel tak cestu moderního románu (Kundera 2005b). V jiné Kunderově eseji (*Zneuznávané dědictví Cervantesovo*) stojí:

Když Bůh opouštěl místo, odkud řídil univerzum a jeho řád hodnot, odkud odděloval dobré od zlého a dodával smysl každé věci, Don Quijote vyšel z domova a nebyl s to poznat svět. Za nepřítomnosti nejvyššího Soudce se totiž svět náhle objevil v celé své zrádné mnohoznačnosti, jediná boží Pravda se rozpadla na sta relativních pravd, o které se lidé podíleli. Takto se narodil Novověk a s ním román, jeho obraz a model (Kundera 2005c, s. 13).

⁴ Záměrně budeme citovat z překladu do španělštiny, protože není bez zajímavosti, jak rodilí Španělé přijímají francouzsky psané eseje (Kundera 2005a).

Kundera připomíná, kolikrát se již mluvilo o konci románu. Zánik podle něj věstili futuristé, surrealisté, vlastně všechny avantgardy. Román měl ztroskotat na silnici pokroku ve prospěch radikálně nové budoucnosti, ve prospěch umění, které se nebude podobat ničemu, měl podlehnout publicistice a dokumentaristice. Připomeňme v meziválečném období Kischovo uvažování a provokativní otázku a odpověď „Román? Ne reportáž!”.

Čím to je, že tomu tak není? Vraťme se k některým skutečnostem a zopakujme je, i když poněkud nesouvisle a účelově, a to ve vztahu k funkčním proměnám a k nově vznikajícím komunikačním situacím.

V době svého vzniku Cervantesův román především provokoval. Jak jsme již uvedli, autor v něm parodoval tehdy výsostně oblíbené rytířské romány a dojmavé pastorální scény, příznačné pro renesanční Evropu. Úspěšnost forem se stvrzovala v dalších staletích (v osvícenství a romantismu – vzpomeňme na tvorbu v začátcích českého národního obrození), avšak pronikání prvků a deformovaných žánrových forem do literatury ztrácelo na své účinnosti. Na Cervantesově románu se neoceňovala transgrese směřovaná k žánrové ironii a parodii, ale autorova schopnost dramaticky zachytit střetání dvojího postoje ke světu, starého a nového. Upoutávala představa hodnot zlatého věku a doby ještě starší, která tvoří součást vnitřního světa jeho hrdiny, je jiného řádu než okolní svět. Don Quijote, ústřední postava románu, se vymyká praktickým vztahům a jsou mu cizí hmotné zájmy. Je postavou uvnitř románu a zároveň mluví ke komusi mimo román. Tento formální postup autora při kompozici díla a vztah čtenáře k výslednému textu však nebyl recipienty, mezi něž patří adaptátoři, pochopen a rozvinut.

Za nové a inspirující v Cervantesově umění spatřuje Kundera schopnost románu více porozumět vlastnímu životu. Uvádí jako příklad epizodu, v níž Don Quijote vysvětluje Sanchovi, že Homér a Vergilius nelíčí lidi, jací byli, ale jací by měli být, aby si zachovali lidskost a ctnosti. Románoví hrdinové *Dona Quijota* nevyžadují, aby byli obdivováni. Pouze chtějí, aby jim bylo rozuměno, třebaže jsou zcela odlišní. Hrdinové slavných epopéjí musí zvítězit a usilují o to, aby si

do posledního dechu uchovali svou velikost. Don Quijote zvítězí bez grandicióznosti, protože lidský život je již takový: jsou to odchylky z cest a četné porážky. Tou poslední, nenapravitelnou – je život, a tou největší je nevěnovat životu pozornost a neporozumět mu. Můžeme dodat, že postava Dona Quijota se stává prototypem, literárním modelem moderní literatury právě proto, že je v něm přítomna jak ironie vztahující se k rytířským ctnostem, tak potřebou vyrovnávat se s pastorálním žánrem. Dohromady je to vzpoura vůči jednoznačnosti, vůči prosazování jediného nebo dominujícího recepčního úhlu pohledu. Již v Cervantesově šestidílném románu *Galatea* se setkáváme s několikaletým pohledem. Farář se ptá lazebníka, který drží v rukou Cervantesův vymyšlený román, že se musí čekat na další díl, v němž se snad Cervantes polepší a dosáhne pro celé dílo přízně. Podobně jako je zapotřebí tvůrčí invence, je nutná pluralitní recepce díla, je zde přítomna rovina totožnosti lidí v pluralitě životních forem (Housková 1998, s. 169–176), funkční proměna na základě různých recepčních zkušeností.

Cervantesem vytvořená textová situace dovolila volně rozvinout různé varianty recepce, které se stávají konglomerátem. Ty mohou být vnímány v uzavřeném systému (aktualizují se staré modelové situace), v otevřeném komunikačním systému, kdy se boří klasické žánrové kánony nebo není upřednostněna žádná z hotových žánrových forem a převažuje intertextuální a palimpsestové psaní navíc ovlivněné strukturami publicistických a paraliterárních žánrů (například vědeckou prací). Nově texty odkazující na Cervantese vznikají jakoby ve vztahu k jiným textům nebo k vyprávěným příběhům, přitom mají ontologický i gnozeologický základ, váží se k dalšímu opět jakoby existujícímu pretextu a posttextu. Vzpomeňme dále na to, jak v předmluvě vyzývá přítel autora (Cervantese), aby napodobil knihy, které již byly napsány a čím věrněji je napodobí, tím lepší bude jeho kniha, tím větší úspěch zažije.

Cervantesův postup, který je dnes vnímán koherentně, kdysi překračoval dobová literární pravidla. Proces selektivní koherence totiž vždy s sebou nese změnu obrazu v jednotné hierarchizaci děl podle

artikulovaných idejí, rozdílných modelových typů diskursů, literárních systémů (včetně žánrového), vzniká z koexistence kánonů, vlivů, vztahů a penetracemi jednoho v druhém.

Vraťme se k receptivní složce literárních druhů, k proměnám, které podle Zdeňka Mathausera vnímáme jako *synkrezi*, *syntézu*, *inspiraci*, *překlad a přesah*. V recepci románu o Donu Quijotovi dochází k žánrové *synkrezi* například tam, kde je u uměleckých druhů zachovaná časová a významová koexistence. Je jím např. čtení románu na pokračování v rozhlasovém podání, kdy do vnímání textu sice vstupuje více prvků (třeba hudební podkres, hercův hlas, režie), avšak základ tvoří původní textura románu. Žánrově sice může vzniknout rozhlasová hra, rozhlasová inscenace, kterou vnímáme jako dramatický umělec-ký druh, avšak zpravidla se z hlediska funkčnosti zpřístupňuje významově složitě dílo recepčně méně náročnou metodou.

Pojmem *inspire* míníme ovlivnění jednoho druhu či žánru jiným. Zůstaneme-li u Dona Quijota a jeho zjevu, jsou to nespočetné obrazy a sochy v některých rysech shodné (suché tělo, vpadlé tváře, kopí na stojanu, starodávný štít, hubený koník atd.), přitom to další je již recepce tzv. quijotismu, který zahrnuje kombinaci svobodomyšlnosti, úsměvného bláznovství, trpkosti a složitosti života. Z našich umělců jsou nepřekonané třeba ilustrace Františka Tichého, který doprovodil knižní vydání adaptace pro mládež Jaromíra Johna. Korepondují s vnějším popisem, jak ho známe ze Cervantesova románu o Alonso Quijanovi, manchském hidalgo, ale jsou navíc interpretací slavné postavy (typické je například rytířovo vzpřímené držení těla). Každé umělecké dílo se může stát inspirací díla jiného druhu, nebo naopak zůstává v zajetí recepčního stereotypu. V Kunderově *Oponě*, v oněch esejích o sedmi částech, v esejích o umění románu, se Cervantesův román považuje za základ dějin moderního románu, za dílo, které trhlo oponou a „svět se otevřel před bludným rytířem“ v celé komické nahotě..., neboť právě roztržením opony předinterpretace Cervantes otevřel cestu novému umění.

Odlišné od synkreze, syntézy, inspirace a přechodů jsou *překlady* a *literární adaptace*. Nejsou jevem z celostního pomezí dvou literár-

ních druhů (překlady lnou k jedinečnému vzoru), spíše se stávají vážnými transpozicemi, které slouží k aktivizaci estetické funkce textu v procesu čtenářské recepce. Vynikající překlady ostravského spisovatele Zdeňka Šmída z roku 1952, 1955 a 1985 ponechám hispanistům, i když by zasloužily pozornost a soustředíme svou pozornost na nejznámější českou literární adaptaci pro mládež, na zpracování Jaromíra Johna s názvem *Příběhy Dona Quijota* (1940). Představují samostatný typ uměleckého díla, v němž se kombinuje metoda literární adaptace obsahové (úpravy příběhů vzhledem k čtenářské vyspělosti a životní zkušenosti) a adaptace žánrové (přihlíží ke kulturnímu a jazykovému kontextu, ke společenské, dobové a literární determinovanosti žánrů formované vlivem meziválečné avantgardy; Housková 1998, s. 169–176). Johnova adaptace má značné *přesahy*. Jedná se o svébytný postup, o umělecky opodstatněné zprostředkování myšlenkových, etických a estetických hodnot. Tvůrčí přístup k látce je dán už samotným zřetelně nenahodilým výběrem, úctou k originálnímu textu, odbornou fundovaností a osobitým jazykovým i stylistickým projevem. John chtěl pochopit více než příběhy, i když celou adaptaci takto nazývá. Jako jeden z mála usiloval o pochopení podstaty španělství. Proto čerpal nejen z překladu, ale snažil se proniknout do Cervantesova života, do jeho doby, do literárního a filozofického kontextu. Činil tak třeba prostřednictvím filozofických esejů jednoho z nejvýraznějších představitelů Generace 1898 Miguela de Unamuna (*život Dona Quijota a Sancha*, 1905). U Johna nejde o pouhou čtivou evokaci příběhů z dnes již kanonického literárního díla, ale stává se interpretací dvojího pohybu, výpovědí o hodnotách lidského života (o dobrotě, pomoci a lásce) a o etických principech nadčasové platnosti, o širší realitě, než je aktuálně přítomná a hodnotová skutečnost. John umělecky zpřístupňuje světové dílo čtenářům, dětským i dospělým, nepoučeným i poučeným. Může být inspirující nejen pro další umělce, pro mediátory (učitele, knihovníky), ale v hodnotících parametrech tohoto literárního typu se stává adaptačním modelem inspirativního charakteru.

V čem je možno spatřovat zmíněný přesah hodný odborných analýz? John zhustil rozsáhlý román do čtyřiceti čtyř kapitol, bravurně postihl marnivost utopické snahy Dona Quijota uskutečnit v životě to, co vyčetl v dobrodružných rytířských románech. V *Příbězích Dona Quijota* se relativizuje jak nutnost realistické předlohy, tak se zesměšňuje bláznivá snaha podřídít mnohotvárný život představám evokovaných jediným typem četby. Navíc je tato literatura ironizovaná další komunikační rovinou. Don Quijot a Sancho Panza slyší napsaný příběh o sebou samých a uvědomují si, že jakožto literární postavy se stávají něčím víc. Představa, že by někdo vyprávěl příběhy o jejich činech, v nich vzbudí touhu pokračovat ve svých cestách.

Podle badatelky v oblasti iberoamerické literatury Anny Houskové se mnohokrát přejímá a radikalizuje „vnitřní kód“ románu o Donu Quijotovi. Stačí připomenout román paraquajského spisovatele Augusto Roa Bastose *Já nejvyšší* (1974), v němž hrdina vystupuje jako temný dvojník Dona Quijota, nebo Borgesovu povídku s názvem *Autor Quijota Pierre Medard* (1939). V ní se francouzský spisovatel rozhodne napsat dílo, v němž se text slovo od slova shoduje se Cervantesovým⁵. Dnes již kultovní argentinský romanopisec, básník a esejista Jorge Luis Borges, jehož úvahy o cyklickém opakování textových segmentů vycházejí z teorie, že je možné předlohy (pretexty) posunout do jiné významové polohy⁶, rozpracoval Cervantesův nápad vydávat příběh o Donu Quijotovi za pouhý překlad z arabštiny do kastilštiny a převedl jej do další polohy. První část poměrně krátké povídky tvoří soupis Medardových naprosto nesourodých vědeckých prací a v druhé části je věnovaná pozornost jeho nedokončenému geniálnímu dílu – přesné kopii deváté a třicáté osmé kapitoly Cervantesova románu a zlomku dvacáté druhé kapitoly. V Borgesově podání není rozhodující originalita, kompoziční a tematická výstavba, ukončenost příběhu, ale posunutí textu do jiné významové polohy, do jiné komunikační a funkční situace. Není divu, že dnes povídka představuje

⁵ Naposled vydanou v knižním souboru *Nesmrtelnost* (Praha 1999).

⁶ Problematikou se zabývá také Žilka (2000, s. 66–69).

typické postmoderní vyprávění, které do sebe vstřebalo Cervantesovy nekonečné významové konotace.

Po přečtení Kunderových esejů o sedmi částech s názvem *Opona* zjistíme, že autorovy návraty k Cervantesovu románu, který považuje za zvláštní druh životního poznání a nikoli jen za pouhý literární žánr, jsou vlastně mezižánrovým diskursem. V subkapitolách *Opony* je možné ovšem vysledovat Kunderovu odbornou genologickou poučenost, i když není tak explicitně vyjádřena jako ve zmínkách o Mukařovského strukturalismu. V esejích nalezneme dozvuky Schellingova topologické pojmání literárních druhů a žánrů, fenomenologické hledisko Staigerovo, odkazuje se na výklad povahy románu který – na rozdíl od eposu – představuje syntézu žánrů, jež jsou zároveň v románu ironizovány. Nejen to. Oprávněnost existence umění románu spatřuje Kundera ve schopnosti zachytit každodennost, trivialitu, zábavu, mnohotvárnost autorských setkávání. Podle něj v románech se nejedná jen o odrazy dějin, o filozofické zrcadlení, zkoušky existence nebo mimořádnosti, ale také o reflexe tělesnosti (lidskosti jako takové). Je v nich připomenuta „bachtinovská” koncepce dialogická, kdy každým jeho hlasem slyšíme hlasy jiné, celé mnohohlasí, s jeho neustálým dialogem vzájemným i dialogem postav s autorem a se čtenářem.

Literatura

- Balcerzan E., 1972, *Przez znaki* Poznań.
- Bischofová J., 2005, *Zamyšlení nad adaptacemi v literatuře pro děti a mládež*, [in:] *Cesty současné literatury pro děti a mládež*. Brno: Edice Ladění.
- Escarpit D., Vagné-Lebas M., 1988, *La littérature d' enfance et de jeunesse. Etat des lieux*. Paris: Hachette.
- Genette G., 1987, *Théorie des genres*. Paris: Seuil.
- Housková A., 1998, *Imaginace Hispánské Ameriky (Hispanoamerická kulturní identita v esejích a v románech)*. Praha: Torst.
- Kundera M., 2005a, *El Telón. Ensayo en siete partes*, přel. Beatriz de Moura. Barcelona: TusQuets.
- Kundera M., 2005b, *Le rideau. Essai en sept parties*. Paris: Gallimard.

- Kundera M., 2005c, *Zneuznávané dědictví Cervantesovo*. Brno: Atlantis.
- Mathauser Z., 1984, *K intersemiotické problematice uměleckých druhů*, [in:] *Uměnovědné studie. K problematice struktur ve společenských vědách*. Praha.
- Mathauser Z., 1999, *Epika v průsečíku časových dimenzí*, [in:] *Druhový a žánrový kontext v epice pro děti a mládež*. Prešov: Náuka.
- Nycz R., 1995, *Tekstowy świat. Poststrukturalizm a wiedza o literaturze*. Warszawa: Instytut Badań Literackich.
- Štěpán L., 2000, *Rekonstrukce genologického systému a cesta k intertextům*, [in:] *Literární věda na prahu 21. století. Nauka o literaturze u prahu XXI stulecia*. Opava: Slezská univerzita, s. 83–93.
- Žilka T., 2000, *Postmoderná semiotika textu*. Nitra: Univerzita Konstantina Filozofa.

O krytyce Jana Strakoša

Działalność międzywojennych krytyków katolickich cieszy się ostatnio dużym zainteresowaniem czeskich literaturoznawców. Jednak nie wszystkich krytyków. Literatura na temat pisarstwa Jaroslava Durycha, w tym jego eseistyki, jest już dziś bardzo pokaźna¹. Zaledwie kilka lat temu wydano obszerny wybór publicystyki literackiej Alberta Vyskočila (1998). Wznowiono klasyczną rozprawę Miloša Dvořáka o poezji Otokara Březiny (Dvořák 1993). Dzięki staraniom Vladimíra Binara i Mojmirá Trávníčka ukazała się też w końcu pełna – aż sześciotomowa! – edycja prac Bedřicha Fučíka (*Dílo Bedřicha...* 1991–2003). Podczas gdy dorobek wymienionych autorów trudno byłoby już nazwać nieznanym, wiedza o twórczości krytycznej Jana Strakoša, jednego z najciekawszych krytyków katolickich międzywojnia, wciąż jednak pozostaje niewielka. Obdarzany szczególnymi względami w okresie dwudziestolecia, a obecnie ceniony w wąskim kręgu specjalistów, jest Strakoš krytykiem *de facto* zapomnianym. Warto go zatem przypomnieć.

Jan Strakoš debiutował jako krytyk literacki w roku 1923 na łamach studenckiego „života”. W późniejszym okresie stale współpracował z pismami „Rozmach”, „Akord” i „Tvar”. W ostatnim ze wspomnianych czasopism – na co zwraca uwagę Ladislav Soldán (2001a, s. 70) – autor ten nie tylko regularnie publikował, lecz również zdobywał pierwsze doświadczenia redaktorskie. Jako krytyk i ja-

¹ Spośród ogłoszonych ostatnio publikacji książkowych na temat twórczości Durycha należy tu wymienić zbiór *Bloudění časem...* 1997; antologię Durycha, Kudrnáča, Komárka, Šulca i Vladykovéj 2000; oraz monografię Putny 2003.

ko teoretyk literatury Strakoš miał jednak okazję wypowiedzieć się w pełni dopiero na łamach kwartalnika „Poesie”, którego był pomysłodawcą, głównym redaktorem, a przez pewien czas także wydawcą.

„Poesie” ukazywała się bardzo krótko: pierwszy numer kwartalnika ujrzał światło dzienne na początku 1931 roku, numer ostatni zaś – w połowie roku 1934. Zgodnie z intencją współzałożycieli pisma – hispanisty Zdeňka Šmída oraz poety Zdeňka Vavříka – kwartalnik „Poesie” miał być periodykiem regionalnym, tj. skupiającym środowisko literatów z okolic Ostrawy i poświęconym przede wszystkim lokalnym wydarzeniom kulturalnym. Już w chwili, gdy ukazał się pierwszy numer owego pisma, stało się jasne, że „Poesie” znacznie przerosła ambicje obu wymienionych autorów. Szacunek, jakim cieszył się ten kwartalnik wśród czeskich krytyków katolickich, dobitnie wyraził swego czasu Rudolf Černý, pisząc, że nie można nazwać „Poesii” najlepszym czasopismem literackim w Czechosłowacji tylko dlatego, że jest ona w danej kategorii czasopismem jedynym (rč 1933, s. 357). A trzeba zaznaczyć, że pismem „Poesie” żywo interesowano się również poza kręgiem katolickim. Nie bez powodu.

Za wypowiedź programową Strakoša należy uznać notę redakcyjną, zamieszczoną w ostatnim numerze pierwszego rocznika pisma „Poesie”. W nocy tej czytamy:

1. Náš program byl prostý. Určovaly jej především obdiv pro skutečnou poesii a zasvěcování v dílo básníků. Kriteriem byla tu skutečná estetická hodnota díla – bez ohledu na příslušnost autora k pravému či levému táboru. Snažili jsme se proto ukázat, že pravá poesie je povznesena nad jakoukoliv tendenčnost a dobovost. [...]
2. Proti dosavadnímu nahodilému informování o cizích literaturách pokusili jsme se o soustavné a záměrné seznamování s význačnými zjevy cizích literatur, zvláště polské. [...]
3. Pokud se týče českého literárního dění, s opovržením přezírali jsme různé ty poruchy literárního obchodování českého, věnující pozornost toliko nejpoprohodnějšími kladným zjevům v české poesii a majíce za to, že ne množství, ale jakost rozhoduje o ceně literatury a že ani podpůrné akce různých institucí ani manifesty a „provolání k českým spisovatelům”, nabízející podezřelé ozdravovací recepty – nepomohou odstraniti ubohé prostřednosti většiny československé produkce literární (Redakce, 1931–1932, s. 192).

Mimo że ukazały się zaledwie dwa roczniki tego pisma, to zawartymi w nich materiałami można by z powodzeniem obdzielić kilkanaście innych czasopism międzywojennych. Na łamach kwartalnika „Poesie” publikowali zarówno twórcy blisko związani z kręgiem katolickim (Vilém Závada, Václav Renč, Bohuslav Reynek i Jan Zahradníček), jak i przedstawiciele lewicy (František Halas i Vladislav Vančura); obszernie prezentowano tu także literaturę polską (na ogół w oryginale), francuską oraz hiszpańską – dokładne omówienia zawartości poszczególnych numerów pisma przyniosła monografia Drahomíra Šajtara *Poesie 1931-1934. Historie jednoho časopisu* (1995), można więc w tym miejscu poprzestać na kilku tylko przykładach. Już przytoczone tutaj nazwiska świadczą jednak, że o akceptacji do druku w kwartalniku „Poesie” – zgodnie z zapewnieniami głównego redaktora pisma – decydowały przede wszystkim walory artystyczne danego tekstu, w żadnym zaś wypadku o niczym nie przesądzał tu światopogląd autora.

Przekonanie o tym, że prawdziwa poezja nie respektuje ani wymogów doraźnych, ani podziałów politycznych, stale przyświecało także działalności krytycznoliterackiej samego Jana Strakoša. W roku 1927, w jednym z listów do Bedřicha Fučíka, krytyk ten pisał:

V poesii nejde tak o obsah jako spíš o formu. Proti čemu z věčných důvodů měli bychom odporovat, toť satanism a nihilism; což neznamená, že bychom zneuznávali umění s touto signaturou. Je právě zásluhou Götzovou, že se odměňuje u nás umění dogmaticky, doktrinářsky. Proti tomu bychom měli zdůraznit smysl pro absolutní umění, jež nemá co činit s doktrinou: jest věcí náboženství nebo státních orgánů, aby nepřipustily šíření mravního cynismu a nihilismu. Pro nás je hlavní kritika formy, dovede-li básník vyjádření své vnitřní království čili nic (Soldán 1995, s. 170).

Z okresu tej korespondencji pochodzi kilka artykułów Strakoša, nad którymi warto się przez chwilę zatrzymać. Dowodzą one, że słowa późniejszego redaktora kwartalnika „Poesie” nie były słowami bez pokrycia. Pokazują i to, że wyrażona w przytoczonym liście awersja do poczynąń jednego z najbardziej renomowanych wtedy krytyków, Františka Götza, miała swoje uzasadnienie.

Zacznijmy od Götza. Dobłą charakterystykę twórczości krytycznej tego autora podaje Aleš Haman w wydanym niedawno zarysie dziejów czeskiej krytyki literackiej. Twierdzi on, że powstałe w okresie międzywojennym prace Götza zawierały wprawdzie szereg istotnych spostrzeżeń na temat poszczególnych dzieł literackich, zawsze jednak cechował je pewien eklektyzm (Haman 2000, s. 100). Jako krytyk literacki Götz przywiązywał niewielką wagę do analizy omawianych utworów, z godnym podziwu upodobaniem natomiast szeregował każdą z wypowiedzi artystycznych. Przy czym z reguły czynił to za pomocą kryteriów nie tylko przyjętych *a priori*, ale też zmiennych: raz uciekając się do psychologii, innym razem do badań socjologicznych, jeszcze innym – do filozofii. Nic zatem dziwnego, że wkrótce po lekturze szkiców literackich Götza zebranych w tomie *Jasníci se horizont* (1926) Bedřich Fučík zanotował w piśmie „Tvar” opinię następującą:

Götz vidí jen očima a vykládá mozkiem. Nemůže ovšem za těchto předpokladů proniknout k podstatě věci, nevyposlouchá spodní tóny a dunění pod povrchem. Není pak ani v rychlosti jistoty pohledu a soudu, jenž je dostatečně resumován. Je to sebevědomí každým rokem likvidující. Z mozku wypadají pak jen slova, krásné fráze bez obsahu, slova nepropálená vnitřním zážitkem, nenutná, lehce nahraditelná, a stejně tak lehce dosažitelný celý názor a celý systém (Fučík 1998, s. 19).

Widać tu wyraźnie, jak wielką rolę w procesie twórczym krytycy katolicycy przypisywali uczuciu i z jak wielką rezerwą odnosili się oni jednocześnie do spekulacji rozumu. W tym samym roczniku pisma „Tvar” ukazał się wszak tekst Strakoša, w którym całej niemal publicystyce Götza postawiono już znacznie poważniejsze zarzuty. W artykule *Trampoty dona Götze* Strakoš wymieniał jako główne przewinienia znanego krytyka jego typowo pozytywistyczny purytanizm i właściwe mu postrzeganie dokonań literackich przez pryzmat socjalizmu. Co ciekawe, wspomniane tu poglądy Götza nie świadczyły wcale, że ów autor wypowiadał się nazbyt doktrynersko lub że był on po prostu krytykiem marnym. W opinii Strakoša cechy te całkowicie i nieodwołalnie dyskwalifikowały Götza jako krytyka literackiego. Prawdziwy krytyk – wyjaśniał Strakoš – nie troszczy się bowiem wiele o pod-

stawy ideowe dzieła, przedmiotem jego zainteresowania jest zawsze obrona przez artystę strategia (Strakoś 1927b, s. 191). Nie założenia zatem, lecz sposób wykonania. Nie tyle zamiar twórcy, ile twórcza metoda.

Dochodzimy w tym miejscu do kwestii istotnej. Ladislav Soldán twierdzi w jednym ze szkiców, że działalność młodych krytyków katolickich, skupionych wokół miesięcznika „Tvar”, była w dużej mierze podporządkowana walce z ówczesną krytyką „oficjalną” (Soldán 2001b, s. 51–53). Przez krytykę „oficjalną” czeski bohemista rozumie tzw. krytykę „zamkową” (*hradní*), a więc wypowiedzi krytyczne autorów z kręgu Masaryka, a także – w okresie późniejszym – krytykę marksistowską. Terminu „oficjalność”, niestety, Soldán bliżej nie objaśnia. Pozwala on sobie natomiast na uwagę bardzo ryzykowną – powiada, że odpowiedzi na pytanie, co czescy krytycy katolicycy rozumeli przez „oficjalność”, należałoby poszukiwać raczej w kontekście ideologicznym, a to niechybnie zaprowadziłoby do rozważań na temat silnie odczuwanej w Czechosłowacji wrogości względem katolicyzmu, w końcu też do analizy wyrażen w rodzaju „kultura zamkowa” czy „Masarykowski demokratyzm o protestanckiej proweniencji”, jakimi często posługiwali się publicyści katolicycy (Soldán 2001b, s. 52). Można więc sądzić, że miano „oficjalnego” lub „nieoficjalnego” Soldán nadaje wybranym przez siebie krytykom jedynie na podstawie ich (wyrażanych wprost czy tylko domniemanych) poglądów politycznych. Czy jest to podejście słuszne, wydaje się jednak bardzo wątpliwe. Dowodów na to, że uwagi krytyczne tak pod adresem prezydenta Masaryka, jak i skupionych wokół niego autorów pojawiały się w kręgu katolickim regularnie, dostarczyłaby nawet pośpieszna lektura międzywojennej prasy wyznaniowej. Niekiedy nawet – jak to miało miejsce na przykład na łamach redagowanego przez Durycha „Rozmachu” czy również w piśmie „Tvar” – chodziło o ataki naprawdę zajadłe. Ale też jest faktem, że z krytyką literacką miały tego rodzaju wystąpienia bardzo mało wspólnego. Z reguły nie łączyło ich z krytyką literacką dosłownie nic. Można by tu śmiało przytoczyć słowa, jakie wypowiedział niegdyś Thomas Stearns Eliot:

[...] krytyka literacka ma pewne granice; gdy je przekroczy w jednym kierunku, przestaje być literacką, gdy zaś w przeciwnym – przestaje być krytyką (Eliot 1963, s. 334).

Czym innym jest wypowiedź o charakterze metaliterackim, a czym innym krytyka systemu. Omawiając działalność czeskiej krytyki katolickiej – jak i każdej innej krytyki – nawet na chwilę nie wolno o tym zapomnieć.

Jak zauważa Soldán – i jest to spostrzeżenie trafne – w opinii większości krytyków katolickich z kręgu miesięcznika „Tvar”, w tym także w opinii Jana Strakoša, uosobieniem „oficjalności” był wspomniany już František Götze (Soldán 2001b, s. 53). Dlaczego jednak chodziło właśnie o Götza? Autor ten co prawda z niemałą rezerwą wyrażał się zawsze o krytyce marksistowskiej, ale też sam deklarował się jako socjalista. Nie ulega więc wątpliwości, że zapatrywania Götza nie wzbudzały szczególnych sympatii wśród krytyków katolickich. Można jednak przypuszczać, że to nie one były głównym powodem nieustannych ataków kręgu katolickiego na jego osobę. Sam Strakoś odnosił się bardzo krytycznie do publicystyki Götza, dał temu wyraz w latach dwudziestych przynajmniej parokrotnie². Trzeba však pamiętać, że choć ładunek ideologiczny w piśmiennictwie nigdy nie był przez Strakoša mile widziany, rzadko decydował on o nieprzychylności tego krytyka. Ladislav Soldán zwrócił swego czasu uwagę na fakt, że Strakoś potrafił ocenić wysoko nawet prace czołowego w międzywojniu krytyka marksistowskiego Bedřicha Václavka, ponieważ autor ten, w odróżnieniu od Götza, nie operował samymi tylko ogólnikami, lecz rzeczywiście analizował poszczególne utwory (zob. Soldán 1986, s. 51–52). „Oficjalne”, wbrew opinii przyjętej wśród czeskich badaczy, nie oznaczało więc wcale: „związane z kręgiem Masaryka” bądź też „marksistowskie”. „Oficjalnym”, jak się wydaje, było jedynie to, czego nie dyskutowano, nie podważano, co było w pewnym sensie utabuizowane – taką też definicję „oficjalności” formułował in-

² Obok cytowanego wcześniej tekstu *Trampoty dona Götze*, uwagi tego rodzaju nietrudno odnaleźć również w artykule Strakoša (1927a, s. 31–40).

ny krytyk katolicki, Albert Vyskočil, rozważając fenomen popularności Jiřígo Wolкера (zob. Vyskočil 1998, s. 169). Przez samych krytyków katolickich termin ten rozumiany był więc i używany w znaczeniu bliskim znaczeniu słownikowemu, bez jakichkolwiek podtekstów politycznych. Wykładnia polityczna wydaje się znacznie późniejsza; niewykluczone zresztą, że współcześni literaturoznawcy przejęli ją wprost od krytyków marksistowskich.

Sądząc po przykładzie Götza, pojęcie „krytyka oficjalna” oznaczała w wystąpieniach krytyków katolickich nic innego, jak wypowiedź krytyczną odznaczającą się dyletantstwem, eklektyzmem i – bodaj przede wszystkim – powierzchownością analizy. Takie rozumienie terminu „krytyka oficjalna” nie stanowiło zresztą międzywojennego *novum*. Jako synonim krytyki dziennikarskiej, powierzchownej i sloganowej, pojęcie to funkcjonowało od początków XX stulecia. Już w roku 1903, w związku z toczącą się wówczas dyskusją o narodowym charakterze literatury czeskiej, F. X. Šalda nazywał „oficjalną” właśnie tę krytykę, której „jedyną cechą charakterystyczną jest brak charakteru”, która „nie prowadzi, ale jest prowadzona”, która wreszcie „nie podąża przed wami, ale kuleje razem z wami, a czasem i za wami, będąc tylko echem waszego myślowego wygodnictwa” (Šalda 1977, s. 31). Co trzeba dodać, zaimek „wy” oznaczał w wypowiedzi Šaldy i ówczesnych czeskich czytelników, i krytyków literackich, i samych pisarzy.

Przeciwko takiej „oficjalności” występował Jan Strakoš na łamach pisma „Poesie”. W tekście *Tabu v současné literární kritice*, zamieszczonym w drugim roczniku wspomnianego kwartalnika, krytyk ów wyraził swoje podstawowe zastrzeżenia względem obowiązującej wówczas praktyki recenzenckiej na tyle precyzyjnie, że nie pozostaje nic innego, jak przytoczyć w tym miejscu obszerne fragmenty jego wypowiedzi:

Dnešní literární kritika je projevem nejhrubšího diletantismu, s nímž bychom se stěží setkali v jiných vědních oborech.

- I. Především největší chyba její spočívá v tom, že směšuje estetickou hodnotu díla s psychologickými hodnotami. Proto poesie v očích této kritiky byla „ancila”

sociálního a politického dění. Kritika nehledala v díle estetickou účinnost krásy, nýbrž především ukojení potřeb psychických, morálních, sociálních a politických.

- II. Za svůj diletantismus vděčí literární kritika značnou měrou nedostatečnému rozlišování mezi skutečným uměleckým dílem a dílem pouze literárně dovedným nebo duchaplným či důvtipným. [...]
- III. Jiným omylem současné literární kritiky je nedostatek schopnosti asimilovati dílo umělecké celým svým vnitřním základem osobnosti kritikovy. [...]
- IV. Konečně nedostatek estetického vzdělání většiny současných kritiků dodává typický ráz literární kritice, jejíž libovůle v zacházení s pojmy a termíny představuje pozoruhodný zjev rozumové eskamotáže (Strakoš 1932–1933b, s. 1–3).

Jak zatem widać, Strakoš pojmował zadania krytyki literackiej w sposób bardzo szczególny. Krytyka literacka, jego zdaniem, stanowiła niewątpliwie dziedzinę artystyczną – wypowiedź krytyczna, jak twierdził, miała być nade wszystko wyrazem osobowości krytyka. Z podobną stanowczością jednak autor ten stawiał także znak równości między krytyką literacką i nauką o literaturze. Jak utrzymywał, jedną z głównych powinności krytyka miała być dokładna analiza dzieła literackiego. Analiza pogłębiona i obiektywna, czyli niezależna od jakichkolwiek wpływów i wymogów pozaestetycznych. Krytyk winien zatem blisko obcować z danym dziełem, w swoich osądach na temat samego dzieła winien jednak wykazać się całkowitą bezstronnością. Warunkami właściwego odbioru dzieła literackiego były w tym samym stopniu fachowy rozbiór, co i przeżycie (Strakoš 1932–1933b, s. 2). Określając różnicę między krytyką literacką a historią literatury, Strakoš wyraził też dość jasno, co tak naprawdę powinno interesować krytyka literackiego z prawdziwego zdarzenia. Pisał:

[...] běžná literární kritika nedovede se setkat se skutečným uměleckým dílem, její funkce je omezena jen na hodnocení děl druhořadých [...]. Běžná literární kritika vylučuje s tím z literární vědy, neboť literární věda má zájem toliko o skutečné umělecké dílo, o *chef-d'oeuvre* (Strakoš 1932–1933b, s. 2).

Rozbiory krytyczne Strakoša zamieszczone w kwartalniku „Poesie” można traktować jako praktyczne realizacje założeń wyłuszczone w artykule *Tabu v současné literární kritice*. Tekstów tych ukażało się w sumie niewiele, ale żaden z nich nie był tekstem przypadkowym. W centrum uwagi Strakoša stale znajdowało się arcydzieło,

a ściślej mówiąc – dzieło możliwie najbliższe formalnej doskonałości i zarazem wolne od wszelkiej tendencji.

W pierwszym numerze pisma „Poesie” znalazł się artykuł Strakoša poświęcony poezji Emila Zegadłowicza. Krytyk pisał:

Básnický čin Zegadłowiczův nebyl dosud náležitě zvážěn ani v samém Polsku. [...] nepochopení významu Zegadłowiczova je dano zvláštními poměry soudobé polské literární problematiky, jež je – jako ostatně všude v Evropě – konglomerátem nejrůznějších ideových směrnic, zápasících o prvenství.

Zegadłowiczův čin je však prostý. Snad právě proto dráždí. Na rozdíl od chorobně zjitřené citovosti poválečné poesie, jež velmi ztěžka ověřuje svůj adekvátní tvar – poesie Zegadłowiczova má jasnou linii, jež směřuje ve výrazu a kompozici k jistému synkretismu (Strakoš 1931–1932b, s. 2).

Zegadłowicz był już w początkach lat trzydziestych postacią dobrze znaną czeskim czytelnikom. Sam ten autor doskonale też orientował się w literaturze czeskiej i z wieloma twórcami czeskimi utrzymywał w owym czasie ściśle kontakty (zob. Śliziński 1968, s. 252–255). Dorobek artystyczny twórcy grupy Czartak zwrócił uwagę Strakoša przede wszystkim ze względu na prostotę formy poetyckiej. Osobliwa dykcja Zegadłowicza była, jak twierdził Strakoš, wynikiem silnej inspiracji poety liryką ludową. Co trzeba dodać, liryką nie tylko poddaną wyjątkowym rygorom wersyfikacyjnym, ale też – fakt ten nie był tu bez znaczenia – pozbawioną treści intelektualnych. Z bardzo podobnych powodów Strakoš zainteresował się wkrótce także poezją Kazimierzy Iłakowiczówny. Artykuł poświęcony twórczości tej autorki ukazał się w trzecim numerze pisma „Poesie”. Strakoš stawiał tu Iłakowiczównę w jednym szeregu z poetami tej miary co Staff, Tuwim i Zegadłowicz. Mimo tego jednak, że – poniekąd zgodnie z obowiązującą w Polsce wykładnią poezji Iłakowiczówny – czeski krytyk cenił polską poetkę głównie jako autorkę liryki religijnej, to nie wahał się on zastrzec:

Ale teprve tam, kde nad svou bolestí dovede Iłakowiczówna překlenouti perspektivy své náboženské víry, její slovo žhne jako láva (Strakoš 1931–1932c, s. 103).

Co znaczyło, że dopiero wtedy udowadnia ona swój talent poetycki, gdy ostatecznie odrzuca balast ideowy.

Spośród artykułów Strakoša, jakie znalazły się w kwartalniku „Poesie”, najistotniejsze były jednak z całą pewnością jego wypowiedzi na temat literatury czeskiej. Pierwsza z nich nosiła tytuł *Slovo ke struktuře nových románů Vladislava Vančury*. Chodziło o zbiór uwag dotyczących kompozycji dwóch powieści czeskiego pisarza – *Poslední soud* (1929) oraz *Hrdelní pře anebo Přísloví* (1930). Strakoš pisał:

Arci pochopiti nezvyklost Vančurových románů znamená v první řadě vzdání se utkvělých představ o románové kompozici, jak ji zvláště vzdělávala realistická škola.

Síla realistického romanopisce byla v *popisnosti*. Podati věrně život určitého prostředí, určitého druhu lidí, určité třídy nebo kolektiva, tedy podati přírodopis lidské živočišnosti na základě určité doktriny filosoficko-biologické – bylo hlavní jeho snahou (Strakoš 1931–1932d, s. 71).

Pisarstwo Vančury stanowiło, zdaniem Strakoša, całkowite zaprzeczenie realistycznej koncepcji powieści. Podczas gdy prozaik realistyczny, kierując się przyjętymi z góry założeniami, dążył usilnie do odwzorowania rzeczywistości, Vančura – jak dowodził Strakoš – niespodzianie odrzucał maskę badacza, by samemu kreować rzeczywistość. Pisarz ten zdecydowanie rezygnował zarazem z fabuły, zaś poszczególne epizody konsekwentnie wiązał wybranymi przez siebie motywami. Nic więc dziwnego, że strategię narracyjną Vančury Strakoš porównywał w końcu do metody filmowej. Podobnie jak filmowiec, prozaik często uciekał się do spowolnienia akcji, zatrzymywał się nad pojedynczymi zdarzeniami – na pozór drugorzędnymi bądź też zgoła pozbawionymi znaczenia. Vančura to poeta – stwierdzał Strakoš. Twórczość powieściopisarska tego autora – uściślał krytyk – „je posléze návratem k čisté básnivosti” (Strakoš 1931–1932d, s. 75). A to dlatego, że: „nikdy nezamýšlí poučování nebo dokazování, nýbrž probuzení krásy” (Strakoš 1931–1932d, s. 75).

Pod koniec lat dwudziestych Strakoš kilkakrotnie występował przeciwko lewicowo zorientowanym poetystom. W obszernym komentarzu do manifestów poetystycznych z roku 1928 pozwalał sobie nawet na prowokacyjne stwierdzenie, że sztuka, jakiej domagali się wówczas czołowi przedstawiciele czeskiej awangardy i jaką niestrudzenie nazywali oni sztuką nową, wyrastała wprost ze średniowiecz-

nej tradycji poezji liturgicznej. Poezja liturgiczna – utrzymywał krytyk – stanowiła punkt wyjścia dla niemal wszystkich poetów współczesnych: od Verlaine’a aż po Apollinaire’a. Wewnątrz samego już poetyzmu Strakoš wyraźnie rozróżniał jednak podstawy ideowe nurtu od poetyckich realizacji postulatów artystycznych czeskich awangardystów. Te pierwsze, co łatwo zrozumieć, stanowczo atakował. Do tych drugich odnosił się jednakowoż bardzo przychylnie. Jak twierdził:

U Teigeo mluví o poetismu suchý intelekt, konstruktér. U Nezvala je dán poetism jeho základní zkušeností básnickou. [...] Nezvalův poetism je blízek (možno-li srovnávat) spiritualismu Rimbaudovu, Cocteaua, Reverdyho. Už základní motiv jeho poetistické praxe je pozoruhodný. Je to potřeba soustředění (Strakoš 1928a, s. 176–181).

Zainteresowanie poezją Vítězslava Nezvala zaowocowało studium *Stylový problém Nezvalova „Edisona”*, opublikowanym w trzecim numerze pisma „Poesie”. Poemat *Edison* (1928), któremu Strakoš poświęcił swoją uwagę, świadczył bezsprzecznie o przełomie w twórczości Nezvala. Mimo awangardowego sposobu obrazowania, chodziło bowiem o utwór głęboko refleksyjny, a przy tym – co w ówczesnym dorobku poety stanowiło absolutną rzadkość – bardzo regularnie zrytmizowany. Studium Strakoša dotyczyło właśnie samej struktury poematu, spinających go rytmów i zastosowanych w nim środków instrumentacji. Wnioski, jakie ów krytyk zanotował po lekturze utworu, były przy tym jednoznaczne: poematem *Edison* Nezval wyznaczył nowy kierunek rozwoju czeskiej poezji; zarzucając styl literacki na rzecz języka mówionego, przywrócił czeskiej poezji współczesnej jej rys podstawowy, a mianowicie – spontaniczność³.

Zwieńczeniem poszukiwań krytycznoliterackich Jana Strakoša było obszerne studium pt. *Harmonie jako pořádající princip dokonale*

³ Zob. Strakoš 1931–1932e, s. 134–141. Warto w tym miejscu dodać, że mimo ogromnej sympatii dla Nezvala-poety (a może właśnie ze względu na nią), zawsze wtedy, gdy autor ten wcielał się w rolę ideologa, Strakoš strofował go natychmiast. W jednej z uwag powiadał nawet, że jako autor manifestów Nezval bywa po prostu nieznośny. Zob. Strakoš 1932–1933c, s. 5.

básně, rozprawa zamieszczona w drugim i zarazem ostatnim roczniku kwartalnika „Poesie”. Strakoš tłumaczył swoje intencje następująco:

Kouzlo dokonale básně není v jednotlivých jejích částech, ani výhradně ve vnitřním jejím základu, ani výhradně ve formě, nýbrž v integritě vnitřního základu i formy, v totalitě všech prvků, jež teprve skládají úhrný účín kouzla dokonale básně. [...]

Dokonala báseň je též organismem, který má svůj vnitřní základ a formu, jež harmonie pojí k sobě v nerozlučný celek (Strakoš 1932–1933a, s. 3).

Wyrażone w ten sposób przekonanie, iż dzieło literackie należy traktować jako jedną wewnętrznie uporządkowaną całość, sprawiło, że Strakoš pokusił się tu o analizę obejmującą całokształt utworu, a więc uwzględniającą wszystkie poziomy organizacji tekstu, jego wszystkie elementy konstytutywne. Przedmiotem owego rozbioru było, jak twierdził krytyk, dzieło pod każdym względem doskonałe – wiersz Jana Zahradníčka *Ach o čem šeptáš noci bledouřstá*, pochodzący z tomu *Návrat* (1931). Strakoš zatrzymał się tu najpierw nad konstrukcją metafor zawartych we wspomnianym utworze, następnie poddał gruntownej analizie jego formę wersyfikacyjną, w końcu też osobne miejsce poświęcił warstwie brzmieniowej tegoż tekstu. Jak się można domyślać, wszystkie wymienione tutaj zabiegi w istocie dowodziły tezy postawionej przez krytyka na wstępie: dziełem doskonałym niewątpliwie rządziła zasada wewnętrznej harmonii wszystkich jego elementów.

Artykuł *Harmonie jako pořádající princip dokonale básně* stanowił w kontekście innych wystąpień krytycznoliterackich z lat trzydziestych próbę całkowicie odosobnioną. Była to próba niezwykle interesująca, ale mimo zdecydowanego osądu na temat analizowanego tekstu praca Strakoša tylko w niewielkim stopniu przypominała wypowiedź krytycznoliteracką, znacznie bardziej zaś – studium z zakresu poetyki opisowej, dla którego wzmiankowany wiersz Jana Zahradníčka był jedynie pretekstem. Wydaje się bardzo prawdopodobne, że właśnie dlatego Strakoš do wypracowanej w owym tekście formuły opisu nigdy później już nie powrócił. Rzecz jasna, trudno byłoby na tej podstawie twierdzić, że zainteresowanie samą budową dzieła literackiego w końcu wzięło u Strakoša górę nad potrzebą ferowania wy-

roków o poszczególnych utworach – autor ten przecież wcale nie zrezygnował z praktyki krytycznoliterackiej; już po rozwiązaniu kwartalnika „Poesie” jego artykuły stale pojawiały się w pismach „Akord” i „Řád”. Można jednak uznać za znamienne, że mniej więcej od połowy lat trzydziestych krytyk ów poświęcił się głównie pracy historycznoliterackiej i dydaktycznej.

Studia Jana Strakoša były wyraźnie inspirowane teorią „czystej poezji”, propagowaną przez francuskiego teoretyka literatury i historyka religii Henriego Brémonda. Sam Strakoš nigdy zresztą nie krył owej fascynacji. W tekście *Čistá poesie a její předpoklady*, który niestety trudno odnaleźć w piśmie „Poesie”, krytyk ów stwierdzał m.in.:

Je nade vši pochybnost, že poesie, pokud chce být zvána tímto jménem, musí přijati ritus poesie čisté, který byl odhalen skvělými pracemi Bremondovými, v nichž došlo úsilí nejpozoruhodnějších estetiků všech dob téměř definitivního závěru (Strakoš 1931–1932a, s. 178).

Odrzucenie doraźnych zadań poetyckich, wewnętrzne wyciszenie i kontemplacja – tak Strakoš rozumiał ideał estetyczny francuskiego teoretyka i takim też wymaganiom, wedle czeskiego krytyka, musiał sprostać twórca „czystej poezji”. Fakt, że w przytoczonym wyżej oświadczeniu Strakoš stwierdzał zarazem, iż ustalenia Brémonda nie były jeszcze ostateczne, lecz tylko – jak się wyrażał – „niemal ostateczne”, nie stanowił jednak przypadku. Mimo że tekst Brémonda *Čistá poesie* ukazał się w piśmie „Poesie” aż dwukrotnie – najpierw w pierwszym, zaś później także w drugim jego roczniku – to stosunek Strakoša do koncepcji estetycznych francuskiego teoretyka nie był bezkrytyczny. W niejednej z toczących się w międzywojniu dyskusji wokół koncepcji Brémonda Strakoš twardo bronił teorii „czystej poezji”, choć jednocześnie był on w pełni świadom wielu jej niedostatków. Z powodu owych niedostatków odmówił nawet tłumaczenia podstawowego dzieła Francuza, rozprawy *La poésie pure* (1926)⁴. Ów dwuznaczny stosunek widać dobrze w nekrologu, jaki czeski krytyk opublikował wkrótce po śmierci teoretyka:

⁴ Szerzej na ten temat: Šajtar 1995, s. 109–110. Czeski przekład dzieła *La poésie pure* ukazał się dopiero w roku 1935. Pracę tę przełożył wówczas Ladislav Krato-

Ale ovšem ani Bremond nebyl prost určitých omylů. To přílišné spolehání na milost i na dokonalost básnických prostředků [...] svádělo poněkud k schematickému a jednostrannému vymezování básnického kontrapunktu. [...] Jeho zásluha je v objevení východu ze zmatku a chaosu (Strakoš 1932–1933d, s. 3).

Teoria Henriego Brémonda nie stanowiła jednak jedynego źródła inspiracji poszukiwań teoretycznych czeskiego krytyka. Źródłem również silnym – co zauważa Ladislav Soldán (Soldán 2001a, s. 72–73) – były prace rumuńskiego teoretyka literatury Mihaila Dragomirescu. O jakiego rodzaju chodziło tu wpływ i na czym ów wpływ polegał, tego Soldán co prawda nie wyjaśnia, samo jego spostrzeżenie wydaje się jednak bardzo cenne. W drugim roczniku pisma „Poesie” (1932–1933) Strakoš ogłosił studium Dragomirescu, zresztą we własnym przekładzie z języka francuskiego, z dużym też entuzjazmem – o czym wspomina w swojej monografii Drahomír Šajtar (1995, s. 106) – krytyk ten zawsze wypowiadał się na temat koncepcji estetycznych bukaresztańczyka. Wydaje się niemal pewne, że to właśnie od Dragomirescu Strakoš przejął podział tekstów literackich na arcydzieła i utwory rangi drugorzędnej⁵. Nie bez znaczenia był tu też zapewne fakt, że jedną z podstawowych kategorii badawczych w pracach rumuńskiego estetyka stanowiła intuicja. Co trzeba dodać – intuicja rozumiana jako atrybut mistyków, a zarazem warunek konieczny wszelkiej twórczości artystycznej.

Próba odpowiedzi na pytanie, co w pracach czeskiego krytyka było zapożyczeniem z Brémonda, co pochodziło z pism Dragomirescu, co zaś było jedynie wyrazem jego własnych przemyśleń, wydaje się bardzo potrzebna. Niewątpliwie jednak wymagałaby ona osobnego studium. Nie mniej istotne zdaje się także wskazanie miejsca dorobku Ja-

chvíl, a wstępem opatrzył F. X. Šalda. Należy podkreślić, iż międzywojenni krytycy katolicy z reguły odnosili się chłodno do koncepcji Brémonda. Zob. przede wszystkim: Dvořák 1929, s. 130–138; Vodička 1934–1935, s. 576–579.

⁵ O podziale utworów literackich stosowanym przez rumuńskiego badacza, jak też o sformułowanej przez niego teorii arcydzieła wspomina Stefania Skwarczyńska w pracy *Kierunki w badaniach literackich. Od romantyzmu do połowy XX wieku* (Skwarczyńska 1984, s. 208).

na Strakoša w dziejach czeskiej teorii literatury, czeskiego – jak zwykł mawiać F. X. Šalda – „myślenia o literaturze”. W tym miejscu można jedynie wyrazić nadzieję, że również to zagadnienie doczeka się w końcu osobnego opracowania. Jedna z uwag wspomnianego wcześniej Ladislava Soldána z pewnością okaże się tu inspirująca. Jak bowiem pisze czeski badacz, istnieje wyraźne podobieństwo między sposobem analizy tekstu poetyckiego, jaki w swych rozbiórach krytycznych stosował Strakoš, i metodologią opisu znaną z prac Jana Mukařovskiego; obaj ci autorzy – zaznacza Soldán – niekiedy posługiwali się nawet tą samą terminologią (Soldán 2001a, s. 75). Jest to spostrzeżenie tym ciekawsze, że pierwsze studia Strakoša powstawały w okresie, gdy słynne Praskie Koło Lingwistyczne dopiero rozpoczynało swoją działalność, a o wielkiej karierze lingwistyki strukturalnej nikt zapewne nie myślał poważnie.

Bez względu na wyniki przyszłych badań nad spuścizną Jana Strakoša jedno można stwierdzić z całą pewnością: twórca kwartalnika „Poesie” należał w międzywojniu do nielicznej grupy krytyków, których rola pośrednika między dziełami a publicznością literacką satysfakcjonować nie mogła, do krytyków, którzy nie ulegali modom, a do bieżących sporów literackich odnosili się bez większego entuzjazmu. Co zaś najważniejsze – prace Strakoša jeszcze dziś mogą dostarczyć wielu podniet intelektualnych.

Literatura

- Dílo Bedřicha Fučíka, 1991–2003, sv. 1–6, Praha.
 Dvořák M., 1929, *K »čisté poesii«*, „Tvar”, č. 4, s. 130–138.
 Dvořák M., 1993, *Tradice díla Otokara Březiny*, 2. vyd., Třebíč.
 Eliot T. S., 1963, *Granice krytyky literacké*, przeł. H. Pręczkowska, [w:] idem, *Skzice literackie*, redakcja, wybór, przedmowa i przypisy W. Chwalewik, Warszawa.
 Fučík B., 1998, *Götzův horizont (1927)*, [w:] *Dílo Bedřicha Fučíka*, sv. 1: *Kritické příležitosti I*, Praha.
 Haman A., 2000, *Nástin dějin české literární kritiky*, Jinočany.
 rč [R. Černý], 1933, *Poesie*, „Řád”, č. 6, s. 357.
 Redakce, *Poznámka závěrečná*, „Poesie” 1931–1932, č. 4, s. 192.
 Skwarczyńska S., 1984, *Kierunki w badaniach literackich. Od romantyzmu do połowy XX wieku*, Warszawa.

- Šliziński J., 1968, *Emil Zegadłowicz a Čechy*, „Slezský sborník”, č. 2, s. 252–255.
 Soldán L., 1986, *Bedřich Václavek a meziválečná nemarxistická kritika (Několik poznámek)*, [w:] *Václavkova Olomouc 1983 (Stav a úkoly Václavkovského bádání v kontextu soudobé literární vědy a folkloristiky)*, red. J. Navrátil, Olomouc, s. 51–52.
 Soldán L., 1995, *Jsmě skoro všichni kolem Tvaru stejného kořene... (Z korespondence Jana Strakoše a Bedřicha Fučíka o časopisu Tvar 1927)*, „Host”, č. 6, s. 170.
 Soldán L., 2001a, *Kritický typ Jana Strakoše (1899–1966)*, [w:] idem, *Od konce století před práh milénia. Studie a úvahy z dějin české literatury*, Praha–Rosice u Brna.
 Soldán L., 2001b, *Mladí katoličtí kritici z časopisu Tvar (1927–1932)*, [w:] idem, *Od konce století před práh milénia. Studie a úvahy z dějin české literatury*, Praha–Rosice u Brna.
 Strakoš J. 1927a, *Na obranu Durychovy religiozity*, „Tvar”, č. 2, s. 31–40.
 Strakoš J., 1927b, *Trampoty dona Götz*, „Tvar”, č. 9/10, s. 191.
 Strakoš J., 1928a, *K poetistickým manifestům*, „Akord”, č. 8/9, s. 237.
 Strakoš J., 1928b, *Kritika v krizi (Několik poznámek k Václavkově knize »Od umění k tvorbě«)*, „Akord”, č. 6, s. 176–181.
 Strakoš J., 1931–1932a, *Čistá poesie a její předpoklady*, „Poesie”, č. 4, s. 178.
 Strakoš J., 1931–1932b, *Poesie Emila Zegadłowicze*, „Poesie”, č. 1, s. 2.
 Strakoš J., 1931–1932c, *Poesie Kazimiera Illakowiczówny*, „Poesie”, č. 3, s. 103.
 Strakoš J., 1931–1932d, *Slovo ke struktuře nových románů Vladislava Vančury*, „Poesie”, č. 2, s. 71.
 Strakoš J., 1931–1932e, *Stylový problém Nezvalova »Edisona«*, „Poesie”, č. 3, s. 134–141.
 Strakoš J., 1932–1933a, *Harmonie jako pořadající princip dokonalé básně*, „Poesie”, č. 1, s. 3.
 Strakoš J., 1932–1933b, *Tabu v současné literární kritice*, „Poesie”, č. 1, s. 1–3.
 Strakoš J., 1932–1933c, *Vítězslav Nezval a ubývání rozumu*, „Poesie”, č. 1, s. 5.
 Strakoš J., 1932–1933d, *Za Henri Bremondem*, „Poesie”, č. 3/4, s. 3.
 Šajtar D., 1995, *Poesie 1931–1934. Historie jednoho časopisu*, Opava, s. 109–110.
 Šalda F. X., 1977, *Problem narodowości w sztuce (1903)*, tłum. J. Baluch, [w:] *We własnych oczach. XX-wieczny esej zachodnio- i południowosłowiański*, wybór H. Janaszek-Ivaničková, Warszawa.
 Vodička T., 1934–1935, *Čistá poesie*, „Řád”, č. 9/10, s. 576–579.
 Vyskočil A., 1998, *Kritikova cesta. Kritiky, recenze, poznámky a texty k různým příležitostem z let 1913–1956*, red. M. Trávníček, usp. R. Krumphanzl, Brno.

Milczące pokolenie. Od poetyzmu do „nagiego człowieka”

Debiut pokolenia wojennego poetów i pisarzy czeskich przypadł na koniec lat trzydziestych, kiedy to młodzi ludzie przeżywali wielki kryzys świadomości, ich naturalny rozwój bowiem został brutalnie zakłócony. Nagle musieli odnaleźć się w świecie, który był dla nich obcy i który rządził się innymi, nieznanymi zasadami. Dotychczasowy system wartości nie pomagał w identyfikacji otaczającej rzeczywistości, wprost przeciwnie.

Taki obraz pokolenia wojennego jest czytelnikowi polskiemu dobrze znany i przywodzi na myśl rówieśnicze pokolenie Kolumbów, które w tym samym czasie w Polsce borykało się z podobnymi problemami. Obiektywnie jednak należy zaznaczyć, że sytuacja polskich artystów, w tym literatów, była zdecydowanie bardziej dramatyczna, niż ich czeskich kolegów. Pierwsza faza okupacji Protektoratu Czech i Moraw przebiegała pod znakiem normalizacji, natomiast w Polsce objawiła się w postaci prześladowań, a następnie krwawej rzezi, zwłaszcza warstw inteligentkich, do których należeli oczywiście wybitni pisarze i poeci polscy. Historyk literatury Piotr Kuncewicz tak oto podkreśla tę smutną, powszechnie znaną, prawdę:

Jeśli się chce najdotkliwiej skaleczyć naród, prześladowuje się jego inteligencję, zgodnie z przysłowiem, że kogo Pan Bóg chce ukarać, temu rozum odbiera. Wiedział o tym carat zapędniając polską inteligencję Syberię, wiedzieli doskonale Niemcy przeznaczając ją na zagładę (Kuncewicz 1953, s. 7).

Tymczasem tuż za czeską granicą artyści wyrażali swój sprzeciw wobec niemieckiego okupanta swoją twórczością oraz różnymi akcja-

mi kulturalnymi, o czym pisze we wstępie do wyboru wierszy Ortena pt. *Tisíc nahých trápení* Jan Adam:

Umělecký projev se v tomto období stává jedním z nejzávažnějších, doposud ještě legálních prostředků na obranu ohroženého národa. Rozmanitá kulturní výročí a události se stávají manifestacemi (např. převezení ostatků K. H. Máchy do Prahy v roce 1939), vydavatelská politika se zaměřuje na zprostředkování klasických literárních hodnot co nejširším vrstvám českého čtenářstva (Adam 1985, s. 16).

Z czasem również w Czechach zaczęto ograniczać swobodę wywiadania się, mimo to czescy literaci długo cieszyli się „wolnością pióra”. Autorzy niesympatyzujący z ówczesną władzą byli piętnowani na łamach lewicowych czasopism takich jak „Vlajka” czy „Arijský boj”, co jednak nie przeszkadzało im tworzyć. Z czasem jednak cenzura stopniowo stawała się bardziej restrykcyjna, zwłaszcza dla autorów pochodzenia żydowskiego, czego bolesne skutki odczuł najwybitniejszy poeta młodej generacji Jiří Orten. Ograniczenia, jakie niósł ze sobą zakaz publikowania dla autorów żydowskich, pokonywał on z pomocą przyjaciół m.in. Františka Halasa czy Zdeňka Urbánka, którzy dokładali wszelkich starań, aby utwory młodego utalentowanego poety ujrzały światło dzienne, chociażby drukowane pod pseudonimem. Zresztą cenzura doskonale wiedziała, kto się za nim kryje, o czym świadczy następujący fragment artykułu, opublikowanego we „Vlajce” po ukazaniu się Ortenowskiej *Cesty k mrazu*:

Tato knížka [mowa o *Cestě k mrazu* – przyp. B.K.] v mnohém překonává ještě všechny ty židovské perverzity, kterými k rozvratu mravnosti a kultury zaneřádili židé za bývalého režimu naše písemnictví... Nezdá se vám, že to páchne sabotáží? Divíme se nakladatelství, že tento ohavný obsah předkládá arijské české veřejnosti. Měl by však pan nakladatel ve veřejném zájmu říci jasné slovo: je dotčený Jilek žid nebo není? (Hořec 1999, s. 50–51).

Była to jedna z wielu prowokacji cenzury, która doskonale знаła odpowiedź na zadane przez siebie pytanie. Podobnie jak Orten postępowo wielu innych twórców, którym oficjalnie zakazano publikować. Za „omijanie” cenzorskich zakazów nie spotkały ich żadne represje, które mogłyby zagrozić ich życiu. Jiří Orten zginął śmiercią przypadkową, potrącony przez niemiecką karetę pogotowia.

Młode pokolenie czeskich poetów trudno objąć jednym, wspólnym programem poetyckim. Określenie młodych artystów mianem „mlčenlivá generace” nie jest przypadkowe, albowiem przez długi okres nie pojawiały się żadne pokoleniowe pisma, programy czy deklaracje. Krytycy raz po raz domagali się od młodych samookreślenia. W czasopiśmie literackim z tamtego okresu aż roi się od listów z apelami „starych” do „młodych”, aby ci drudzy wreszcie wystąpili z konkretnym programem lub wyjaśnili, dlaczego nie zamierzają go stworzyć. Młodzi poeci nie przejmowali się w sposób szczególny utyskiwaniem starszyny, nie zamierzali robić niczego wbrew sobie. W 1940 roku w liście do „Kritického měsíčníka” jeden z przedstawicieli młodych, czeskich poetów, Kamil Bednář usprawiedliwia brak pokoleniowego programu, tłumacząc, że im wcześniej taki program powstanie, tym szybciej nastąpi między jego twórcami rozłam (por. Bednář 1940). Jednak niebawem ten sam poeta postanowił przerwać „programowe” milczenie, albowiem doszedł do wniosku, że może ono czasami zaszkodzić, zwłaszcza wtedy, gdy młodych poetów zaczęto oskarżać o bierność i obojętność wobec otaczającej ich rzeczywistości.

Kamil Bednář jako jeden z pierwszych dojrzał do podjęcia dyskusji na temat swojego pokolenia oraz kwestii dla niego istotnych. W 1940 roku wydał broszurę zatytułowaną *Slovo k mladým*, którą określano mianem manifestu programowego młodego pokolenia artystów, szczególnie młodych poetów. Publikując *Slovo*, miał on nadzieję sprowokować młodych autorów do wzięcia udziału w „pokoleniowej” dyskusji. Poeta podkreślał, że zawarte w swym wystąpieniu przemyślenia nie pełnią roli nieomylnych i ostatecznych sądów. Chciał, aby młodzi wspólnie zweryfikowali zaproponowaną przez niego charakterystykę „milczącego pokolenia”. Krytyków oraz „starszych” pragnął z kolei skłonić do rewizji krzywdzących – zarówno dla siebie, jak i dla całej swojej generacji – poglądów, według których oni mieli być pokoleniem biernym, obojętnym i niewrażliwym na kwestie społeczno-polityczne.

Autor pokoleniowej deklaracji wyjaśniał, że na pierwszy rzut oka młodzi swoim zachowaniem mogą sprawiać wrażenie pasywnych i niezaangażowanych, ale tak nie jest. Tłumaczył, że są to mylące pozory. Gdyby rzeczywiście młodzi byli obojętni na wydarzenia, które się wokół nich działy, nie pozwoliliby im „wywrzeć” na sobie tak wielkiego wpływu. Dla przykładu przywołajmy wypowiedź autora tomiku *Kamenný pláč*, który tak mówił o „piętnie” jego pokolenia:

Jako by celou mladou generaci, počínaje těmi, kdo se rodili s počátkem světové války, stihla jakási společná, dosud nepojmenovaná a neurčitelná bolest – nejspíše snad – citový úraz, pod jehož vlivem se tato „záhadná a mlčelivá” generace obrací zády k obvyklým způsobům života a všeho, co s tím souvisí: tedy i nástupu generace, jejího seskupování se a jejího boje. Je jako bytost, něčím v hloubi nitra neviditelně zasažená; nasazuje si masku před vnějším světem a snímá ji teprve až v útlém soukromí (Bednář 1940, s. 6).

Doświadczenie wojny, ale także brak świadomości generacyjnej, o czym mówił dalej Bednář w *Slovie...*, powodowały, że młodzi poeci nie zachowywali się jak ich poprzednicy. Nie zamierzali wzniecać buntu przeciwko „starym” i ich poetykom, nie chcieli się burzyć także przeciwko zastanym stosunkom społeczno-politycznym. Autor *Slova...* odepiera najczęściej pojawiający się zarzut, a mianowicie, że ówczesnych młodych ludzi, poetów, nie można określić mianem pokolenia. Przywołuje on definicję pokolenia jako grupy społecznej, żyjącej i działającej w danym okresie czasu, której uczestnictwo w ważnych przemianach kulturowych, społecznych, politycznych itp., wpłynęło na podobny sposób przeżywania i wyrażania. Wspólne przeżycia łączące tę grupę prowadziły do wytworzenia swoistej świadomości pokoleniowej, która powodowała, że bunt przeciwko zastanej rzeczywistości nie był buntem pojedynczego człowieka, lecz buntem zbiorowości.

„Milczące pokolenie” – według Bednářa – spełnia wszystkie kryteria stawiane pokoleniom z wyjątkiem jednego, a mianowicie nie posiada jedynie świadomości generacyjnej. Być może właśnie tu tkwi jedna z głównych przyczyn braku aktywności młodych, którzy nie chcą burzyć starego systemu wartości, aby w jego miejsce wytworzyć

własny. Autor *Slova* stawia jednak ważne pytania, które zmuszają do refleksji nad mechanizmami dziejów:

Nepřehodnocuje hodnoty sám život a čas, aniž potřebuje k tomu našeho hluku a teorie? Není někdy snad dokonce předností, chybí-li komu bláhová pýcha, že byl očekáván dějinami a že by bez něho přítomnost nebyla možná – čili, žije plně podle svého vnitřního řádu? A nevytváří budoucnost spíše anonymní množství tisíců existence, jež žijí, zatím, co se nad nimi teoretizuje, není tvořena budoucnost jednoznačně i bez teorie o sobě? (Bednář 1940, s. 12).

Nikogo nie powinno dziwić takie stanowisko człowieka, należącego do pokolenia, które dorastało w specyficznych warunkach i w przełomowym momencie dziejów. Sam autor manifestu dostrzegał istotną rolę, jaką w ich rozwoju pełniły te właśnie czynniki (por. Bednář 1940, s. 16–21). Pokolenie to zrodzone tuż po pierwszej wojnie światowej dorastało w złudnym poczuciu bezpieczeństwa oraz stabilizacji. Odrzuciło wszelką metafizykę w imię osiągnięć cywilizacyjnych oraz dóbr materialnych. Wiara w postęp i możliwości człowieka została złamana wraz z nadejściem drugiej wojny światowej. Okazało się nagle, że wszelkie wyznawane dotychczas doktryny nie są w stanie obronić ludzkość przed zagładą (por. Kossak 1976, s. 8–9).

Pokolenie młodych przeżyło wielki wstrząs, który spowodował, że jedyną możliwą formą ucieczki z tej strasznej, niezrozumiałej i wrogiej rzeczywistości była ucieczka do własnego wnętrza, w którym zagubione „ja” starało się odbudować lub wytworzyć odpowiedni system wartości. Młodzi „zastygli” w oczekiwaniu na chwilę, w której będzie im wreszcie dozwolone żyć. Brak takiej gwarancji sprawiał, że każde podejmowane działanie w ich oczach było postrzegane jako pozbawione sensu. Mogłoby się wydawać, że nie ma już ratunku dla tych młodych, tak okrutnie doświadczonych przez los. Pisał Bednář:

Mohli bychom vskutku nad tuto generaci zlomit hůl, kdyby nebylo onoho zázraku, který se objevuje vždy v nejvyšší čas – ducha. Neboť v něm, v myšlence, má generace naději na svou záchranu. [...] generace, jež byla určena k tomu, aby znovu objevila prostou a velkolepou jsoucnost lidské duše, lidského ducha a vůbec – Člověka, najde v tomto úkolu i smysl své existence (Bednář 1940, s. 22).

Taki cel wyznaczał on swemu pokoleniu i przeniósł go również na obszar literatury, a zwłaszcza poezji. Poezja miała wyrażać uczucia, emocje skrywane najgłębiej w ludzkim wnętrzu, do których zaliczał m.in. poczucie osamotnienia, zwątpienia, niepewności, bezradności, absurdalności itd. Młodzi poeci w swoich utworach mieli obnażać tzw. „nagiego człowieka”, pozbawionego przynależności do jakiegokolwiek grupy społecznej, narodowej, politycznej czy innej formy ludzkiej zbiorowości. Ów „nagi człowiek” odarty z wszelkich ograniczających go zależności, potrafi, według nich, odnaleźć w sobie autentyczne emocje, prawdziwe, niczym nieskrępowane myśli. Taki właśnie nowy ludzki typ – według Bednářa – „je základem pro člověka teprve znovu budovaného” (Bednář 1940, s. 24).

Powrót do wartości ponadczasowych, ukazanie światopoglądu młodych, zmanifestowanie sceptycznej postawy w stosunku do wszelkich ideologii, odsłonięcie autentycznej istoty człowieczeństwa to dalsze cele, jakie stawiał poezji autor pokoleniowego manifestu. Postulaty skądinąd wcale nienowe, żadnych „rewolucyjnych” koncepcji. „Konec avantgardy? Ano!” (Bednář 1940, s. 25) – przytakiwał z przekonaniem autor *Slova*... Poezja młodych więc miała być jak najbardziej ludzka, jak najbliższa człowiekowi. Mimo różnego sposobu ujęcia kluczowych dla niej zagadnień, podobieństwo poglądów i doświadczeń doprowadziło w końcu do jednej z pierwszych wspólnych inicjatyw dojrzewających poetów – zbiorowej publikacji utworów w wyborze zatytułowanym *Jarní almanach básníků* (1940). W tym literackim, niezwykle istotnym dla kształtowania się pokoleniowej świadomości, przedsięwzięciu, wzięli udział obok Kamila Bednářa również Jiří Orten, Jiří Daniel, Josef Kainar, Oldřich Mikulášek, Jan Pilař, Zdeňek Kriebel oraz siedmiu innych poetów. Jan Adam, pisząc o autorach tego tak długo wyczekiwanego „wystąpienia”, podkreślił:

Mladé autory spojoval především pocit ohrožení národního života a existence člověka v daném historickém okamžiku vůbec, chtěli vyslovit svůj protest proti pustošení dosavadních hodnot (Adam 1985, s. 19).

Ukazanie się manifestu „milczącego pokolenia” było bodźcem do dalszej dyskusji nad obrazem nowej poezji czeskiej. Wnet posypała

się lawina krytycznych polemik, zwłaszcza ze strony starszych kolegów, jak taką poezję postrzegali krytycy oraz poprzednicy „milczących”. Włączył się do niej również Zdeňek Urbánek, który w liście skierowanym do „Kritického měsíčníka” i wymownie zatytułowanym *Dovnitř*, wskazywał cel ówczesnej poezji i sztuki w ogóle:

[...] zda není údělem umění zabývat se člověkem [...]. Poněvadž: ‘můj střed je ve mně’, to jest: existuje společné místo všech duší; údělem básníka je, aby rozpoznal jeho polohu a probouzel pro ně pochopení. [...] Opravdový básník ostatně vždycky daleko dřív a hlouběji ví, která bolest napadla svět (Urbánek 1940, s. 190–191).

Nieco odmienną wizję sztuki, w tym również poezji zaproponował Jindřich Chalupecký, który w swoim programowym utworze *Svět, v němž žijeme* napisał:

Má-li umění nabýt ztraceného významu v životě jednotlivcově musí se vrátit k věcem, mezi nimiž a s nimiž člověk žije. [...] Umění objevuje skutečnost, ten svět, v němž žijeme, a nás, kteří žijeme, neboť nejen tématem, ale smyslem a záměrem umění není nic než každodenní, úděsné a slavné drama člověka a skutečnosti: drama záhady čelící zázraku. Nebude-li toho, moderní umění bude zbytečné (Chalupecký 1988, s. 73–74).

Odpowiedzi na problemy nurtujące młodych artystów – według niego – należy szukać w człowieku, ale – w przeciwieństwie do Bednářa – człowiek ten nie jest oderwany od świata, lecz głęboko zakorzeniony w rzeczywistości.

Czeski poeta Lumír Čírvný zarzucał Bednářowi, że jego poglądy na życie są zbyt statyczne, co przeszkadza w dostrzeżeniu pewnych prawidłowości ludzkiej egzystencji i poddania się konsekwencjom owych prawidłowości. Wyrażał również swój negatywny stosunek do idei „nagiego człowieka”, tłumacząc, że istnieją ludzie, którzy wolą, aby dusza ludzka pozostała dla nich nadal tajemnicą (por. Čírvný 1940).

Swoją sprzeciw wobec modelu poezji proponowanego przez „milczących”, w którym nie ma miejsca dla Boga lub proponuje się Jego inny (niż tradycyjny) kształt, wyrazili także przedstawiciele młodzieży katolickiej Josef Adamec i Jaroslav Batušek (Adamec, Batušek

1941, s. 380). Zdecydowanie w obronie młodych stanął jedynie wybitny krytyk literacki, redaktor „Kritického měsíčníka”, Václav Černý, który na łamach tego niezwykle istotnego czasopisma kulturalnego polemizował z niesprawiedliwymi opiniami na temat młodych poetów. W artykule *Slovo o »Slově k mladým«* (Černý 1940, s. 193–194) wyjaśniał atakującym młode pokolenie tezy postawione przez Bednářa, które pisane były czasem pod wpływem gorących emocji i mogły – jak wyjaśniał to Černý – zostać wyrażone niezbyt precyzyjnie. Chociaż dla zrozumienia tego manifestu młodych istotna była wola jego zrozumienia, której wielu spośród oponentów po prostu nie wykazywało. W publikacji *Druhý sešit o existencialismu* Černý tak wspomina dyskusję, jaka toczyła się na łamach jego czasopisma i objęła cały trzeci rocznik (1941):

Celá ta diskuse by dnes zasloužila být z „Kritického měsíčníku”, svazků i odjinud sebrána v zajímavou knihu. Poučila by nás mezi jiným také o nevykořenitelné dětinskosti jistě naší kritiky, které nejen unikal vlastní národní pozitivní význam nástupu nového básnického mládí u nás, ale jež se zvlášť úporně bránila právě uznání, že by ti lidé mohli být novou ‘generací’. Vždyť by se pak probíhala celý pluk veličin musel náhle cítit starými pány! Jiným stačilo, že se mládí seřazují kolem „Kritického měsíčníku”, aby do nich a většinou vedle nich bili o závod (Černý 1992, s. 80).

Te ostre słowa skierowane w stronę ówczesnej czeskiej krytyki były jak najbardziej uzasadnione. V. Černý bardzo ubolewał nad tymi nieuzasadnionymi „dąsami” krytyków, którzy zamiast w ciężkich dla artystów czasach wspierać młodych poetów, urządzali sobie na nich nagonkę. Na zarzut, że młode pokolenie nie posiada żadnego programu, który obejmowałby wartości społeczno-polityczne, zirytowany Černý odpowiedział zgryźliwie:

[...] mládí prostě tvrdili, a ovšem byli i naprosto oprávněni tvrdit, že za mravní prius a základní svou nutnost pokládají poznání bytostné podstaty lidské duše a že představa o náležitém a spravedlivém uspořádání lidské společnosti z onoho poznání podstaty a určení člověka logicky vyplyne jako posteriorní dedukce. Pro mne bylo naprosto zřejmé, že už tato formulace jest sociálně-politickým vyznáním, a to dostatečně srozumitelným pro chápaté a myslící mozky (Černý 1992, s. 80).

Krytyk na łamach swojego miesięcznika wytrwale promował młodą literaturę, zwłaszcza młodych utalentowanych poetów. Wierzył w nich i jak sam wspominał:

Chtěl jsem býti dobrým prorokem, a byl jsem jím (Černý 1992, s. 81)

a także:

[...] kdyby se nám v „Kritickém měsíčníku“ nic jiného nebylo podařilo, než že jsme vycítili a zachytili v tichu rostoucí sílu nejmladších, ne vždy dost orientovanou, máme nač být hrdí (Černý 1992, s. 80).

To właśnie on jako jeden z pierwszych odkrył talent Jiřego Ortena, którego uznał za najwybitniejszego poetę młodego pokolenia. W swojej książce, dotyczącej egzystencjalizmu, poświęcił jego osobie i twórczości najwięcej uwagi. Rozdział poświęcony autorowi *Cesty k mrázu* rozpoczyna słowami:

Nejvýznačnejším zjevem nástupu mladé generace byl nepochybně Jiří Orten. Jeví se jako nejpronikavější, nejcitlivější a nejhlubší nositel nového životního pocitu, změněné mravní, myšlenkové i volní situace; jeho dobová výraznost a příznačnost je neobyčejná, ačkoliv se teoretický o povaze svých časů a úlohách lidí v nich téměř nevyjadřoval: žil svůj život, komentoval si pro sebe a veřejnosti vydával své básně (Černý 1992, s. 99).

Orten bezpośrednio nie brał udziału w dyskusji, jaka toczyła się wokół jego pokolenia. Swoją opinię jednak na temat swoich rówieśników oraz czasów, w jakim przyszło im żyć, ale także swoiste przesłanie dla obu stron, biorących udział w tejże dyskusji, wyraził w jednym ze swoich dzienników:

Narodili jsme se a žijeme v době, která nás všelijak obrací na svém rožni, připěká naši touhu, naši životaschopnost a všechno, co jsme v sobě poznali. Ale vždycky, vždycky pravím, byla táž doba, vždycky byl někdo mocný, vždycky někdo bral a vždycky byl někdo obírán, olupován, zavrhován, ničen a zabíjen. A vždycky zůstali někteří, kdo nepodlehli. – Zůstávat trpělivě v sobě, to je předpoklad cesty, kterou jsme vyvolili... je něco jako svědomí čistoty a studu, jemuž se nikdo, kdo mezi nás patří, nesmí zpronevěřit... Neříkejte nám prosto: vyjděte ze sebe!, neříkejte nám to, dokud jsme nedozráli, a řekněte nám raději: buďte citlivější v chutnání radosti i žalu. A vy, blázni, kteří se pokusíte umlčet naši duši, což neslyšíte, jak zpívá v mlčení svém? (cyt. za: Holý 1987, s. 191).

Autor tych słów nie czuł się jakoś szczególnie związany z żadnym programem poetyckim. Nie mniej jednak nie kwestionował swojej przynależności do „milczącego pokolenia”, ponieważ to nie określony program, określony prąd estetyczno-literacki stanowił o przynależności do niego, ale więź międzyludzka, jaka połączyła tych młodych. Wielka przyjaźń łączyła Ortena z Ivanem Blatným. Serdeczne stosunki łączyły go z także z innymi poetami Bednářem, Kainarem czy Urbánkiem.

Poezja Ortena, podobnie jak całego ówczesnego pokolenia, powstawała w tragicznych okolicznościach, rodziła się z rozczarowania i zwątpienia w stosunku do złowrogiej rzeczywistości. Mimo że każdy z młodych poetów tworzył swoje utwory w indywidualny i specyficzny dla siebie sposób, to zebrane w jedną całość tworzą wizję człowieka i świata jednego pokolenia znaną w dziejach literatury europejskiej jako „milcząca generacja”.

Literatura

- Adam J., 1985, *...Jako bych pitval hvězdu, která mi září odnímá...*, [w:] J. Orten, *Tisíc nahých trápení*, Praha.
- Adamec J., Batušek J., 1941, *Několik slov k debatě o mladé generaci*, „Kritický měsíčník”.
- Balcerzan E., 1982, *Poezja polska w latach 1939–1965*, Warszawa.
- Bednář K., 1940, *Slovo k mladým*, Praha.
- Černý V., 1992, *První a druhý sešit o existencialismu*, Praha.
- Černý V., 1940 *Slovo o »Slově k mladým«*, „Kritický měsíčník”.
- Červinka J., 1941, *O nejmladší generaci básnické*, Praha.
- Čirvný L., 1940, *Slovo k starnoucím*, „Kritický měsíčník”.
- Chalupecký J., 1988, *Svět, v němž žijeme*, [w:] *Obhajoba umění*, Praha.
- Hořec J., 1990, *život a báseň Jiřího Ortena*, [w:] J. Orten, *I v blátě snít*, Praha.
- Holý J., 1987, *Smrt proměněná v poezii*, [w:] J. Orten, *Veliké stmívání*, Praha.
- Kainar J., 1988, *Netrpělivi motýli*, Praha.
- Kossak J., 1976, *Egzystencjalizm w filozofii i literaturze*, Warszawa.
- Kuncewicz P., 1953, *Agonia i nadzieja. Literatura polska od 1939*, Warszawa.
- Urbánek Z., 1940, *Dovnitř*, „Kritický měsíčník”.

RECENZJE, OMÓWIENIA, NOTY

Svatava Urbanová a kol., *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století. (Reflexe české tvorby a recepce)*, Votobia, Olomouc 2004, 457 s., ISBN 80–7220–185–9.

Rozległa publikacja przygotowana pod kierunkiem prof. Svatavy Urbanovej jest konsekwencją poszukiwań badawczych Autorki, które od lat koncentrują się między innymi na literaturze dla dzieci. Polski czytelnik ma szansę zetknąć się z pracami Autorki także w swoim języku ojczystym. Wystarczy przypomnieć na przykład artykuł *Teoretyczne założenia krytyki literatury dla młodzieży, czyli współczesne progi normatywizmu* opublikowany w zbiorze *Sezámie, otvórz se! Z novších badaň nad literaturą dla mladzieży w Polsce i za granicą*, Kraków 2001, ze wstępem prof. Alicji Baluch. Z kolei tekst pt. *Těsnota jako paměť ojczyzny (recepce tvorčnosti Milana Kundery v hispaňské nauce, krytice literacké i publicystice)* zamieszczony w „Bohemistyce” 2002 (nr 1) przynosi inne pole, które pozostaje w kręgu zainteresowań S. Urbanovej.

Jednak to właśnie *literatura czwarta* (termin zaproponowany przez polskiego badacza Jerzego Cieślukowskiego) w ostatnich latach najbardziej przyciąga Autorkę. Dowodem tego jest ostatnia publikacja książkowa pt. *Meandry i metamorfózy dětské literatury* (Votobia, Olomouc 2003). Poprzez swoją działalność S. Urbanová niewątpliwie wypełnia lukę, którą można zaobserwować w tej dziedzinie czeskiego literaturoznawstwa, gdy porównamy je z polskim. Efektem tego jest np. brak solidnej syntezy historii literatury dziecięcej, nad czym w niedawno w kuluarach Światowego Kongresu Bohemistów ubolewał prof. J. Holý. Tym bardziej zagraniczny bohemista wobec tejże dziedziny literatury staje nieco bezradny, ponieważ kanon studiów z reguły pomija czeską literaturę dla dzieci i młodzieży. Znajomość twórczości dla młodego odbiorcy jest ograniczona właściwie przeważnie do bohaterów nieśmiertelnych kreskówek: *Krecika*, *Rumcajsa*, *Sąsiadów*, *Makowej panienci*, *Žwirka* i *Muchomorka* i innych. Obraz ten należy jednak uzupełnić i przypomnieć obecność czeskiej literatury dziecięcej na łamach polskiego „Guliwera” (2001, nr 3).

Poczucie niepewności pomoże z pewnością przezwyciężyć omawiana pozycja. Jak podpowiada sam tytuł – owych siedem kluczy ma pomóc czytelnikowi „otworzyć” tę, być może nieco tajemniczą dziedzinę literatury, jaką jest czeska literatura dla dzieci i młodzieży. Kompendium tym bardziej zasługuje na uwagę, iż grono badaczy skupiło się na literaturze niezwykle młodej, bo powstającej w latach 90. minionego

wieku, choć niejednokrotnie granica ta jest dość umowna i niektórzy z Autorów świadomie ją przekraczają.

Na całość składa się 21 samodzielnych studiów, przygotowanych przez 12 czeskich i słowackich naukowców (2 teksty są w języku słowackim). Jak zaznacza S. Urbanová, układ książki jest na tyle swobodny, że pozwala na niezależną lekturę. Jeśli jednak czytelnik zdecyduje się na kolejność zaproponowaną przez Autorów, przejdzie przez siedem kolejnych obszarów literatury dla dzieci i młodzieży. Całość kończy wybrana bibliografia, dalej spis i krótkie charakterystyki wydawnictw oraz specjalistycznych czasopism dla młodego odbiorcy, a także tych, dodajmy nielicznych, które zajmują się tą dziedziną twórczości, wreszcie samodzielne studium S. Urbanovej w języku angielskim oraz hiszpańskim. Warto również dodać, że wydanie kompendium było możliwe dzięki realizacji grantu.

Jak możemy przeczytać we wstępie, badacze są świadomi, że zadanie, które na siebie wzięli, jest niezwykle trudne. Przemiany polityczne i ekonomiczne odbiły się na rynku wydawniczym i księgarskim, co z kolei przekłada się na świadomość czytelniczą. Podobną relację moglibyśmy śledzić także w Polsce. Na tenże aspekt zwracają uwagę niemal wszyscy autorzy kolejnych tekstów. Ogromna różnorodność, wizualizacja kultury, masowa produkcja wydawnicza, zalew przekładów, nie zawsze najlepszej jakości, coraz bardziej ścisła relacja między słowem a obrazem, to wszystko towarzyszy w sposób szczególny twórczości dla młodego odbiorcy. Stąd cel, jaki sobie wyznaczili naukowcy – zasygnalizować istnienie niektórych zmian i procesów, które w latach 90. można zaobserwować. Konsekwencją tego jest również świadoma rezygnacja z analizy i oceny licznych wydawnictw o charakterze słownikowym i encyklopedycznym oraz życia literackiego. Należy cały czas pamiętać o niewielkim dystansie czasowym, który dzieli omawiany okres, co niejednokrotnie ocenę tę komplikuje. W centrum zatem pozostaje relacja pomiędzy tekstem a dziecięcym odbiorcą.

Pierwszym kluczem jest *Slovo a obraz*. Czytelnik znajdzie tu dwa teksty. W pierwszym M. Rosová prezentuje problematykę przejścia od „czytania obrazkowego” do właściwego tekstu, zaczynając od rozkładanych książeczek (*leporelo*), przez książki zawierające dużą ilość ilustracji (*bilderbuch*) do najbardziej tradycyjnych książek dla dzieci. Tekst o charakterze wprowadzenia sygnalizuje problem różnorodności tematycznej, gatunkowej, jakościowej. Autorka śledzi cały szereg tendencji rozwojowych, włącznie z literackimi powrotami, reprintami, adaptacjami starszych dzieł. Z drugiej strony literaturze tej niejednokrotnie towarzyszy trywialność, stereotypowość, a nawet kicz, którego Autorka nie boi się nazwać. Ubolewania wzbudza obserwacja, że wielowarstwowość jest raczej produktem z eksportu. Drugi tekst tej samej części jest autorstwa N. Sieglovej, która także od lat koncentruje się na literaturze dla dzieci. Przynosi refleksje na temat tego, jak otwarcie się rynku księgarskiego pozwoliło na przypomnienie, że twórczości dla dzieci poświęcali się również autorzy, których czasem trudno nam z nią sobie skojarzyć, jak V. Renč, J. Zahradníček czy I. Blatný.

Drugim kluczem uczyniono *Ozvěny tradic*. W pierwszym tekście S. Urbanová zajmuje się problemem wydawania baśni i legend, gdzie z jednej strony widać typowe zachowania komercyjne, z drugiej tendencje do regionalizacji i sięganie po odmienne kulturowo tradycje, jak żydowską, niemiecką czy romską. Ta sama Autorka w kolejnym szkicu przygląda się oryginalnej baśni autorskiej oraz przytacza za hiszpańskim źródłem interesujący podział istot nadprzyrodzonych, gdzie szereguje m. in. tytułowe skrzaty, wodniki, rusalki i czarownice. Przy charakterystyce baśni czeskich powstałych w ostatnich latach zwraca uwagę na fakt odchodzenia od symboliki antycznej, germańskiej, celtyckiej czy północnej oraz zmniejszanie się tendencji mitotwórczych w ogóle, na rzecz zbliżenia do rzeczywistości oraz zabawy, gry. Dalsze dwa teksty M. Šubrtové oraz R. Ličkové koncentrują się na problematyce narratora (pierwszy) oraz narracji (drugi), gdzie przedmiotem analizy są *Královské pohádky* K. Šiktanca. Autorka śledzi powrót do klasycznej postaci, a jednocześnie podkreśla eksperymenty, modyfikacje twórcy. Przykładem tego, jak czeska literatura wzbogaca się o wpływy innych, jest ostatni tekst tej części R. Holoňové analizujący adaptacje amerykańskich baśni w dziele P. Šruta pt. *Obr jménem Drobeček. Americké pohádky a povídky o Pavlu Bunyanovi*, nawiązujące m. in. do XIX-wiecznej tradycji tzw. *tall tales*, czyli długich opowiadań skracających drwalom czas przy ognisku.

Trzeci klucz otwiera część *Proměny příběhu pro děti*, koncentrujący się na problematyce odmienności, elementach dotychczas uznawanych za *tabu*, archetypach literatury dziecięcej. M. Šubrtová zauważa, że jednym z typowych bohaterów twórczości dla młodzieży staje się *outsider*. W prozie tej można wydzielić 2 linie. Jedni pisarze skłaniają się w stronę rzeczywistych historii „z życia” (M. Drijverová, M. Elšíková), inni nasycają swą opowieść elementami fantastycznymi (I. Procházková). Ta sama Autorka swoje refleksje poszerza w kolejnym artykule o bohatera upośledzonego. Lata dziewięćdziesiąte, jak zaznacza na początku, pozwoliły na otwarte mówienie o niektórych *tabu*, w tym także o upośledzeniu w różnych jego wariantach. Niemal nieodkrytym obszarem pozostaje upośledzenie umysłowe, ale i na to pole powoli wkraczają twórcy. Uwagę przykuwa analiza tekstu pisarki z zespołem Downa, której beletryzowane wspomnienia z dzieciństwa wywołały pozytywne echa wśród krytyki, jak i u rodzin osób dotkniętych podobną chorobą (D. Stříhlavková, *Na tom záleží...*). Trzecim obszarem badawczym uczyniła M. Šubrtová problem przenikania filozofii do literatury dla dzieci i młodzieży, czego przykładem w skali światowej może być popularny przed kilku laty także w Polsce J. Gaarder. W czeskiej prozie łączy się to zjawisko najczęściej z nazwiskami D. Fischerovej, I. Procházkovej i J. Knitlovej. Ostatni szkic N. Sieglowej przynosi omówienie prozy, która za swój temat obrała holocaust, czego egzemplifikacją jest powieść H. Bořkovcovej *Zakázané holky*.

Na czwartym kluczem *Cesty k dospělosti?* po raz pierwszy i ostatni pojawia się znak zapytania, podpowiadający, że wcale nie jest oczywiste, iż tematyka dorastania łączy się z wizją drogi jako wewnętrznych poszukiwań i dojrzewania w sferze emocjonalnej. Jedyne tekst S. Urbanovej przynosi próbę analizy kształtu powieści dla

dziewcząt i jego recepcji. Zaczynając od różnic między czeską a słowacką twórczością tego typu, Autorka dalej zwraca też uwagę na powrót do międzywojennej „Czerwonej Biblioteczki” i różne reakcje, jakie wywołała. Badaczka świadomie podejmuje ryzyko typologizacji powieści dla dziewcząt, czyniąc wyjściowym kryterium postać głównej bohaterki. Całość zamykają wyniki badań nad bodajże najpopularniejszą pisarką L. Lanczovą z lat 1994 oraz 1999.

Piąty klucz nosi nazwę *Návraty a proměny*. Tu zaseregowano studia poświęcone mitom, legendom, baśniom, podaniom, bajkom, ich adaptacjom oraz tajemniczemu światu literatury *fantasy*. Pierwszej części klucza odpowiada powrót do żydowskich legend i baśni, interpretowany jako próba nadrobienia strat, jakie w tej dziedzinie wywołały lata komunizmu. Tu Autorzy przyjmują na siebie rolę przewodnika po tajemniczym świecie, odległym od wyobrażeń młodego odbiorcy, stąd też specyficzność dzieł poddanych analizie. Przykładem może być m. in. zbiór E. Petišky *Golem a jiné židovské pověsti a pohádky*, który interpretuje K. Jelenová. Z drugą częścią klucza koresponduje szkic R. Holoňové, przynoszący spojrzenie na *Bajki Ezopa* w adaptacji P. Šruta. Element tajemniczości dominuje również w świecie baśni romskich, któremu przyjrzała się bliżej S. Urbanová, śledząc m. in. twórczość romskiej B. Němcovej – E. Lackovej. Ostatni artykuł tej części A. Zachovej poświęcony jest problematyce mitu, mitologiczności w literaturze dla dzieci i młodzieży. Badaczka wyznacza tu dwa typy mitów kreowanych przez pisarzy, a co za tym idzie dwa rodzaje literatury *fantasy*: tolkienowski i lewisowski. Do tego drugiego przyporządkowuje również światowy bestseller – serię o *Harrym Potterze*. W związku z tym zasygnalizowany jest również temat „czytających nieczytelników”. W czeskiej twórczości widać widoczną tendencję do typu tolkienowskiego.

Przedostatni klucz otwiera część zatytułowaną *Komiksové, filmové a multimediální*. Pierwszy, słowacki szkic A. Zelenkovej przybliża świat filmów i seriali animowanych. Drugi R. Nováka analizuje relację między literaturą a filmem dla dzieci i młodzieży z akcentem na ten drugi element. Autor dość krytycznie odnosi się do prób nawiązania do dobrej tradycji czeskiej baśni filmowej, zauważa tendencje do komercjalizacji tej dziedziny sztuki. Ostatnie studium M. Rosovej jest poświęcone CD-romom dla dzieci, gdzie trudno już mówić o tekście w klasycznej wersji, a raczej mamy do czynienia z e-tekstem. Również czytelnik staje się raczej „multimedialnym czytelnikiem”. Ponieważ zjawisko to jest bardzo młode, rodzi się właściwie więcej pytań niż gotowych odpowiedzi.

Wreszcie klucz ostatni: *Teoretická a kritická reflexe*. Za tymi drzwiami skrywają się dwa szkice (J. Tomana, Z. Stanislavovej) przybliżające czeską teorię i krytykę literatury dla dzieci i młodzieży po listopadzie 1989 oraz recepcję czeskiej literatury dla dzieci i młodzieży po roku 1990 na Słowacji. Tu warto przypomnieć, iż literatura dla dzieci zaczyna być traktowana „poważnie”; może o tym świadczyć fakt, że do prestiżowej nagrody Magnesia Litera w roku 2003 dołączono kategorię „książka dla dzieci”.

Podsumowując, warto zauważyć, že niemal wszyscy Autorzy podkrešlaję cezuru roku 1989 i to, w jaki sposób zmiany po *aksamitnej rewolucji* odbily się na badanym wycinku czeskiej literatury. Mimo že np. zaseregowanie poszczególnych artykułów do kolejnych kluczy moze czasami wzbudzac wątpliwości (czego Autorzy są świadomi, skoro dopuszczaję moźliwość dowolnej lektury), *Sedm klíčů* moźna goręco polecić. Jest to znakomita okazja do lepszego poznania ogromnego bogactwa czeskiej literatury dla dzieci i młodzieży lat 90. i jej recepcji z wszystkimi cieniami i blaskami, jakie tej dziedzinie twórczości towarzyszą. Ponieważ w ostatnich latach także młodzi polscy bohemiści zaczynaję w stronę literatury dziecięcej się zwracać, tym bardziej cenna wydaje się obecność tego rodzaju przewodnika.

Aleksandra Pająk, Praga

**Drahomír Šajtar, »Hledání klíče«. Literatura v regionu,
red. Libor Pavera, Ostrava, Společnost Leopolda Vrly, 2005,
112 s., ISBN 80-239-3856-8.**

Drahomír Šajtar patří mezi přední literární historiky a kritiky severní Moravy a Slezska, svými odbornými pracemi tyto regiony významně přesahuje. Jeho poslední knižně vydanou prací je soubor statí a studií z různých období své badatelské práce (od roku 1984 po 2002) „*Hledání klíče*”. *Literatura v regionu*, v němž nacházíme texty uveřejněné na stránkách periodik, ale i jako předmluvy či doslovy ke knižním publikacím jak v České republice (Československu)¹, tak v Polsku². Šajtarovy statě uveřejněné v Polsku však nejsou jedinou skutečností, která nobilituje jejich autora v očích polských čtenářů. Pro odborníky (zejména literární historiky, etnografy

¹ Jde o texty: *Panorama české prózy severovýchodní provenience*, „Host” 1997, č. 7, s. 15–21; *Valašská balada*, [in:] Bohumír Četyna, *Valašský vojvoda*, Ostrava, Profil 1987, s. 339–347; také v: Drahomír Šajtar, *Mýtus domova*, Karviná, Gramma 1993, s. 73–84; *Základní znaky české poezie slezské provenience*, „Alternativa plus” 1998/1999, č. 3–4, s. 129–134; *Návraty Františka Lazeckého*, „Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín” XL, 1987, s. 49–52; *Poezie Augustina Skýpaly*, [in:] Augustin Skýpala, *Město můj Getsemanský sad*, Ostrava, Sfinga 1995, s. 111–114; *Nad dílem Bohumila Pavloka*, [in:] Bohumil Pavlok, *Na dosah*, Šenov u Ostravy, Tilia 1998, s. 44–52; *Nad poezií Jaroslava Mazáče*, „Kulturní měsíčník” 1984, č. 3, s. 57–59; 1985, č. 9, s. 67–69; 1990, č. 5, s. 64, „Alternativa plus” 2004, č. 1–2, s. 48–49.

² Zde stojí za připomenutí studie *Glówne cechy poezji czeskiej śląskiej proveniencji*, [in:] *Dialog w środku Europy: Język uzupełnień*, Katowice 2002; přetištěno v: „Koniec wieku” [Kraków] 2003, nr 19–20.

a folkloristy) i běžného čtenáře z českého Těšínska (Žalží) je vysoce cenná a dosud nikým jiným nepřekonaná Šajtarova studie *Nad dílem Jindřicha Zogaty* o rodákovi z beskydské Jaworzynky (Polsko).

Připomeňme si, že Jindřich Zogata (*8.8.1941) pochází z rodiny lidového gajdoše a vypravěče Pavla Zogaty, strýc Ondřej Zogata byl lidový řezbář. Jindřich Zogata byl ovlivněn svébytnou kulturou beskydských horalů a to se posléze projevilo i v jeho prozaickém díle. Nejvíce snad v trilogii *Dědictví zmizelých píšťal* (1996), *Oves na střechách* (1996), *Dřevěné pyramidy* (1998) v české literatuře svou poetikou, jazykem a námětovou sférou patrně ojedinělé, ale i v Zogatových souborech povídek či v poezii. Zogatova prozaická tvorba navazuje na tradice lyrizované prózy, typické je pro něj užívání nářečních prvků, které dodávají textu lokální zabarvení, repliky dialogů rázovitých postav podtrhují svéráz kraje.

Jindřich Zogata je také znamenitým překladatelem polské poezie, z celé řady překladů³ připomeňme výbor z poezie žalžánského básníka Wilhelma Przeczka (*7.4.1946 v Karvině) *Příliš pozdní milenec* (Čes. Těšín, Snoza 2000). Naopak s románovou postavou básníka Jindřicha se setkáme v Przeczkově románu *Kazinkowe granie* (Warszawa, IbiS 1994), jenž v českém překladu vyšel pod názvem *Hudba z nebe* (Opava, Optys 1995).

Není zde prostor k reprodukci Šajtarových názorů na Zogatovo dílo. Zaujala mě však autorova poznámka o tom, že tento spisovatel, žijící od r. 1974 v Brně, objevil pro českou poezii svět života beskydských horalů na trojpomezí mezi Českem, Polskem a Slovenskem v širokém a hlubokém časoprostoru od první po druhou světovou válku. Měli jsme sice již dříve přeloženo do češtiny poezii Emila Zegadłowicze (1888–1941)⁴, zakladatele a představitele básnické skupiny Czartak, s jehož tvorbou Zogatu pojí – viděno zvnějšku a zpovzdálí – jednak námětové a tematické ukotvení v beskydské přírodě, jednak jisté podobnosti v pojetí postav. D. Šajtar hovoří o dramatické osudovosti člověka této provenience, která je naplněna filozofií „složitě prostoty”, o jeho zakotvení v Bohu a dvojím pohledu, vyváženém na jedné straně fenoménem dobrého tvora („lidé jsou dobří”) a na druhé straně úkazem neobyčejného zjevu tam, kde jej Zogata vidí v souvislostech („boží hovádko”). „Obojí splyne nakonec v jeden jediný pojem existenciální – člověka božího”⁵, domnívá se D. Šajtar. Takové pojetí hrdinů poněkud připomene Zegadłowiczovy postavy venkovských prostáčků, jeho apoteózu lidových figur a jeho podání horalské představivosti.

³ Srov. Libor Martinek, *Recepte literární tvorby spisovatelů polské národnostní menšiny českého Těšínska po roce 1990*, [in:] týž, *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945*, Opava, Slezská univerzita 2004, s. 161–172.

⁴ Např. *Hodina předjití. Život Mikuláše Strěbrensaného*, 1930; *Básně*, 1930; *Beskydské balady*, 1933; *Budějovické louky*, 1934.

Z geografického hlediska pak Zogatovo dílo vzdáleně upomene na tvorbu Pawła Łyska (1914–1978), také rodáka z Jaworzynky, autora řady próz vycházejících ze života beskydských horalů, jehož práce jsou „wielką monografią etnologiczno-etnograficzną i kulturową wspólnoty śląskiej, słowackiej i czeskiej na górskim pograniczu”⁶.

Nicméně Zogata své hrdiny staví před jiné problémy než Emil Zegadłowicz a P. Łysek⁷. Na pomezí Těšínského Slezska se odehrávaly společenské a politické procesy, které zasáhly do života hrdinů zvenčí (plebiscit, jeho následky v podobě hranice mezi státy), ale ovlivnily i vnitřní život hrdinů. Změny, k nimž docházelo, způsobily řadu osobních neštěstí. Lpění na tom, co bylo, čili na tradici, se ukazuje nakonec plodnější než úsilí představitelů tzv. pokroku na té či oné straně hranice. Postava antihrdiny Pavla – jak ukazuje i D. Šajtar – se v průběhu děje trilogie proměňuje v pozoruhodného hrdinu, neboť setrvává na svém a zůstává sám sebou i v složitých společenských a politických situacích. A co je důležité: „[...] hranice, jež přichází z vnějšku, nevstoupila do prostoru duše a [...] nerozdělila vnitřně protagonisty té pravdivé hry, již tu kdosi rozpoutal, a lidi nerozdělila... Je toho mnoho, co jim posloužilo jako štít a co je uchránilo od ztráty totožnosti, stejnosti a tedy i rovnosti.”⁸

Vraťme se ještě k Zogatově poezii, ke sbírce *Dým ohnic* (1991), obsahující básně z let 1959–1989. V ní básník svůj svérázný svět, který promítá přinejmenším i do prvního dílu zmíněné trilogie,⁹ zkoumá do všech podrobností, takže se v něm nakonec zrcadlí jako takový, dokonce „v Dýmu ohnic navíc i vesmír, zhmotňovaný personifikacemi, ba animalizací hvězdných těles, případně zvěrokruhu, pocitem úzkosti z nekonečna, metafyzickým, mysteriózním podtextem [...], který vysublimuje smyslovou a dojmovou citlivost v duševní i duchovní reakci a proces.”¹⁰ Je pozoruhodné, že s podobnou tematikou i motivy se setkáme v poezii Zogatova přítele Wilhelma Przeczka. Nejde však o shody genetické, pouze o podobnosti typologické, navíc cítíme jistou spřízněnost s verši Konstantyho Ildefonse Gałczyńskiego (1905–1953), jehož k nám nejčastěji uváděl Jan Pilař; jde nám zejména o verše z výboru Gałczyńskiego poezie *Prstem otáčíš planety* (1973).

Každý ze jmenovaných básníků se vyznačuje jinou autorskou poetikou; Zogatův výraz osciluje mezi dvěma protikladnými póly: „melancholickou plynulostí a záměrnou křečovitostí, tradičním básnickým lexikem a odbornými termíny či novotvary, naivistickou poetizací a až barbarskou drsností”¹¹, který je zcela vzdálen poetice

⁶ J. Kolbuszewski, *O twórczości Pawła Łyska*, „Annales Silesiae”, sv. XVII, 1988, s. 109.

⁷ Srov. E. Korepta, *Funkcje pieśni ludowych w utworach Pawła Łyska*, „Śląskie Miscellanea” XVII, 2004, s. 98–108.

⁸ D. Šajtar, *Nad dílem Jindřicha Zogaty*, op. cit., s. 52.

⁹ Tamtéž, s. 49.

¹⁰ Tamtéž, s. 49.

„skřivánka” polské poezie K. I. Gałczyńskiego i poetice W. Przeczka, jehož vzory byli jednak autoři polské lingvistické poezie a jednak představitelé generace Współczesności, aby posléze dospěl k vlastnímu, reistickému, nezřídka filozofujícímu (existenciálnímu), bohatě metaforickému (místy až traklovsky expresivnímu) výrazu.

Zogatovo i Przeczko hledání identity autorského subjektu v prostředí Těšínského Slezska má však mnoho společného. Z Przeczkovy tvorby připomeňme alespoň báseň *Klucz do Olzy* („Klíč k Olze”), ve které má archetypální symbolika klíče v autorově orientaci v regionu, který je přirozenou součástí univerza, nesmírně důležitou ontologickou platnost. Przeczka se Zogatou a Gałczyńským spojuje především ona kosmogonická tematika. Srovnáme kosmogonické motivy u Przeczka a Zogaty v ukázkách z jejich poezie (Gałczyńskiego poezii zde neuvádíme, je ostatně běžně dostupná ve všech knihovnách jak v ČR, tak v PR).

Znaki dla ciebie

Śpisz niepokojnie na poduszce
ze znakami Zodiaku

Zajęła się już głowa
wróżbami przyszości

Taki pożar znaczeń

- Zapowiadają się dobre tygodnie
- Daleka podróż, ciekawe doznania
- W prywatnym życiu prawdziwe kłopoty
- Pieniądze, samotność, pustka i rozstanie
- Czekają dość nieoczekiwalnie zdarzenia
- Každý nowy pomysł uzyska uznanie
- Trzeba pamiętać o domu. Zwłaszcza, że...

Strzelec celuje między rogi Byka.
Wodnik pomnożył Ryby na Wadze.
Panna ujeżdża Koziorożca.
Baran niósł wełnę pod nożyce Raka.
Bliźniaki łapią Lwa za złotą grzywę.
Tylko samotny Skorpion kroczył po mojej poduszce
aż do samej głowy.

Obudziłem się z krzykiem, zwyczajnie, po ludzku,
Przerażony.
Na niebie nie było nawet znaku
niepokoju.

(W. Przeczek, *Przeczenie kształtu*, Ostrava 1989, s. 26)

Ochočování zvířat

Sen ani pravda lži
nerozsršili se nebem
Avšak:
Souhvězdí Kuřátek vylíhlo se
z modré skořápky pod kvočnu na hnízde
Kůň s lebkou roztržitěnou světlem
přiklusal s hříbaty z nebeské pláně
pro oves
Velký s Malým psem
vyštěkávali z bud u kravinů na Býka
přeskakujícího zlatou střední cestu hvězd
Nebeský skot odběhl z Mléčné dráhy
za oplůtky hltavě nořit mulce do jetele
Velká medvědice přitápala ke včelínu

K zemi ubírala se zvěř hvězd

(J. Zogata, *Dým ohnic*, Ostrava 1991, s. 48)

Podobně bychom mohli nacházet i další typologické příbuznosti mezi Zogatovou a Przeczkovou poezií, například v litanických beskydských poemách s celou řadou podobných či dokonce identických symbolů a motivů, není to však naším cílem. Šlo nám o to poukázat na ony „hranečniky“ v Zogatově tvorbě, neboť Těšínské Slezsko je sice rozděleno národnostně a liší se zájmy etnických skupin, jejichž vyjádřením je kultura regionu, v horách za Jablunkovem však začíná ona legendární země horalů (gorolů), kterou hranice národních států sice rozřezala, ale nezahlušila způsoby života, které byly vystaveny industrializačnímu násilí. Zogata cítí, že civilizační trendy jsou mocnější než pouhá hranice, přesto dosud nezničily principy biotopu a genomu. Genofond myšlení sahá hluboko do polského pohraničí. Jazyk porozumění i neshod je až druhotný. Samoty v lese beskydských hor uchovávají nenahraditelné a nezaměnitelné možnosti života, dosud bez nutnosti vytvoření genobanky. (Tyto myšlenky jsou přítomné nejen v Zogatově sbírce *Samoty vzdálené až na počátek* z r. 1993, ale procházejí celým jeho dílem.) Poezie obou básníků – humanistů, ale svým způsobem i ekologů – je dokladem, že přes odlišnosti dané mentalitou, jazykem, specifickými výrazy je možné onen klíč k regionu („klíč k Olze“) nejen hledat, ale i nacházet. A to přesto, že je k tomu někdy zapotřebí paklíč („nie ma klucza do Olzy/ chwyciłem za wytrych“, stěžuje si Przeczek v básni *Klucz do Olzy*).

Poezie J. Zogaty i W. Przeczka je pro nás již dnes jakýmsi mementem: oba ve své tvorbě usilují o to, aby z nerozlišení odlišnosti, nepochopení rozdílnosti nevznikaly další hranice, ať už zeměpisné, nebo v naší mysli. Je dobře, že Šajtarova kniha, hledající také „klíč k regionu“ – arciže širšího než Těšínské Slezsko – k pochopení „cizího“ a „jiného“ vybízí a významně přispívá.

Libor Martinek, Opava

Česká a polská samizdatová literatura – Czeska i polska literatura drugiego obiegu. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané v Opavě 13.–14. listopadu 2002, red. Libor Martinek, Martin Tichý, Slezská univerzita, Opava 2004, ISBN 80–7248–228–9.

Samizdat, drugi obieg, niezależna kultura, kultura alternatywna, underground, bi-buła, literatura podziemna, bezdebit – ugruntowane pod względem historycznoliterackim terminy i pojęcia, odznaczające się sprzeciwem, opozycyjnością, alternatywnym sposobem bycia wobec oficjalnej literatury kontrolowanej przez instytucje państwa totalitarnego, stały się punktem rozważań autorów niezwykle ciekawego projektu badawczego pt.: *Česká a polská samizdatová literatura – Czeska i polska literatura drugiego obiegu*. Autorzy książki obejmującej 38 artykułów, będącej efektem międzynarodowej konferencji zorganizowanej przez Instytut Bohemistyki i Bibliotekoznawstwa Wydziału Filozoficzno-Przyrodniczego Uniwersytetu Śląskiego w Opawie, za swój cel uznali dogłębne poznanie czynników kształtujących kulturę i literaturę niezależną w Czechach oraz Polsce.

Samizdat w Czechach i drugi obieg w Polsce, jeśli przyjąć proponowany przez autorów terminologiczny podział (B. B a k u ł a: *Polská a česká nezávislá kultura a literatura v 70.–80. letech 20. století*; J. D a m b o r s k ý: *Cenzura, prohibita, samizdat, drugi obieg*; V. Novotný: *Samizdat mimo samizdat aneb K širšímu výkladu pojmu »alternativní kultura«*; E. K o s o w s k a, E. J a w o r s k i: *Mitologie »drugiego obiegu«*; G. W i l k: *Opozycja: Bezdebit – ?*), podtrzymywał i rozwijał kulturowe *continuum* broniąc języka, literatury, demokracji, tolerancji. Ustanawiał wartości kulturowe oraz sposoby ich podtrzymywania, stając się kulturowym, literackim, publicystycznym świadectwem doby. Dzieło samizdatowe, drugiego obiegu stało się znakiem komunikacji danej epoki, absurdalności totalitarnego społeczeństwa, metaforą, symbolem swobody. Jak podkreślają w jednym z artykułów Ewa Kosowska i Eugeniusz Jaworski: „Rozziew między tęsknotą za stabilizacją i bezpieczeństwem własnego świata a nowoczesną koniecznością interpretowania go w kategoriach aksjologicznych promuje kult zmiany i jest źródłem uwalniania postaw emocjonalnych, subiektywnych. Dlatego »literatura drugiego obiegu« jest uwikłana w mity społeczne i sama buduje określoną aurę mitologiczną. Jej podstawą jest brak zgody na przymus ideowej uniformizacji, na chaos aksjologiczny i organizacyjny, na inercję ludzkich zachowań, ale także na kulturowe zróżnicowanie oraz brak swobodnego przepływu ludzi, myśli, słów i rzeczy” (s. 169). Pozostałe artykuły wydają się w pełni potwierdzać stawianą tezę.

W dwujęzycznej publikacji, odbiorca znajdzie wnikliwe wyjaśnienie dotyczące genezy, powstania, uwarunkowań społecznych oraz procesów rozwojowych rza-

dzących literaturą i kulturą drugiego obiegu w Czechach, Polsce, jak również na Słowacji. Zbiór potraktowany jako nierozzerwalna i w przemyślany sposób skomponowana całość dostarcza analiz historycznych, historycznoliterackich oraz socjologicznych, które ugruntowują wiedzę na temat funkcjonowania, roli i znaczenia szeroko pojętej literatury i kultury drugiego obiegu wydawanej poza zasięgiem cenzury.

Książka uzmysławia rozległą kompleksowość oraz strukturę czeskiego samizdatu i polskiego drugiego obiegu. Odkrywa przed odbiorcą działalność kilku generacji twórców, wydawców, organizatorów życia kulturalnego. Artykuły autorów czeskich i polskich wprowadzają zróżnicowane ujęcie problematyki, biorąc pod uwagę złożone relacje autor – tekst – czytelnik, rozpatrując je w połączeniu autor – tekst, tekst – odbiorca, autor – odbiorca. W poszczególnych artykułach rozpatrywany jest problem wyboru autora, oddziaływania tekstu na odbiorcę, aktu recepcji, komunikacji między odbiorcą i autorem, problem zmiany funkcjonalności literatury w momencie pojawienia się drugiego obiegu. Książka ta potwierdza, że „literatura drugiego obiegu, samizdatowa, jako przekaz artystycznie ukonstytuowany i autonomiczny ustanawia swoje tradycje, konwencje i swój gatunkowy repertuar. Wyraźnie wskazuje na dzieło, które staje się transparentem treści pozaartystycznych, „heroldem” wyroków historii, rezerwuarem pamięci i źródłem aksjologicznego ostracyzmu” (E. Kosowska, E. Jaworski: *Mitologie »drugiego obiegu«*, s. 170).

Obok zjawisk typowo literackich rejestrujących zmiany w płaszczyźnie artystycznej, tematycznej, ideowej, czy genologicznej dzieła (L. Štěpán: *Spektrum žánrových forem polské samizdatové literatury 80. let 20. století*), autorów poszczególnych artykułów interesuje również aspekt rynkowości, dystrybucji, kolportażu, nakładu, produkcji, technik druku, rozprzestrzeniania się literatury drugiego obiegu w szerszych kręgach społecznych (A. Górník: *Między bezdebitem i piratem, czyli od idei do ekonomii*). Autorzy analizują czynniki dynamizujące formowanie się niezależnych kręgów, stowarzyszeń, oficyn wydawniczych, czasopism, drugoobiegowych edycji, ruchu dysydenckiego, niezależnych inicjatyw społecznych (M. Tichý: *Samizdatové Lidové noviny jako kritická tribuna*; B. Bakula: *Mluvené literární časopisy »Na Głos« a »Struktury Trzecie« v kontextu nezávislé polské kultury 80. let 20. století*; J. Klejnocki: *Podziemny »brulion« – czy początek nowej formacji?*; K. Tałuć: *Wydawnictwa z niezależnej Oficyny Śląskiej w Katowicach*). Refleksje nad tą problematyką poparte zostały szerokimi interdyscyplinarnymi punktami widzenia. Samizdat, drugi obieg, kultura niezależna, kultura alternatywna, underground, literatura bezdebitowa były i są przejawami których nie da się wyświetlić tylko w historyczno-literackiej perspektywie. Bardzo pomocne w tym przypadku i niezbędne wydają się być rozważania historyczne, historycznoliterackie czy socjologiczne, które rozwijając szeroko problematykę wnikają w samo jej sedno. Na fundamencie faktów historycznych, literackich i kulturowych nadbudowują się kolejne warstwy znaczeń, które składają się na komplementarny obraz zjawiska, kultury i literatury niezależnej od instytucji państwowych (cenzury).

Wyraźne rozbieżności książki na dwie dopełniające się wzajemnie części (w języku czeskim i polskim) pozwala na wychwycenie różnic i podobieństw w postrzeganiu zjawiska drugiego obiegu przez odmienne kręgi kulturowe. Współpraca autorów reprezentujących zagraniczne (czeskie i polskie) ośrodki uniwersyteckie spowodowała, że przyjęta tu perspektywa badawcza zyskuje wymiar międzykulturowy. Autorzy książki proponują różne klucze interpretacyjne dla problemu samizdatu w Czechach, drugiego obiegu w Polsce i w niewielkim stopniu również w Słowacji (M. Písková: *K česko-slovenským literárním vztahům v oblasti samizdatu*; V. Žembová: *Marginálie o slovenskej samizdatovej literatúre a jej autorovi*). Klucz historyczny przenika się tu z typologiczno-porządkującym, socjologicznym, historycznoliterackim.

Pomiędzy rozważania badaczy literatury, historii i kultury wplecione zostają wspomnienia bezpośrednich uczestników, twórców, autorów, wydawców literatury niezależnej. W formę wspomnień, nierzadko nasyconych subiektywnymi odczuciami ich autorów, wpisany zostaje dyskurs historyczny, historycznoliteracki, socjologiczny. Stanowi to wyraźny walor książki, w której ponad fundament faktów historycznych, literackich i kulturowych nadbudowują się kolejne warstwy znaczeń.

We wspomnieniach M. Jelínka na temat Brneńskiego samizdatu (*Brněnský samizdat*), K. Srpa wypowiadającego się na temat działalności sekcji jazzowej w Czechach (*Jen Polákům jsme věřili*), M. Trávníčka dotyczących samizdatowych rękopisów VBF Praha Bedřicha Fučíka (*Samizdat a Rukopisy VBF Praha*), wykorzystane zostało właściwe esejowi prawo do swobodnego kształtowania wyводу, dygresji, licznych skojarzeń, do subiektywnego przedstawiania czasu i przestrzeni.

Podporządkowując historyczne fakty i ustanawiając między nimi określone związki, autorzy przechodzą do historiografii, dając subiektywny, ale bardzo wyraźny i znaczący rys dotyczący historii narodu, państwa i społeczeństwa drugiej połowy XX wieku. Odstąpienie od linearnej prezentacji zdarzeń, faktów kulturowych i literackich umożliwia skupienie się na konkretach, indywidualnych ludziach, wydawnictwach, pisarzach. Dzięki temu możliwe jest ogarnięcie historii związanej z drugim obiegiem, polskiej i czeskiej rzeczywistości tego okresu. Obok artykułów na temat znanych i zakazanych pisarzy czeskich jak Jaroslav Seifert (M. Černošský: *Seifertovy Všecky krásy světa*), Jaroslav Durych (K. Komárek: *Samizdatové sborníky publicistiky Jaroslava Durycha*), Václav Havel (M. Babek: *Václav Havel. Dramaturg drugiego obiegu (nie)obecny w literaturze polskiej*), czy krytyk literacki Oleg Suse (J. Rambousek: *Dva samizdatové sborníky věnované památce Olega Suse*), odnajdzie odbiorca cenne informacje dotyczące działalności mniej znanych osobowości z kręgu kultury czeskiej, osobowości które aktywizowały lokalne życie kulturalne wydając czasopisma, literaturę i organizując tajne koła teatralne czy wieczorki literackie. Należą do nich m. in. wspomniany przez I. Haráka Peter Musilka (*Chotěbořská samizdatová edice Petra Musilky SONDY*); Jan Antonín Pitínský działający na Morawach i Śląsku, o którym pisze L. Martinek (*Samizdatová edice J. A. Pitínského žeh graefenbergská*), Jaromír Šavrdra z artykułu J. Urbanc

(*Osamělá cesta Jaromíra Šavrdy*), Peter Mikeš przedstawiony przez L. Engella (Poezja Petra Mikeša w olomunieckim samizdacie). Z polskiego kręgu kulturowego nie mogło zabraknąć takich nazwisk jak Tadeusz Konwicki (J. Czaplínska: *Malá apokalypsa Tadeusze Konwického a Medorek Petra Placáka – dva symboly samizdatu*), Sławomir Mrożek (A. Zięba-Zarzycka: *Groteska w twórczości Sławomira Mrożka*), Zbigniew Herbert (Z. Zarębianka: *Wokół wiersza Zbigniewa Herberta »Substancja«*), Aleksander Wat (D. Zając: *Dychotomia »Świata na haku i pod kluczem« Aleksandra Wata a ezopowość języka socrealizmu. O właściwościach semantyczno-lingwistycznych*), Jarosław Iwaszkiewicz (S. Melkowski: *»Sława i chwała« pod okiem cenzora. Pierwotna wersja rozdziału czternastego powieści Jarosława Iwaszkiewicza*), Paweł Jasienica (I. Jokiel: *Gilotyna czyli o sensie historii. Na marginesie »Rozważań o wojnie domowej« Pawła Jasienicy*), czy znany poeta krakowski Bronisław Maj (M. Burzka: *Wzmacnianie świata w istnieniu. Odkrywanie istoty wolności. Twórczość poetycka Bronisława Maja*).

Na uwagę zasługują również artykuły dokonujące całościowego, typologiczno-porządkującego ujęcia literatury (poezji i prozy) drugiego obiegu (A. Dębska: *Poezja polska w drugim obiegu – próba całości*; E. Kosowska, E. Jaworski: *Mitologie »drugiego obiegu«*; Z. Kaźmierczyk: *»Ach, te to, książki zbójcekie« – z drugiego obiegu w Gdańsku*; D. T. Lebiódka: *Zapiski drugiego obiegu*; D. Dabert: *O języku poezie výjimečného stavu*; K. Heska-Kwaśniewicz: *Idę, idę pancry na »Wujek«*; J. Gruntorád: *Polsko a Poláci v českém samizdatu 70. a 80. let*).

Szerokie ujęcie problematyki odkrywa całą gamę problemów związanych z egzystencją i funkcjonowaniem drugiego obiegu, od niezależnych wydawnictw i literatury, aż po teatr, sztukę i muzykę alternatywną (Cz. Mykita-Glensk: *Teatry śląskie oraz inicjatywy teatralne poza cenzurą 1976–1989 – rekonesans*). Dzięki takiemu ujęciu wychwycona została dynamika rozwoju kultury i literatury niezależnej, w ramach której rozwijały się nielegalne wydarzenia artystyczne, teatralne, muzyczne, happeningowe i filmowe.

Na zakończenie można z pewnością stwierdzić, że artykuły z książki pt.: *Česká a polská samizdatová literatura/Czeska i polska literatura drugiego obiegu* sfunkcjonalizowały rację bytu kultury i literatury niezależnej. W obszar badań historycznych włączono szczegółowe egzemplifikacje indywidualnych losów ludzi, książek, nurtów, refleksji kulturowych sytuujących zjawisko w relacji z innymi mechanizmami specyficznymi dla kultury środkowoeuropejskiej. To szczegółowe wartościowanie umożliwia lepsze i głębsze poznanie obszaru społeczno-kulturowych procesów, europejskiej, narodowej i światowej kultury. Cytując E. Kosowską i E. Jaworskiego: „Mitologie drugiego obiegu to część standardowego bagażu europejskiej kultury zbiorowej i indywidualnej. Kryje się w nich dynamika” (*Mitologie »drugiego obiegu«*, s. 169), którą dodajmy, wyraźnie uzewnętrznia niniejsza księga. Autorom artykułów udało się odkryć wewnętrzną dynamikę kultury, ukazać dzieło jako językowe narzędzie odśladające możliwości komunikacyjne oraz jako zaangażowany, autonomiczny

komunikat, udało się ją wpisać w skomplikowane uniwersum europejskich mitologii podtrzymując *continuum* kultury nowoczesnej.

Marta Buczek, Katowice

Svatava Urbanová, Iva Málková, Souřadnice míst, Ostravská univerzita, Ústav pro regionální studia, Nakladatelství Tilia, Ostrava 2003, 191 s., ISBN 80–7042–632–2.

Praca Svatavy Urbanovej i Ivy Málkovej *Souřadnice míst* została dedykowana prof. Eduardowi Petrů, dlatego zostały tu włączone prace Auterek nawiązujące do tematyki badań, prowadzonych przez Profesora. Praca zawiera dziesięć artykułów S. Urbanovej i dwa I. Málkovej ułożonych w dwóch działach: *Téma zvané region* oraz *Hledání identity v souřadnicích míst*.

Trzy pierwsze studia autorstwa Svatavy Urbanovej są wyraziście poprowadzoną analizą pojęć kluczowych dla przedstawionego tematu, tj. *czes. domov* (w polskim przekładzie jako: ‘dom’, ‘miejsce rodzinne’; ‘ojczyzna’, ‘kraj ojczysty’, ‘ziemia ojczysta (rodzinna)’; *region, kultura regionalna, regionalizm literacki*. Kolejne trzy artykuły są analizą twórczości regionalnych autorów czeskich, morawskich i śląskich. Część pierwszą zamyka studium porównawcze Ivy Málkovej odnoszące się do nowszej literatury północnych Czech i Moraw.

W pierwszym z serii artykułów *Prostor domova*, Svatava Urbanová stara się nie tylko wyznaczyć przestrzenne granice miejsca nazywanego *domov*, ale podać także definicję tej przestrzeni. Bezspornie *domov* to „konkretne miejsce, w którym się urodziliśmy, wyrosliśmy, w którym odgrywały się nasze pierwsze losy” (s. 14). Z tego pierwszego studium dowiadujemy się, że przestrzeń, która będzie autorkę interesować to obszar Śląska i Moraw. Pojawiają się w nim wielowarstwowe wpływy folkloru czeskiego i morawskiego, powstałego w dialekcie śląskim, którym posługują się „mieszkańcy pogranicza polsko-czeskiego” (s. 18).

Kolejnym studium teoretycznoliterackim jest artykuł *Téma zvané »region« (Úskalí modelů, vzorů a funkcí)*. Mimo że autorka snuje rozważania teoretyczne w kwestii pojęcia regionu opiera się na obrazie konkretnego terytorium. Jest to, jak już wspomniano wyżej, obszar Śląska i Ostrawy, a dokładniej rzecz ujmując, jest to część Śląska Ostrawskiego – już w pierwszym akapicie artykułu Svatava Urbanová przywołuje tytuły tomików poetów czeskich z Petrem Bezručem na czele. Ziemia ostrawska często bywa przez twórców literacko nazywana „ziemią śląską”, „czarną ziemią”. Autorka zwraca uwagę, iż pierwszy epitet wskazuje na znaczenie terytorialne

regionu, usankcjonowane historycznie, natomiast zaś drugi epitet wskazuje na „aspekt przemysłowy i socjologiczny” (s. 26). Rozumienie regionu w artykule nie ma charakteru *stricte* terytorialnego, etnograficznego, czy naznaczonego socjologicznie – region może mieć także tzw. projekcję egzystencjalną lub może być kreowany językowo (s. 31).

Kolejny artykuł *Region, regionální kultura, literární regionalismus (Poznámky k aktuálním otázkám výzkumu)* jest niezwykle drobiazgowym studium zestawionych w tytule pojęć. Czytelnik znajdzie w nim odpowiedzi i odsyłacze do szerokiej literatury nie tylko w kwestiach tradycyjnego rozumienia pojęć związanych z regionalistyką, z regionalizmem literackim, językowym itp., ale także szereg nowych zagadnień związanych, np. z problemem zachowania tożsamości w kontekście globalizacji i lokalności. Każdy z wyróżnionych przez autorkę akapitów, odnoszący się do zagadnień kulturowych, literackich i językowych jest jednocześnie „przepelniony” ilością poruszanych pojęć, iż mógłby się stać przyczynkiem do osobnych rozważań (co jest zaletą analizy!).

Kolejne trzy artykuły w pierwszej części pracy autorstwa Svatavy Urbanovej są analizami twórczości poetów i pisarzy związanych z regionem. Niezwykle interesującym jest studium *Troji reflexe ženy a krajiny*, w którym autorka odnajduje wspólne płaszczyzny twórcze trzech autorek: Ludmily Hořkové, Jarmily Glazarovej i Marii Podešvovej w odniesieniu do kwestii regionalizmu. Urbanová zauważa, że w twórczości pierwszej pisarki dominują subiektywne aspekty, wynikające z przeżywania regionalnej tradycji folklorystycznej, podczas gdy Glazarová i Podešvová jedynie inspirowują się folklorem.

Następne studium dotyczy zbioru opowiadań Květy Legátovéj *želry*. Już na wstępie zarówno autorka powieści, jak i autorka artykułu zaznacza, iż *želry* to wieś, której nie ma na mapie. Jednocześnie jest to miejsce owiane tajemniczością. Opowiadania odnoszą się do miejsc warunkujących los człowieka, do dróg i do zbaczania z nich, do granic między życiem i śmiercią, które tworzą specyficzną przestrzeń.

Artykuł *Fenoménu domova ve Slezsku* jest analizą opowiadania Jindřicha Zogaty *Jednička s příslibem pětky*. Twórczość tego poety i pisarza często jest inspirowana obrazem ziemi rodzinnej, Cieszyńskimi Beskidami, które stają się dla autora nierzadko krainą mityczną. Svatava Urbanová kwalifikuje to opowiadanie do literatury dla dzieci i młodzieży, która poprzez poruszaną problematykę śmiało może stać się dobrą literaturą dla dorosłych.

Pierwszą część omawianej pracy zamyka artykuł Ivy Málkovej *Souřadnice regionů v proměnách času (Komparativně o nové literatuře na severu Čech a Moravy)*. Jak wyjaśnia autorka jest to analiza tekstów współczesnych zgrupowanych w dwu antologiach: *V srdci černého pavouka. Ostravská literární a umělecká scéna 90. let* oraz *Od břehu k horám. Severočeská literární a umělecká scéna 90. let*. Autorka w wyniku zgrabnie poprowadzonej analizy porównawczej dochodzi do wniosku, iż w antologii ostrawskiej daje się zauważyć „szybką pulsację”, różnorodność

pokoleniowo związanych ludzi w partycypacji autorskiej (s. 99), natomiast w antologii „północnoczeskiej” mniej obecna jest krytyczność, raczej dominuje „reprezentatywna składnia” przedstawicieli literatury, aniżeli śmiałość pomysłu.

Część druga omawianej pracy nosi tytuł *Hledání identity v sořadnicích míst*. W części tej Svatava Urbanová poświęca swoją uwagę analizie prozy Jana Balabána, Miroslava Stoniša oraz Ivana Binara.

W pierwszym artykule poddaje analizie zbiory opowiadań: *Středověk* (1995), *Boží lano* (1998), *Prázdniny* (1998), *Černý beran* (2000) oraz *Kudy šel anděl* (2003), dochodząc do wniosku, iż autor poprzez pisarstwo przechodzi „inicjacyjny akt samopoznania” (s. 116).

Analizując prozę Stoniša autorka opiera się na książce wydanej w roku 2000 *Jen tak do větru*, która jest „otwartą polemiką z postmodernizmem” (s.118). Zdaniem Svatavy Urbanovej pozycja autorstwa Stoniša jest małą encyklopedią modernizmu i postmodernizmu, w której przenikają się dwie różne epoki i sposoby dyskursu.

W analizie twórczości Ivana Binara autorka zwraca uwagę na pozycję egzystencjalną człowieka – proza Binara odnosi się przede wszystkim do czasów husańskich, w których poczucie tożsamości jednostki było programowo niszczone przez panujący reżim – stąd człowiek zmuszony był żyć inaczej i gdzie indziej w każdym znaczeniu tego słowa.

Kolejny artykuł drugiej części jest autorstwa Ivy Málkovej, która poddaje analizie teksty Jana Vřaka. Autorka wskazuje na aspekt terytorialny mający wpływ na życie i twórczość pisarza, zwłaszcza na miasta Havířov i Náklo i krainy Śląska i Hany. Dominantę jego twórczości stanowi motyw drogi – jest to ruch, który wpływa na zakotwiczenie w świecie i zrozumienie własnego bytu.

Całość zamyka wnikliwe studium Svatavy Urbanovej dotyczące twórczości Milana Kundery w ostatnich latach. Chodzi przede wszystkim o jego, wydaną w Barcelonie, powieść *La ignorancia* (2000). Motyw domu (czes. *domov*) przyjmuje nowe znaczenia i konotacje w kontekście życia i twórczości tego autora, zwłaszcza w jego aspekcie emigracyjnym. Urbanová zwraca uwagę na subtelne granice znaczeniowe między pojęciami ‘domov’ a ‘vlast’. Dochodzi do wniosku, iż każde indywiduum w prozie Kundery jest tworzone na trzech stopniach: twarzy, gestu i biografii (s. 169).

Percepcję omawianej pracy w dużym stopniu ułatwia zamieszczone na końcu pracy zestawienie źródeł i literatury a także indeksu autorskiego, dzięki czemu dzieło Svatavy Urbanovej i Ivy Málkovej jest nie tylko świetnym zbiorem artykułów naukowych, ale także doskonałym podręcznikiem akademickim, poruszającym najnowsze problemy literaturoznawcze.

Anna Zura, Nysa

***Postmodernismus v literatuře a umění. Sborník příspěvků
z vědeckého symposia s mezinárodní účastí, red. V. Novotný,
Pro libris, Plzeň 2003, 247 s., ISBN 80-86446-10-7.***

Niewielkich rozmiarów książeczka poświęcona tematyce postmodernizmu w literaturze i sztuce jest efektem sympozjum naukowego, które odbyło się w dniach 10-11.10.2001 r. w Pilźnie. Zorganizowane zostało przez Katedrę Języka i Literatury Czeskiej Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Zachodnioczeskiego w Pilźnie przy współudziale Biblioteki Miasta Pilzna oraz tamtejszego Centrum Pedagogicznego. Obradom naukowym towarzyszył program kulturalny.

Dwuczęłonowość tytułu odbija się w problematyce poszczególnych referatów, ale również w aneksie zamieszczonym na końcu publikacji, gdzie znajdziemy grafiki J. K o v a n d y (s. 238–243) oraz V. V o k o l k a (s. 244–247). Być może organizatorzy musieli się liczyć z kosztami wydania tomu pokonferencyjnego i wybrali mały format, co nieco przeszkadza przy oglądaniu reprodukcji.

Publikacja zawiera 23 referaty. Redaktor V. Novotný uszeregował je, wybierając za kryterium alfabetyczny układ nazwisk prelegentów. Rezygnacja z dzielenia na poszczególne sekcje, również w wersji książkowej, przynosi czytelnikowi pewne problemy przy konsekwentnej lekturze, ale główny temat, jakim uczyniono postmodernizm, takiemu układowi odpowiada.

Porównując stan badań nad tym zjawiskiem, obecnym na szerszą skalę w drugiej połowie ubiegłego wieku w nauce polskiej i czeskiej, można bez wątpienia stwierdzić, że za naszą południową granicą, badacze zaczęli się nim zajmować z pewnym opóźnieniem wobec Polski, czyli dopiero w latach 90. XX w. Zwracał na to zresztą uwagę L. P a v e r a w swoim opublikowanym po angielsku referacie. Sam termin *postmodernizm* znajdziemy jedynie w publikacjach, jak *Nová slova v češtině 1. Slovník neologizmů* (red. O. Martincová, Praha 1998) czy *Nový akademický slovník cizích slov* (Praha 2005), ale nie zawiera go już np. *Lexikon literárních pojmů* (L. Pavera, F. Všeticka, Olomouc 2002), podczas gdy polskie słowniki terminów literackich zamieszczają go dość konsekwentnie (*Podręczny słownik terminów literackich*, pod redakcją J. Ślawińskiego, Warszawa 2001, s. 232–233 czy *Słownik terminów literackich*, pod red. J. Ślawińskiego, Warszawa 2005, s. 413–414). Wreszcie warto w tym miejscu przypomnieć również pozycje książkowe, które są w całości czy częściowo poświęcone tejże problematyce, jak tom pokonferencyjny *Postmodernizm w literaturze i kulturze krajów Europy Środkowo-Wschodniej* (Katowice 1995, następnie zbiór H. Janaszek-Ivaničkovéj, *Od modernizmu do postmodernizmu* (Katowice 1996) oraz *Surrealizm, underground, postmodernizm: szkice o literaturze czeskiej* L. Englekinga (Łódź 2001), by przywołać jedynie te, gdzie postmodernizm występuje w tytule publikacji.

Najwięcej referatów można by było zaszeregować do bloku literackiego. Autorzy podejmują w nich kwestie ogólnoteoretyczne, próbując zdefiniować terminy *postmodernizm* i *postmoderna*, dalej znajdziemy analizy twórczości konkretnych twórców, którzy w krąg tego prądu są zaliczani przez większość literaturoznawców lub tych, u których rysów postmodernistycznych na pierwszy rzut oka trudno by się dopatrzeć oraz refleksje nad konkretnymi dziełami.

I. F i c zwraca uwagę na trudności zdefiniowania wyżej wymienionych pojęć, przywołuje głównych jego teoretyków Derridę i Lyotarda oraz trafnie analizuje modlitwę *Anioł Pański*, apelując o powrót do korzeni w wieku tzw. postmoderny. Uczula, że bez znajomości tradycji poważna krytyka nie może istnieć i przywołuje tu m.in. przykład E. Curtiusa. R. F r i e d r i c h zajął się poezją V. Vokolka (tomiki *Zříceniny mramor*, *Tanec bludných kamenů*, *Hercynský les*), która często jest interpretowana jako „postmoderna chrześcijańska”. A. H a m a n, wychodząc od teoretycznych rozważań J. Kratochvíla, czołowego przedstawiciela postmodernistycznej linii czeskiej prozy lat 90, poprzez analizę uwag P. Zimy na temat czterech modelowych typów powieści z określeniem postmodernistyczna oraz U. Eco, typom tym przyporządkowuje swój własny kanon utworów. D. H a u s e r o v á swój referat poświęciła twórczości młodej autorki V. Chase, szczególnie jej powieści *Vášeň pro broksve*. Prozaiczka sama siebie określająca jako autorka literatury *fantasy* jest ciekawa również dzięki dwujęzycznym wydaniom swoich książek.

B. H o f f m a n n, polemizując nieco z P. Janouškem, pod lupę wnikliwego badacza wziął fenomen krytyki ostatnich lat, czyli A. Burdę. Kolejne dwa referaty literackie skupiły się na analizie rysów postmodernistycznych w konkretnych dziełach: *Sestra* J. Topola zainteresowała P. H ř e b í č k a, a *Kočíři životy* E. Kriseovej – B. J i r á s k a. Powieść Topola stała się również źródłem przykładów zjawiska ambivalencji i indyferencji tekstów postmodernistycznych dla A. Kratochvíla. Zderzenie katolickiego poety z postmoderną przybliżył K. K o m á r e k na przykładzie twórczości J. Mazáča. Długi szkic L. L e d e r b u c h o v e j przynosi refleksję na temat kategorii postaci, gdzie Autorka m. in. śledzi metamorfozy typowych motywów matki, macierzyństwa czy erotycznych. L. M á c h a l a na sympozjum zaprezentował fragment swej książki *Literární bludiště. Balance polistopadové prózy*, gdzie wychodząc od typologii słowackiego badacza T. Žilky, zaprezentował interesujący podział czeskiej prozy. Do jej wariantu egzystencjalnego przyporządkowuje m.in. M. Kunderę i B. Hrabala, do autorów zaś pracujących na zasadzie palimpsestu zalicza np. M. Komárka, M. Urbana, M. Viewegha. Szkic kończy analiza prozy D. Hodrovej *Trýznivé město*.

Z kolei D. M o l d a n o v á zastanawia się nad koniecznością przewartościowania kanonu literackiego wraz z nadejściem tendencji postmodernistycznych. Interesujący eksperyment przeprowadzony przez Autorkę ze studentami, co prawda wskazuje na to, że po r. 1989 do częściowej weryfikacji doszło, ale nie w takim stopniu, który mógłby zadowolić historyków literatury. Redaktor całości tomu V. N o v o t =

ný przyjrzał się bliżej tematyce fikcji epickiej na przełomie tysiącleci. Jako przykłady posłużyły mu prozy B. Vaňka-Úvalského (*Poslední bourbon*), R. Ludvy (*Jezdci pod slunečníkem*) i V. Kahudy (*Technologie dubnového večera*). Ostatnie trzy teksty literaturoznawcze przynoszą analizę prozy: J. Š o v á k o v á analizuje elementy groteskowego realizmu w *Nieśmiertelności* M. Kundery, K. T o m á š k o v á – powieść J. Urbana, *Poslední tečka za Rukopisy*, którą właściwie uważa za parodię literatury postmodernistycznej, F. V š e t i č k a – nowelę M. Viewegha *Názory na vraždu*, która służy mu jako przykład pewnego podobieństwa pomiędzy Vieweghem a Kunderą, mimo tego, iż pierwszy z nich to neguje. Z blokiem literackim koresponduje w pewnej mierze jeden z dwóch referatów zagranicznych. N. P e s t o u r i e patrzy na postmodernę oczyma bibliotekarki z Limoges, co pozwala jej na refleksję, że postmodernizm jest wielkim nieobecnym w kulturze francuskiej.

Jedyny referat o charakterze ściśle językowym zaprezentowała J. H o f f m a n n o v á, która w niezwykle interesujący sposób przeanalizowała katalog Čedoku dla klientów poniżej 25 roku życia, śledząc postmodernistyczne tendencje w reklamie.

Dwaj filozofowie N. D e m j a n č u k oraz S. S t a r k w swoich referatach oświetlają tę dziedzinę z punktu widzenia współczesnej filozofii, przywołując m. in. nazwiska P. Feyerabenda, austriackiego teoretyka poznania naukowego i historyka nauki czy P. Sloterdijka, niemieckiego filozofa, autora *Krytyki cynicznego rozumu*.

Całość dopełniają dwa szkice odpowiadające drugiej części głównego tematu sympozjum – sztuce. M. F i š e r w artykule o charakterze porządkująco-informacyjnym poszukuje tendencji postmodernistycznych w malarstwie i rzeźbie oraz przypomina wystawę z 1990 r. *Cesty k postmoderně*. J. V a l o c h przygląda się z kolei architekturze światowej.

Tomik pokonferencyjny poświęcony postmodernizmowi w literaturze i sztuce dowodzi, iż czescy badacze już się nie boją postmoderny (tezę taką postawił w swym wystąpieniu L. Pavera) i przystępują do jej analizy z właściwym przygotowaniem.

Aleksandra Paják, Praga

***Čeština – univerzália a specifika*, red. Zdeňka Hladká, Petr Karlík, t. 1–3: Brno: Masarykova univerzita, t. 4: Praha: Nakladatelství Lidové noviny, t. 1 – 1999, 130 s., ISBN 80–210–2025–3, t. 2 – 2000, 192 s., ISBN 80–210–2262–0, t. 3 – 2001, 347 s., ISBN 80–210–2532–8; t. 4. – 2002, 370 s., ISBN 80–7106–611–7.**

Cztery tomy zatytułowane *Čeština – univerzália a specifika* są zbiorem pokonferencyjnych referatów, które zostały zaprezentowane w czasie lingwistycznych kon-

frontacji, zorganizowanych przez Instytut Języka Czeskiego Uniwersytetu im. T. G. Masaryka w Brnie. Pierwotnym zamysłem brneńskich językoznawców było zorganizowanie jednorazowego spotkania lingwistów z różnych ośrodków w celu przedyskutowania projektu przygotowywanego do druku *Encyklopedický slovník češtiny*. W czasie pierwszych konfrontacji okazało się, że poruszane kwestie są na tyle rozległe, nośne i otwierające pole do dalszych obserwacji oraz badań, że postanowiono ciesząc się coraz większym zainteresowaniem przedsięwzięcie uczynić cyklicznym. Tradycja brneńskich spotkań lingwistycznych, które zostały zainicjowane w 1998 roku, kontynuowana jest podczas corocznych konfrontacji nie tylko czeskich, ale również zagranicznych językoznawców, którzy w swej pracy naukowej poświęcają uwagę zagadnieniom związanym z językiem czeskim lub też z lingwistyką konfrontatywną języków słowiańskich. Czasami poruszane są problemy, odwołujące się do językoznawstwa ogólnego. Jednak, co należy wyraźnie podkreślić, spoiwem łączącym wszystkie rozważania, jest język czeski. Publikacje pokonferencyjne zaczęły stopniowo nabierać charakteru nowych bohemistycznych periodyków, cieszących się w gronie specjalistów dużą popularnością i zasłużonym uznaniem.

Pierwszy tom *Čeština – univerzália a specifika* wyszedł w 1999 roku pod redakcją Zdeňki Hladkiej i Petra Kralíka. W słowie wstępnym redaktorzy informują, że impulsem do zwołania konferencji stały się prace nad wspomnianą już encyklopedią. Naczelnym problemem, który miał być poddany dyskusji była kwestia znalezienia odpowiedniego formatu haseł. Mimo że głównym zamysłem autorów było skupienie się na pracy nad wydaniem planowanego słownika, to jednak sam temat konferencji (*univerzália*) przyczynił się do tego, że problematyka, poruszana w poszczególnych wystąpieniach, znacznie wykroczyła poza ramy projektu.

Tom rozpoczyna artykuł J a n a K o ř e n s k i e g o (*Teoretický a metodologický vývoj v naší bohemistice*), ukazujący historię rozwoju oraz kierunek badań prowadzonych przez rodzimych bohemistów. Autor podkreśla, że główną tradycją, do której nawiązuje, jest oczywiście tradycja praskiej szkoły strukturalnej, dla której punktem wyjścia były badania nad zgłębieniem zależności, jakie panują pomiędzy podstawowymi pojęciami takimi jak: *język – system – funkcjonalność – mowa*. Autor pokazuje, w jaki sposób nowe światowe trendy w lingwistyce odbiły swe piętno na ewolucji powyższych pojęć oraz jaki wpływ wywarły na rozwój czeskiego językoznawstwa. Kolejnych pięć artykułów jest poświęconych zagadnieniom z zakresu syntaktyki. P e t r K r a l í k dzieli się swoimi spostrzeżeniami związanymi ze zdaniem wtrąconym, pozostawiając nadal nierozstrzygnięty problem ustalenia jednoznacznej definicji tego typu zdania. Omówienie zagadnień typowych zjawisk dla czeskiej walencji oraz niemożliwości stworzenia uniwersalnych kryteriów łączliwości syntaktycznej wspólnej wszystkim językom odnajdziemy w referacie J a r m i l i P a n e v o v e j. Problematyka szuku w języku czeskim oraz pozostałych językach analitycznych pojawia się w artykule P e t r a S g a l l a. Zwraca on uwagę m. in. na możliwość uchwycenia pewnych uniwersalnych aspektów, istotnych dla znaczeniowej budowy zdania (wypo-

wiedzi), wśród których wymienia np. zależność syntaktyczną, sferę determinacji czy aktualny podział zdania z kontekstowym uwzględnieniem dynamiki wypowiedzenia. Kwestiami związanymi z aktualnym rozczłonkowaniem zdania oraz budową wypowiedzi zajmuje się też Eva Hajičová. Cykl artykułów dotyczących syntaktyki zamykają uwagi Radosława Večerkí na temat metodologii badania składni historycznej w językach słowiańskich. Zwraca on uwagę m.in. na interesujący fakt, że zamiast wypierania na przestrzeni czasu pewnych składniowych środków starszych przez nowsze (jak to miało miejsce np. w fonologii), środki te potrafią przez długi okres współistnieć i współfunkcjonować.

Artykuł Františka Čermáka porusza problemy z pogranicza morfologii i semantyki. Na interesującym doświadczeniu, do którego wybrał rzeczowniki z trzech – reprezentujących różne typy – języków (czeski, angielski, fiński), ukazuje istnienie uniwersalnych zależności na polu morfologii i semantyki. Iván Nebeská w referacie *Univerzália a specifika v kognitivní sémantice* przybliża dwa różne od siebie kierunki badań we współczesnym kognitywizmie, z których pierwszy opiera się na kształtowaniu struktury ludzkiego poznania, drugi zaś stawia w centrum uwagi konkretny język i jego użycie. Budzącą wiele emocji wśród badaczy języka kwestię poruszyła Ludmila Uhliřová, a mianowicie zjawisko prawdopodobieństwa jako naturalnej właściwości języka. Jej prezentacja pozostawia wiele otwartych pytań o to np., jak daleko sięga nasza kompetencja w rozstrzyganiu o tym, co jest, a co nie jest przy padkowe w języku.

Próbę uściślenia terminu *transpozycja*, w odniesieniu do pojęcia *mutacji i reprodukcji*, podjęła w swoim wystąpieniu Zdenka Rusínová. Rozważania nad podstawowymi pojęciami socjo-dialektologii, znajdziemy w artykule Jaroslava Hubáčka, który omawia m. in. takie terminy jak: *socjolekt, idiolekt, żargon, slang* czy modny ostatnio *genederolekt*.

O problemie, jaki za sobą pociąga zjawisko polisemii i homonimii, przy doborze i układzie haseł w słownikach etymologicznych pisze Eva Havlová. Rozważania leksykograficzne kończy publikacja Milana Jelínka, na temat stylu rozpraw encyklopedycznych, które ze względu na pełnioną funkcję, mają ograniczoną dostępność środków językowych. Ostatnim artykułem pierwszego tomu *Uniwersaliów* jest wystąpienie Mileny Šipkovéj, w którym podsumowuje poruszane kwestie w odniesieniu do różnorodnych aspektów poszczególnych teorii lingwistycznych, kładąc szczególnie nacisk na ich efektywne wykorzystanie we współczesnej dydaktyce.

Tom drugi swoim tytułem nawiązuje do opublikowanego rok wcześniej zbioru pokonferencyjnych materiałów, co wyraźnie wskazuje na świadomą kontynuację autorów, którzy chcą, aby stał się on przestrzenią dla badających język czeski zarówno w ujęciu tzw. uniwersalnej gramatyki, jak i w ujęciu bardziej statystycznej parametryzacji (*parametrizace*). Redaktorzy, którymi nadal pozostają Zdeňka Hladká i Petr Kralík, zapraszają czytelników specjalizujących się w lingwistycznych zagadnie-

niach do zajęcia stanowiska w prezentowanych w *Uniwersaliach* kwestiach poprzez tzw. forum, które będzie włączane do następnych tomów.

Tom rozpoczynają artykuły z zakresu onomastyki i etymologii. Znajdziemy tu rozważania o świadectwie nazw etnicznych, mitologicznych imion oraz nazw miejscowych pozostawionym w języku czeskim, ich słowiańskiej, germańskiej bądź też celtyckiej proveniencji, w kontekście migracji ludów słowiańskich w Europie Środkowej oraz o zapożyczeniach pomiędzy wymienionymi grupami językowymi. (V. Blažek). Helena Karlíková w swojej pracy pisze o istotnej roli, jaką odgrywała motywacja w semantycznym rozwoju języka naszych przodków. Zmianę postrzegania onomastyki w ramach językoznawstwa postuluje Jana Pleskalová, która podkreśla, że onomastyka jest samodzielną subdyscypliną, którą wyróżnia specyficzny rodzaj badanego materiału. Zwraca również uwagę na przemiany, jakie zaszły na przestrzeni lat w onomastycznej terminologii, które to zmiany powinny zostać ujęte w planowanej encyklopedii. Pytanie o stabilność spółgłoskowych podsystemów w językach makroobszaru europejskiego stawia w swoim artykule Adolf Erhart. Kolejny referat ukazuje wzajemne wpływy dialektów na przykładzie czesko-niemieckiego sąsiedztwa, które stają się impulsami do tworzenia nowych słów o mieszanym pochodzeniu (S. Kloferová). Ewolucja pojęcia *dialog* w dzisiejszych czasach znacznie wykroczyła poza pierwotną definicję tego terminu. Ukazania jego zróżnicowania oraz o trudności, na jakie natrafia twórca słownika, który zajmuje się tak uniwersalnie używanym terminem podjęła się Jana Hoffmannová. *Obecná čeština* stała się tematem dwóch artykułów – jeden autorstwa Marii Krémovéj, następny Zdenki Rusínovéj. Pierwsza z autorek zajmuje się różnorodnością pojmowania tego terminu, który sprawia problemy zwłaszcza w przykładzie na języki obce. Określenia jak *Tschechische Umgangssprache* czy *Colloquial Czech* są niewystarczająco precyzyjne. Również dla Czechów pojęcie *obecné češtiny* nie jest jednoznaczne, ponieważ od momentu pojawienia się w postępującym procesie demokratyzacji czeskiego języka literackiego ulega ciągłej ewolucji. Podobne stanowisko na problem charakteryzowania pojęcia *obecná čeština* oraz jego stosunku do takich pojęć jak *substandard, kolokwialność, norma* czy *interdialekt* zajmuje druga z autorek – Z. Rusínová.

Zapożyczenia we współczesnej czeszczyźnie oraz ich adaptacja przez rodzimy system ortograficzny to tematyka pracy Renaty Blatnéj. Aktualne pole działania tzw. lingwistyki instytucjonalnej powinno zostać, według autora kolejnego artykułu – Jiřego Krása, wyraźnie zawężone do czynności normatywnych, kodyfikacyjnych, konsultacyjnych oraz popularyzacyjno-oświatowych. Ukazuje na przykładzie rodzimym funkcjonowanie lingwistyki w obszarze instytucjonalnej oraz społecznej aktywności (opartej głównie o tzw. *status planning* oraz *corpus planning*).

Kolejne artykuły koncentrują się na zagadnieniach lingwistyki teoretycznej, szczególnie na przybliżeniu i konkretyzacji terminologii językoznawczej ostatnich czasów. Poruszają kwestie poświęcone korespondencji pomiędzy składnią, seman-

tyką a pragmatyką (P. Sgall); różnorodności konotacji terminu *indeks* (F. Čermák) oraz *presupozycja* (E. Hajičová). Problem tzw. modalności woluntarnej (intencyjnej) w sytuacjach, które nie przez wszystkich językoznawców są traktowane jako sytuacje *stricte* modalne np. akt ‘zamierzenia’ czy ‘chcenia’, porusza Stanislav Žažá.

Kolejne trzy artykuły wskazują na potrzebę wyznaczenia nowego miejsca w gramatycznej typologii dla klityk, dopominają się również rewizji niektórych ich funkcji (F. Esvan, A. Svoboda, J. Toman). Do dyskusji nad klitykami włącza się także Karel Oliva poprzez wyrażenie sprzeciwu wobec traktowania form *so-bě/si*, *sebe/se* wyłącznie jako refleksywnych wariantów zaimkowych. Tom kończą dwie prace poświęcone walencji form rzeczownikowych w języku czeskim autorstwa Jarmili Panevovej oraz Petra Kralíka.

W tomie trzecim *Uniwersaliów...* znajdują się prace czeskich oraz zagranicznych bohemistów, poświęcone badaniom nad językiem czeskim zarówno w aspekcie synchronicznym, jak i diachronicznym. Istotny jest fakt, że język czeski jest bądź językiem wyjściowym dla rozważań ogólnojęzykoznawczych, bądź też językiem „docelowym”, z którym konfrontowane są prowadzone badania i obserwacje. W tej publikacji pojawia się zapowiadana w poprzednim numerze rubryka pt. *Fórum*, w której pojawiają się reakcje na artykuły publikowane w poprzednich numerach. Właśnie od owych reakcji rozpoczyna się tom.

Ludmila Veselovská podejmuje polemikę z pracą Petra Kralíka (*Univerzália* 2000) na temat nominalizacji; Ludmila Uhlířová dodaje swoje stanowisko w kwestii klityk (problem ukazany w trzech różnych ujęciach przez F. Esvana, A. Svobodę, J. Tomanę, *Univerzália...* 2000).

Właściwą część nazwaną *Symposium* rozpoczyna František Daneš rozważaniami nad wyznaczeniem pewnych uniwersalnych aspektów czeszczyzny w dobie globalizacji, ale także o komplikacjach, jakie zachodzą podczas próby uniwersalizacji charakterystycznych dla języka czeskiego kategorii językowych (np. próba zmiany aspektu lub rodzaju). Z kolei Petr Sgall pisze o stopniu uniwersalizacji, o tym, do jakiego stopnia jest ono ograniczeniem wolności jako naturalnej właściwości języka. Miroslav Komárek stawia metodologiczno-praktyczne pytanie: do jakiego stopnia sposób systematyzacji diachronicznego materiału już swoim uporządkowaniem może przedstawić rozwój systemu językowego (szerzej porusza kwestie ikoniznego stosunku między nauką interpretacją a jej obiektem). Artykuł Jana Kořenského jest kolejnym głosem w dyskusji nad relacjami panującymi między rozwojem, jego tendencjami a procesami tzw. *elastycznej stabilności* – będącej podstawowym czynnikiem, kształtującym gramatyczny opis języka.

Kontynuacją rozważań nad klitykami w języku czeskim są prace autorów dobrze znanych już z poprzednich tomów – J. Toman i A. Svobody. W kontekście badań prowadzonych na korpusach komputerowych (głównie ČNK) pojawiają się następujące problemy: konkurencja anaforycznych identyfikatorów *ten*, *tento* (F. Ští-

cha); wybrane aspekty kompleksowości składniowego „nieporządku” w języku czeskim (K. Oliva); próba sformułowania podstawowych procedur przekładu analitycznych struktur składniowych na głębokie struktury tektogramatyczne (E. Hajičová); przykładowe typy homonimii składniowej pod kątem automatycznego ich opracowania (M. Straňková-Lopatková); leksykalne typy kombinacji w aspekcie badań syntagmatycznych (F. Čermák); możliwości, jakie stwarza dostęp do materiałów korpusowych w analizie wariantów językowych (R. Blatná).

Wokół zagadnień syntaktycznych skupiają się kolejne artykuły, w których powraca temat walencji, a dokładniej pozycji walencyjnych domyślnych form czasownika reprezentowanych przez element zerowy (J. Panevová, V. Řezníčková), a także o łączliwości syntaktycznej podmiotu w czasie przeszłym (N. Nübler).

Kolejne kwestie dotyczą: pragmatycznego charakteru konstrukcji tautologicznych (J. Bártová) oraz pozostałych środków językowych – składniowych, leksykalnych, semantycznych itd. (L. Zimová) w procesach ekonomizacji wypowiedzi; czeskiej diatezy na tle pozostałych języków słowiańskich (K. Gutschmidt); uniwersalnych i specyficznych cech negacji w czeskim zdaniu (P. Kosta); niektórych szczególnych cech czasowników *vidět* i *uvidět* (F. Esvan). Na pograniczu morfologii i składni skupiają się artykuły Petkovič z o nieprojekcyjnych konstrukcjach z perspektywy automatycznej, morfologicznej wieloznaczności czeskich tekstów oraz praca J. Palí i Kopečka o syntezie mowy opartej na segmentacji sylab.

Problematyka stylistyczna pojawia się także w omówieniu charakteru e-mailowej korespondencji, przesyłanej do internetowej poradni językowej autorstwa Ludmili Uhlířovej oraz w wystąpieniu Jany Hoffmannovej na temat gry z językiem jako popularnego elementu wielu współczesnych tekstów, a także jako odzwierciedlenia pewnych globalnych tendencji tworzenia wypowiedzi. Do problemu *nieokreśloności* funkcji komunikacyjnej powraca Milada Hirschová, analizując go na różnych jej poziomach. Iva Nebeská kontynuuje swoje badania w zakresie kognitywnej semantyki, zajmując się tym razem analizą stosunków panujących między konotacją a interferencją.

Zapożyczeniami i ich adaptacją w języku czeskim zajmują się Josef Šimandl (w aspekcie morfologicznego szerszczenia zapożyczeń) oraz Diana Svobodová (anglicyzmy w czeskich slangach). Galina Neščimenko opisuje tendencje w ewolucji języka środków masowego przekazu w szerszym kontekście rozwoju współczesnej etnicznej sytuacji językowej oraz wpływu mass mediów na legalizację językowego systemu. Tom trzeci kończy artykuł Marceli Vondrovej i Václava Blažka poświęcony analizie słowiańskich archaizmów i dialektyzmów w czeskich nazwach toponimicznych.

Tom czwarty omawianego periodyku, został wydany w 2002 roku. Przyświecają mu identyczne cele, jakie zostały przedstawione w słowie wstępnym poprzednich wydań *Uniwersaliów...* Pojawia się natomiast trzecia rubryka zatytułowana *Sympo-*

zium – *postery*, prezentująca artykuły nadesłane, drukowane według kolejności otrzymania. Publikację rozpoczyna *Fórum*, na którym pojawia się w tym numerze jeden tekst autorstwa Petra Kralíka, pragnącego poszerzyć poruszoną wcześniej kwestię rzeczowników odczasownikowych. Właściwą część tomu otwiera quasi-referat (określenie samego autora) Sergio Cordusa, który rozwija następującą tezę: im bardziej czeska kultura jest czeska, tym bardziej jest uniwersalna.

Na „lingwistyczne tory zwraca” nas artykuł Františka Daneša poświęcony *xenizmom* w znaczeniu rezultatów interferencji międzyjęzykowej w języku czeskim. Leksykologiczne i leksykograficzne rozważania kontynuuje praca, analizująca etnonim *Čech* w kontekście słowiańskich oraz indoeuropejskich etnonimów (V. Blažek, V. Klain) oraz referat dotyczący trudności z opracowaniem leksykalnych zasobów słownika czeskich dialektów (J. Vojtová). Tomáš Rucki mówi w swoim wystąpieniu o elektronicznym słowniku niewerbalnych środków komunikacyjnych, tworzonym na Uniwersytecie w Ostrawie, Pavel Smrž i Karel Pala opisują elektroniczną wersję *Slovníka spisovného jazyka českého*, a o tym, co możemy znaleźć głębiej, sięgając do słownika walencyjnego, dowiemy się od Markety Straňákovéj-Lopatkovej i Zdenka Žabokrtského.

Do zagadnienia aktualnego rozbioru zdania powraca Petr Sgall, prezentując dwie ścierające się koncepcje – szkoły morawskiej oraz praskiej. Problemy z zakresu tzw. gramatyki ogólnej pojawiają się w kolejnych artykułach dotyczących m.in.: wariantowości mowy w różnych jej ujęciach oraz stosunkach panujących pomiędzy strukturą a wolnością/indywidualnością mówiącego (na przykładzie zaimków dzierżawczych) (S. Čmejrková); słownika i gramatyki, jako elementów ściśle się dopełniających (J. Kořenský). O przybywaniu konstrukcji przymkowych we współczesnej czeszczyźnie pisze Milan Jelínek.

Kwestie z zakresu lingwistyki konfrontacyjnej porusza referat Valerii Vasiljevovej o rzeczownikowej derywacji w języku czeskim i rosyjskim, praca Karla Kamíša, dotycząca roli aspektu w charakterystyce czynności na przykładzie języka czeskiego i romskiego oraz artykuł Masa U. Fidera o stosunku między solidarnością a językiem – interpretacja na podstawie czeskich i japońskich materiałów.

Rudolf Šrámek rozważa zasięg dialektów oraz obszar, jaki zajmują *propria*. Etymologiczne uwagi nad sekundarnym znaczeniem odprefiksalnych czasowników w niniejszej publikacji są autorstwa Heleny Karlíkové. Analizę przykładów, mających na celu ukazanie stopnia ruchomości akcentu i tego czy jest fonologicznie relewantny (ew. irrelewantny), przedstawił Ondřej Šeřík.

Stylistykę reprezentują prace na temat: cech gatunkowych *handout'u* (J. Hoffmannová), swego rodzaju stabilności konstrukcyjnej czeskich zwrotów powitalnych oraz o mniejszym, niż w innych językach, stopniu frazeologiczności zwrotów grzecznościowych (T. Berger).

Jedną z najszerzej omawianych kwestii w niniejszym tomie są problemy, na jakie natrafiają badacze czeskiego korpusu. Komplikacji korpusowcom dostarczają m.in.: lingwistyczna interpretacja korpusowych tekstów (na przykładzie wieloznaczności wyrażen przymkowych) (Petkovič, Hnátková); dubletywność – czy szerzej wariantywność – końcówek czeskich rzeczowników (K. Osolobě). Korpus jako źródło opisu struktury aspektu czeskiego czasownika jest tematem artykułu Francoisa Esvana. Zagadnieniem aspektu zajmuje się też Miroslav Komárek. Korpusową analizę obligatoryjnego, funkcjonalnego i preferencyjnego użycia zaimka *já* po spójnikach hipotaktycznych ukazuje František Štícha. Krótką charakterystykę brneńskiego korpusu języka czeskiego przedstawiła Zdeňka Hladká.

Parametry opisu dla fonologicznej bazy języka czeskiego podają Zdena Palková, Martin Laun, Pavel Machač. Prezentacją wyników ewentualnego rozwiązania tzw. paradoksu performatywnego w opisie typów funkcji ilokucyjnych, zajęła się w swej pracy Milada Hirschová.

Zagadnienie związku zgody między podmiotem i orzeczeniem poruszają dwa wystąpienia – Ludmili Veselovskiej oraz Ivony Kučerovej. Karel Oliva zaś swoją pracę poświęcił formalizmowi w opisie czeskiej składni (z naciskiem na szyk wypowiedzi).

Na polu semantyki poruszone zostały następujące zagadnienia: interpretacja czeskich anafor (z pogranicza semantyki i syntaktyki) (M. Dočekal); ‘*widzenie*’ w języku czeskim w ujęciu kognitywnym (I. Nebeská); analiza kognitywno-semantyczna czeskich złożzeń (C. Richter).

Z zakresu morfologii należy wymienić następujące prace: Oldřicha Uličného na temat dynamiki rozwojowej czeskiej fleksji, Dany Hlaváčkovéj o nacechowaniu morfologicznym korpusu brneńskiej mowy, Jany Obrovskéj o kolokacjach niektórych rzeczowników żeńskich (z typu *kost* do typu *píseň*), Josefa Šimandla uwagi o przymiotnikach zakończonych na *-ící* oraz *-ící*. Pozostałe artykuły dotyczą m.in. funkcyjnego paradygmatu staroczeskiej liczby (T. Vyky-pelová); użycia rzeczowników o wahającym się rodzaju (R. Brabcová); dynamicznego rozwoju socjolektów we współczesnej czeszczyźnie mówionej (J. Hubáček); problemu fazowości jako uniwersalnego sposobu komunikacyjnego językowego wyrażania ograniczoności, oznaczającej wyrażenie przestrzennej, oraz czasowej charakterystyki świata otaczającego człowieka i jego interakcyjnych stosunków (V. Pfeffer).

Zaprezentowane cztery tomy brneńskich *Uniwersaliów*..., będących owocem kolejnych spotkań językoznawców czeskich i zagranicznych, rozrosły się do imponującego formatu. Bogactwo zaprezentowanych materiałów jest godne uznania, pokazuje jak dynamiczne są poszczególne dyscypliny współczesnego językoznawstwa czeskiego. Czasami wielka różnorodność podejmowanych tematów uniemożliwia te-

matyczne pogrupowanie zebranych prac, w zamian za to wskazuje na możliwości podjęcia w tym zakresie badań również w XXI wieku.

Wprawdzie publikacja skierowana jest do specjalistów, myślę jednak, że również niespecjaliści znajdą w tym bogatym opracowaniu coś interesującego.

Barbara Kudaj, Racibórz

Książki nadesłane do redakcji „Bohemistyki”

***Metody a prostředky přesvědčování v masových médiích*, Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, Ostrava 2005, 237 s., ISBN 80-7368-101-3.**

Powyższa publikacja jest pokłosiem międzynarodowej konferencji naukowej, która odbyła się w dniach 13–15 września 2005 r. w Ostrawie. Została zorganizowana przez Katedrę Języka Czeskiego Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Ostrawskiego i poświęcona piętnastej rocznicy utworzenia uniwersytetu w Ostrawie. Uczestnikami konferencji byli przedstawiciele różnych dziedzin humanistycznych: językoznawstwa, literaturoznawstwa, socjologii, psychologii, strategii komunikacyjnych i marketingowych. Dzięki temu zaistniała możliwość konfrontacji poglądów i metod stosowanych w tych dyscyplinach.

Tom zawiera 36 artykułów, których autorzy poruszają ogólną problematykę procesów perswazji i manipulacji występujących we wszystkich dziedzinach życia współczesnego człowieka oraz opisują szczegółowe zagadnienia dotyczące metod, strategii i środków perswazji.

Kulturněhistorická encyklopedie Slezska a severovýchodní Moravy, t. I–II, Ústav pro regionální studia Ostravské univerzity, Ostrava 2005, 586 s. (t. I), 468 s. (t. II), ISBN 80-7368-024-6.

Powyższa publikacja to imponująca prezentacja aspektów kulturowych i historycznych Śląska i północno-wschodnich Moraw. Jest dziełem licznej grupy autorów, w skład której wchodziło pracowników naukowych Instytutu Studiów Regionalnych Uniwersytetu Ostrawskiego i Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Ostrawskiego oraz specjaliści z innych placówek naukowych i szkół wyższych. Prace zespołu koordynowali: Lumír Dokoupil, Milan Myška i Jiří Svoboda.

Podstawowa część encyklopedii, a więc hasła w układzie alfabetycznym, poprzedzona jest kilkoma artykułami wyjaśniającymi koncepcję publikacji i wprowadzającymi w jej tematykę: *Úvodem* (Jiří Svoboda, s. 23–24), *Poznámka redakce* (s. 25),

Charakteristika regionu (Milan Myška, Tadeusz Siwek, s. 26–27), *Slezsko a severovýchodní Morava. Historický nástin* (Lumír Dokoupil, Milan Myška, s. 33–64). Część wstępna zawiera także trzy mapy omawianego regionu (współczesną i dwie historyczne) wraz z opisem sytuacji historycznej autorstwa Milana Myški.

W publikacji występują trzy rodzaje artykułów hasłowych: a) osobowe – przedstawiają ważne postaci życia kulturalnego, społecznego, naukowego itp., b) miejscowe – charakteryzują miasta, miejscowości i ważne miejsca związane z regionem, c) rzeczowe – opisują dzieła literackie, instytucje, czasopisma, gazety, związki, stowarzyszenia itp.

Na końcu encyklopedii zamieszczony został barwny dodatek w postaci reprodukcji m.in. dzieł architektury, malarstwa, sztuki sakralnej i ludowej reprezentatywnych dla omawianego regionu. Do publikacji dołączono także trzy kolorowe reprodukcje historycznych map z 1736 r. księstw krnowskiego, opawskiego i cieszyńskiego.

Stefan Michael Newerkla, Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen, Holzer Georg, Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Wien 2004, 780 s., ISBN 3-631-51753-X.

Przedmiotem rozważań w pracy jest analiza kontaktów języka niemieckiego, czeskiego i słowackiego na przykładzie wyrazów zapożyczonych w obu językach słowiańskich na przestrzeni wieków (od początku rozwoju poszczególnych języków do XX wieku). W tym syntezyującym studium autor zanalizował w ujęciu chronologicznym (także z uwzględnieniem problemu wariantowości regionalnej) ponad 3 500 artykułów słownikowych i ponad 15 000 poszczególnych form wyrazowych, zaliczonych tu na podstawie słowników etymologicznych, każdorazowo wskazując ich pojawienie się w omawianym języku.

Praca zawiera również pełną bibliografię niemiecko-czesko-słowackich kontaktów językowych oraz obszerny indeks, co stanowi dodatkowy walor pracy. Ukazuje bowiem niewyczerpane źródło dla badania kontaktów językowych.

Jubileusz Profesor Ewy Siatkowskiej

W tym roku Pani Profesor Ewa Siatkowska obchodzi swój jubileusz, nie tylko życiowy, ale także zawodowy. Całe życie poświęciła trzem językom zachodniosłowiańskim: językowi czeskiemu i językom górno- i dolnołużyckiemu, przede wszystkim temu pierwszemu. Efekt Jej dociekań badawczych jest ujęty w licznych opracowaniach, artykułach i pracach zwartych.

Profesor dr hab. Ewa Siatkowska całe swoje życie zawodowe związała z Uniwersytetem Warszawskim. Tutaj rozpoczęła pracę w 1952 r. w Seminarium Slawistycznym u prof. Stanisława Słońskiego, później zaś pracowała – w wyniku rozwoju tej placówki – w Katedrze Filologii Słowiańskiej, Instytucie Filologii Słowiańskiej oraz w Instytucie Slawistyki Zachodniej i Południowej. Tutaj też broniła pracy doktorskiej (w 1965 r.), w której porównywała słownictwo dwu zabytków: polskiego *Dialogu Mistrza Polikarpa ze śmiercią* i czeskiego *Rozmlouvání člověka se smrtí*. Habilitowała się też w Uniwersytecie Warszawskim w roku 1976 na podstawie pracy *Zachodniosłowiańskie zawołania na zwierzęta. Stan obecny, funkcje historyczne, stosunek do systemu językowego* (Warszawa 1976). W roku 1990 Rada Wydziału Filologicznego UW wystąpiła z wnioskiem o nadanie Jej tytułu naukowego profesora, który jeszcze w tym samym roku uzyskała.

Zamierzenia naukowo-badawcze Pani Profesor widoczne są w pracach zwartych, które przygotowała do druku. Mieszczą się one w trzech kręgach tematycznych:

1. Języki zachodniosłowiańskie, ich rozwój, przemiany, wzajemne przenikanie: *Zachodniosłowiańskie zawołania na zwierzęta. Stan obecny, funkcje historyczne, stosunek do systemu językowego* (Warszawa 1976), *Rodzina języków zachodniosłowiańskich. Zarys historyczny* (Warszawa 1992), *Wybór tekstów zachodniosłowiańskich w ujęciu porównawczym*, praca zbiorowa pod red. Ewy Siatkowskiej (Warszawa 1991).
2. Historia języka czeskiego, zabytki staroczeskie, rozwój języka czeskiego, zwłaszcza w dobie staroczeskiej: *Wybór tekstów staroczeskich* z J. Siatkowskim (Warszawa 1967), *Czeszczyzna widziana z boku* (Warszawa 2003).
3. Język górno- i dolnołużycki, wpływy językowe i kulturowe, opis tekstów religijnych oraz stylu religijnego, czy szerzej specyfiki tekstów łużyckich: *Indeks a tergo do dolnołużyckiego słownika Arnošta Muki*, opracowali Zdzisław Kłos, Dorota Rzymska i Ewa Siatkowska (Warszawa 1988), *Studia łużycoznawcze* (Warszawa 2000), *O języku Łużyczan prawie wszystko* (Warszawa 2001), *Słownik polsko-gór-*

nolużycki i górnołużycko-polski – Półsko-hornjoserbski a hornjoserbsko-półski słownik (Warszawa 2002).

Problematyka bohemistyczna w pracach Profesor Ewy Siatkowskiej dotyczy historii i rozwoju języka czeskiego. Nie oznacza to, że Pani Profesor zajmowała się tylko starszą czeszczyzną. Świadczą o tym takie choćby artykuły, jak *Deminutywa rzeczownikowe we współczesnych językach zachodniosłowiańskich*, *Zanik tendencji purystycznych we współczesnym języku czeskim – regres czy progres?*, *Sposoby adaptacji morfologicznej, przekształcenia semantyczne, przenikanie do żargonów najnowszych anglicyzmów w języku polskim i czeskim* i inne. Jednak podstawowym polem badawczym czeszczyzny był okres starszy, często ujmowany na szerszym tle słowiańskim.

Profesor Ewa Siatkowska swoje prace badawcze zawsze zaczynała od dogłębnej analizy korpusu tekstowego. Niejednokrotnie odkrywała w nim coś, czego wcześniejsi badacze albo nie zauważyli, albo pominęli, nie widząc w tym pierwotnie nic ważnego dla funkcjonowania danego tekstu w kulturze czeskiej (i nie tylko). Zwróciła Ona uwagę np. na takie zagadnienia, jak nawiązanie do *Ewangelii św. Jana* w *Pieśni Ostrowskiej* (*Trawestacja prologu do Ewangelii św. Jana przez autora staroczeskiej »Pieśni Ostrowskiej«*), porównanie polskich i czeskich przekładów *Ewangelii św. Marka* (*Verba dicendi z Ewangelii św. Marka w przekładzie J. J. Wujka i J. Blahoslava jako próbki języka obydwu tłumaczy*), funkcjonowanie trzech stylów w literaturze staroczeskiej (np. *Czeskie i polskie legendy o św. Dorocie jako przykład literatury wysokiej i niskiej*), wpływ czynników pozajęzykowych na język, np. zmiana gramatycznej normy staroczeskiej (np. *Pobiałogórska norma językowa w świetle utworu V. J. Rosy »Discursus Lypirona«*, *Niektóre czynniki pozajęzykowe warunkujące powstanie ogólnonarodowej normy języków zachodniosłowiańskich*, *Wzajemne wpływy polszczyzny i czeszczyzny jako odbicie zmienności autorytetu językowego*), rozwój leksyki czeskiego języka literackiego oraz potocznego nieliterackiego na tle porównawczym (np. *Zagadnień rozwoju języka czeskiego Pragi na podstawie wybranych tekstów literackich*, *Geneza słowiańskich okrzyków na konie przy powożeniu*, *Odpowiedniki nazwy »apostoł« w słowiańskich przekładach »Nowego Testamentu«*) itd.

Bardzo cennym i ciekawym kręgiem badawczym Profesor Ewy Siatkowskiej jest rekonstrukcja wybranych elementów językowego obrazu świata w językach zachodniosłowiańskich, analizowana wcześniej w ramach pól semantycznych. Przywołajmy choćby takie prace, jak *Ze studiów nad realizacją wybranych pól semantycznych w językach zachodniosłowiańskich na tle porównawczym*, *Nazwy uczuć pozytywnych i negatywnych w języku polskim i czeskim*, *Rozwój polskiego i czeskiego słownictwa określającego emocje proste na przykładzie pola semantycznego 'gniew'*, *Pole semantyczne wyrazów oznaczających 'szczęście' w wybranych językach słowiańskich i niesłowiańskich* itd.

Trudno nie docenić tak ogromnej pracy badawczej. Wniosła ona wiele światła do zagadnień staroczeskich analizowanych przede wszystkim w Polsce, ponieważ Profesor Ewa Siatkowska zawsze uwzględniała czytelnika polskiego w swoich pracach, dostarczając mu wielu wskazówek, odsyłaczy czy dodatkowych, pobocznych informacji na temat zagadnienia, które stanowiło podstawę artykułu. Na nich bowiem uczyło się i uczy wiele pokoleń nie tylko warszawskich bohemistów, historyków języka czeskiego.

Za swoją pracę naukowo-badawczą, dydaktyczną i organizacyjną Pani Profesor została odznaczona Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Kawalerskim Odrodzenia Polski oraz Medalem Komisji Edukacji Narodowej, a także kilkoma nagrodami Rektora Uniwersytetu Warszawskiego. W 1999 r. zaś otrzymała Nagrodę PolKul-u, którą przynależała Jej Polonia w Australii za upowszechnianie kultury łużyckiej w Polsce.

Życzymy Pani Profesor dużo zdrowia i sił, aby kontynuowała swoją pracę nad językiem staroczeskim, łużyckim i nie tylko, również nad całą rodziną zachodniosłowiańską.

Mieczysław Balowski, Opole

Jubileusz 65 rocznicy urodzin Jacka Balucha

Jacek Baluch, literaturoznawca, bohemista, tłumacz i dyplomata urodził się 17 marca 1940 roku. W roku 1962 ukończył slawistykę, a w 1970 polonistykę w Uniwersytecie Jagiellońskim. Tu obronił pracę doktorską zatytułowaną *Poetyzm. Propozycja czeskiej awangardy* (1968), a w roku 1982 pracę habilitacyjną (*Język krytyczny F. X. Šaldy*). Studiował i odbywał staże w europejskich ośrodkach naukowych, między innymi w Pradze i Wiedniu. Był wykładowcą na Uniwersytecie Karola w Pradze i na Uniwersytecie w Würzburgu.

Od lat sześćdziesiątych był związany z Uniwersytetem Jagiellońskim, na początku jako asystent (1962–1963), potem doktorant (1963–1968), starszy asystent (1968–1969), adiunkt (1969–1989) i docent w roku 1989. W 1990 roku został mianowany ambasadorem Rzeczypospolitej Polskiej w Czechosłowacji, praska placówka była wówczas pierwszym miejscem, w którym to stanowisko objął wysłannik niepodległej drugiej Rzeczypospolitej. Po pięcioletniej służbie dyplomatycznej Jacek Baluch wrócił do pracy akademickiej w Instytucie Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego i w Katedrze Slawistyki Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Opol-

¹ Więcej informacji o Profesor Ewie Siatkowskiej można uzyskać w publikacjach: *Współcześni slawiści polscy* (Kraków 2000), *Złota Księga Nauki Polskiej. Naukowcy przełomu wieków* (Warszawa 2000), *How is how* (Washington 2005 i wcześniejsze wydania), a także na temat Jej prac łużyckich: „Zeszyty Łużyckie” XXXI, 2000.

skiego. Od roku 1995 jest zatrudniony na stanowisku profesora UO, a od 2002 r. profesora UJ. W 2001 roku pełnił funkcję kierownika Katedry Filologii Czeskiej i Łużyckiej UJ. Obecnie jest dyrektorem Instytutu Filologii Słowiańskiej UJ (od 2002 r.) i kierownikiem Katedry Slawistyki IFP UO (od 2005 r.). W Krakowie i Opolu pod jego kierunkiem powstało wiele prac magisterskich i kilka doktorskich z zakresu bohemistyki i a także słowacystyki. Profesor Baluch zasiada jednocześnie w wielu naukowych gremiach, jest między innymi w Prezydium Komitetu Słowianoznawstwa Polskiej Akademii Nauk, jest członkiem Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej i przewodniczącym Polsko-Słowackiej Komisji do spraw Nauk Humanistycznych. Jest także członkiem czeskiego i polskiego PEN-Clubu.

Dorobek naukowy Profesora Jacka Balucha obejmuje wiele prac z zakresu literatury czeskiej XX wieku, teorii literatury, praskiej szkoły strukturalnej, teorii przekładu i wersyfikacji. Do jego najważniejszych publikacji należą: monografie *Poetyzm. Propozycja czeskiej awangardy lat dwudziestych* (Kraków 1969) i *Język krytyczny F. X. Šaldy* (Kraków 1982); wydane w Bibliotece Narodowej wybory poezji: *Franciszek Halas. Wybór poezji* (1979) i *Czescy symboliści, dekadenci i anarchiści przełomu XIX i XX wieku* (1983); podręczniki dla studentów *Literatura czeska 1918–1968* (Kraków 1973), *Wykłady z literatury czeskiej (1918–1942)* (Kraków 1978) czy zbiór czeskiej eseistyki *Hrabal, Kundera, Havel... Antologia czeskiego eseju...* (Kraków 2001). Aktualnie prowadzi badania nad twórczością Bohumila Hrabala w kontekście literatury czeskiej drugiej połowy XX wieku, tej tematyce jest zatem poświęcona większość jego prac opublikowanych w ostatnich latach.

Jacek Baluch prowadzi również szeroką działalność popularyzatorską, translatorską i publicystyczną z zakresu kultury i literatury czeskiej, przełożył między innymi: *Cierpienia księcia Sternenhocha* Ladislava Klímy (1980), *Historię partii Umiarkowanego Postępu (w Granicach Prawa)* Jaroslava Haška (1984), esej Jana Patočki *Kim są Czesi?* (1997) czy antologię staroczeskiej poezji miłosnej *Drzewo się liściem odziewa* (1981), tłumaczył też na język czeski np. wydaną kilka lat temu *Lokomotywę* Juliana Tuwima.

Osobne miejsce w dorobku Jubilata zajmuje twórczość literacka, są to limeryki wydawane w zbiorach i antologiach, tomik poetycki *Praska ironia* (1998) czy opublikowane w ubiegłym roku *Maleńkie i niczyje. Wierszyki dla profesorów* oraz publicystyka polityczna dotycząca spraw czeskich, słowackich i środkowoeuropejskich, pisał między innymi dla „Tygodnika Powszechnego”, „Zeszytów Literackich” i „Gazety Wyborczej”.

Za zasługi na rzecz nauki i kultury Profesor Jacek Baluch został odznaczony między innymi: Złotym Medalem im. Josefa Dobrovskiego Akademii Nauk Republiki Czeskiej (1993), Medalem Františka X. Šaldy przez Instytut Literatury Czeskiej Akademii Nauk Republiki Czeskiej (1995), a w 1997 roku Medalem Zasługi I stopnia przez Václava Halvla.

Joanna Maksym-Benczew, Opole

Treść rocznika 2005

Artykuły i studia

Adam Robert, <i>Dopisy Leopolda Hansmanna Boženě Němcové</i>	171
Babuchowski Andrzej, <i>Wieża skowronka. Czeska poezja katolicka w latach 1945–1989</i>	1
Balkó Ilona, <i>K výzkumu tempa řeči a tempa artikulace v různých řečových úlohách</i>	185
Cieciura Piotr, <i>Porównania i ich innowacje frazeologiczne w tekstach reklamy czeskiej</i>	117
Dobrotová Ivana, <i>Netyketa a diskuse politické v českém i polském internetu</i>	199
Grygerková Marcela, <i>Język przesłuchań ks. Józefa Dolisty z Mielnika prowadzonych w roku 1982</i>	133
Hubáček Jaroslav, <i>Religionismy v současné běžné české slovní zásobě</i>	109
Kudaj Barbara, <i>Milczące pokolenie. Od poetyzmu do »nagiego człowieka«</i>	265
Lipowski Jaroslav, <i>Czy istniał język czeskosłowacki?</i>	81
Muryc Jiří, <i>K projevům polsko-české interference v pravopisu</i>	208
Newerkla Stefan Michael, <i>Videň a její Češi</i>	159
Paják Aleksandra, <i>Poezja więzienna Jana Zahradníčka (»Dům Strach« i »Čtyři léta«)</i>	11
Piechuta Anna, <i>Doświadczenie domu i więzienia w biografii i twórczości Františka Daniela Mertha</i>	35
Prokeš Josef, <i>Specifičnost poetiky písní Karla Kryla</i>	65
Siatkowska Ewa, <i>Polsko-česká spolupráce na poli sorabistiky</i>	97
Stefański Michał, <i>O krytyce Jana Strakoša</i>	249
Svoboda Jiří, <i>Hra jako jeden z tvůrčích principů Nezvalovy »Pantomimy«</i>	58
Urbanová Svatava, <i>Transfigurace literárních žánrů aneb Don Quijote v interakci</i>	237
Zachová Alena, <i>Iniciace a její tematizace v umělecké próze 20. století</i>	50

Recenze, omówienia, noty

Balowska Grażyna, <i>Czesko-polska pozorna ekwiwalencja językowa. Materiały pomocnicze dla studentów, polskich bohemistów i czeskich polonistów, pod red. Teresy Zofii Orłoś, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004, 158 s., ISBN 83-233-1823-9</i>	222
Buczek Marta, <i>Česká a polská samizdatová literatura – Czeska i polska literatura drugiego obiegu. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané v Opavě 13.–14. listopadu 2002, red. Libor Martinek, Martin Tichý, Slezská univerzita, Opava 2004, ISBN 80-7248-228-9</i>	284
Damborský Jiří, <i>Eva Mrhačová, Renáta Ponczová, Lidské tělo v české a polské frazeologii a idiomatice. Česko-polský a polsko-český slovník, Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě a Nakladatelství Tilia v Šenově u Ostravy, Ostrava 2004, 412 s., ISBN 80-7042-644-6</i>	73

Dobrotová Ivana, <i>Czesko-polski słownik zdradliwych wyrazów i pułapek frazeologicznych, red. Teresa Zofia Orłoś, Kraków 2003, 300 s., ISBN 83-233-1732-1</i>	146
Gwóźdź-Szewczenko Ilona, <i>Petr Poslední, Polské literární symboly, Vydavatelství Gaudeamus, Hradec Králové 2003, 203 s., ISBN 80-7041-521-5</i>	226
Křístek Michal, <i>Zdeňka Hladká a Petr Karlík (eds.), Čeština – univerzália a specifika 5, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2004, 464 s., ISBN 80-7106-611-7</i>	145
Kudaj Barbara, <i>Čeština – univerzália a specifika, red. Zdeňka Hladká, Petr Karlík, t. 1–3: Brno: Masarykova univerzita, t. 4: Praha: Nakladatelství Lidové noviny, t. 1 – 1999, 130 s., ISBN 80-210-2025-3, t. 2 – 2000, 192 s., ISBN 80-210-2262-0, t. 3 – 2001, 347 s., ISBN 80-210-2532-8; t. 4 – 2002, 370 s., ISBN 80-7106-611-7</i>	293
Martinek Libor, <i>Drahomír Šajtar, »Hledání klíče«. Literatura v regionu, red. Libor Pavera, Ostrava, Společnost Leopolda Vrly, 2005, 112 s., ISBN 80-239-3856-8</i>	279
Paják Aleksandra, <i>Jiří Marvan, Brána jazykem otvíraná aneb O češtině světově, Academia, Praha 2004, 434 s., ISBN 80-200-0932-9</i>	148
Paják Aleksandra, <i>Postmodernismus v literatuře a umění. Sborník příspěvků z vědeckého symposia s mezinárodní účastí, red. V. Novotný, Pro libris, Plzeň 2003, 247 s., ISBN 80-86446-10-7</i>	291
Paják Aleksandra, <i>Svatava Urbanová a kol., Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století. (Reflexe české tvorby a recepce), Votobia, Olomouc 2004, 457 s., ISBN 80-7220-185-9</i>	275
Zura Anna, <i>Svatava Urbanová, Iva Málková, Souřadnice míst, Ostravská univerzita, Ústav pro regionální studia, Nakladatelství Tilia, Ostrava 2003, 191 s., ISBN 80-7042-632-2</i>	288
Zura Anna, <i>Vladimír Just, Slovník floskulí. Malá encyklopedie polistopadového newspeaku: klišé, slogany, hantýrky, tiky, partiové metafory, slovní smogy, Akademia, Praha, 1. díl. 2003, 216 s.; 2. Díl, 2005, 214 s., ISBN 80-200-1153-6 (1. díl), ISBN 80-200-1365-2 (2. díl)</i>	224
Noty	228, 301

Ze zjawisk współczesnego języka czeskiego

Hrdlička Milan, <i>Hele ho</i>	219
Hrdlička Milan, <i>Jdu si čist</i>	220

Kronika

Balowska Grażyna, <i>Jubileusz Profesor Teresy Zofii Orłoś</i>	231
Balowski Mieczysław, <i>Doktorat honoris causa dla Profesora Milana Jelínka</i>	77
Balowski Mieczysław, <i>Jubileusz Bohuslava Hoffmanna</i>	155
Balowski Mieczysław, <i>Jubileusz Docent PhDr. Naděždy Kvitkovéj, CSc.</i>	233
Balowski Mieczysław, <i>Jubileusz Profesor Ewy Siatkowskiej</i>	303
Maksym-Benczew Joanna, <i>Jubileusz 65 rocznicy urodzin Jacka Balucha</i>	305
Maksym-Benczew Joanna, <i>VII Ogólnopolskie Dni Bohemistów w Opolu</i>	79
Novotný Vladimír, <i>Filologické sympozium o času (v Ústí nad Labem). Čas v jazyce a v literatuře, Ústí nad Labem, 7–9.09.2004 r.</i>	151

Bibliografia za lata 2001–2005

Artykuły i studia

- Adam Robert, *Dopisy Leopolda Hansmanna Boženě Němcové* 171 2005
- Аникина Татьяна Е., Шуллин Михаил Б., *Чешско-русский толковый словарь языка писателя* 140 2003
- Babuchowski Andrzej, *Wieża skowronka. Czeska poezja katolicka w latach 1945–1989* 1 2005
- Balkó Ilona, *K výzkumu tempa řeči a tempa artikulace v různých řečových úlohách* 185 2005
- Balowska Grażyna, *Semantyka wyrazu »świat« w poezji Óndry Lysohorského* 315 2001
- Balowski Mieczysław, *Czeskie frazeologizmy z komponentem »prawda«* 239 2003
- Balowski Mieczysław, *Kodyfikacja języka czeskiego po roku 1990* 27 2001
- Bieleń Krzysztof, *O autobiograficzności liryki Jaroslava Seiferta* 105 2001
- Binar Ladislav, *Typy metaforických výrazů v textu »Lidových novin«* 61 2001
- Brabcová Radoslava viz: Kvapilová Brabcová Radoslava 33 2003
- Хмелевский Михаил С., *К истории формирования наречий степени признака и меры (чешско-польские параллели)* 90 2003
- Cieciura Piotr, *Porównania i ich innowacje frazeologiczne w tekstach reklamy czeskiej* 117 2005
- Čechová Marie, *Zkušenosti z výuky češtiny u imigrantů a cizinců* 203 2004
- Čechová Marie, *Język czeski jako środek komunikacji multietnicznej* 161 2002
- Čechová Marie, Zimová Ludmila, *Komunikacja multietniczna w szkole czeskiej* 171 2002
- Čechová Marie, Zimová Ludmila, *Nauczanie języka czeskiego w grupie wielonarodowej* 207 2002
- Dobrotová Ivana, *Netykieta a dyskusje polityczne w czeskim i polskim internecie* 199 2005
- Dudek Dorota, *Czeska literatura w polskim drugim obiegu lat osiemdziesiątych* 221 2001
- Furdal Antoni, *Język a narodni identita* 241 2004
- Gibas Marta, *Kłótnia jako gatunek mowy (na materiale polskim i czeskim)* 42 2003
- Grygerková Marcela, *Język przesłuchań ks. Józefa Dolisty z Mielnika prowadzonych w roku 1982* 133 2005
- Hebal Milena, *Dystrybucja zakończeń imiesłowu przeszłego czynnego we współczesnym języku czeskim* 299 2003
- Holeš Jan viz: Typovský Tomáš, Holeš Jan 328 2003
- Hrdlička Milan, *K užívání předložkových spojení s významem místním* 135 2001
- Hubáček Jaroslav, *Religionismy v současné běžné české slovní zásobě* 109 2005
- Hubáček Jaroslav, *Variantnost církevních písní* 81 2004
- Imioło Iwona, *Język czeskiej reklamy końca XX wieku* 153 2001
- Janík Anna, *Motywika w »Večeraх na slavníku« Jaromíra Johna i we wczesnych opowiadaniach Bohumila Hrabala* 99 2002
- Janík Anna, *Styl »Večeraх na slavníku« Jaromíra Johna i wczesnych opowiadań Bohumila Hrabala* 265 2001
- Kamiš Karel, *Wykorzystanie bilingwizmu w nauczaniu języka czeskiego w czeskiej szkole podstawowej* 197 2002
- Kosek Pavel, *Spojka »aniž« v češtině období baroka* 124 2002
- Котова Марина Ю., *Паремииологический минимум русского языка в сопоставлении с чешским языком* 148 2003
- Kudaj Barbara, *Milczące pokolenie. Od poetyzmu do »nagiego człowieka«* 265 2005
- Kvapilová Brabcová Radoslava, *Našla jsem hříba, nebo o změnách v češtině* 33 2003
- Kvítková Naděžda, *Agitační spis »Krátké sebrání z kronik českých...« z hlediska jeho záměru a stylu* 18 2001
- Lašťovičková Michaela, *Feministické postoje v jazyce Bible* 233 2001
- Lederbuchová Ladislava, *Polské divadelní hry na scénách českých divadel. Ohlédnutí za plzeňskými inscenacemi her W. Gombrowicze, M. Kownacké a P. Tomaszuka* 180 2004
- Lipowski Jaroslav, *Czy istniał język czeskosłowacki?* 81 2005
- Macurová Alena, *Já jako někdo jiný? (Proměny korespondujícího »já«)* 201 2003
- Magdoň Libor, *Účelovost a účelnost Fuksových memoárů* 293 2001
- Maksym-Benczew Joanna, *Václav Černý i počátky jeho časopisma »Kritický měsíčník«* 211 2001
- Martinek Libor, *Multikulturalnost jako rys současné literární aktivity na Těšínsku* 301 2001
- Мельниченко Милена О., *Об одном забытом учебнике русского языка для чехов* 157 2003
- Mietła Joanna, *Zjawisko hybrydyzacji w czeskiej literaturze językoznawczej* 52 2001
- Милютинa Тамара А., *Художественная система повестей В. Распутина в чешских переводах (лексико-семантический аспект)* 246 2004
- Милютинa Тамара А., *О словах-концептах »цыган«, »цыганский« в »Прощание с Матёрой« В. Распутина и их аналоги в переводе на чешский и польский язык* 112 2003
- Mitter Patrik, *Cizí první komponenty složených slov z pohledu sémantiky* 196 2004
- Mitter Patrik, *Hybridní kompozita v současné češtině z hlediska slohových příznaků a expresivity* 321 2003
- Muryc Jiří, *K projevům polsko-české interference v pravopisu* 208 2005

Newerkla Stefan Michael, <i>Habsburská jazyková politika a diglosie v Čechách</i>	1	2003
Newerkla Stefan Michael, <i>Josef Dobrovský jako kritik vídeňských obrozeneckých příruček češtiny</i>	88	2004
Newerkla Stefan Michael, <i>Videň a její Češi</i>	159	2005
Novotný Vladimír, <i>Interference dětského a nedětského světa u Vladimíra Körnera</i>	189	2004
Novotný Vladimír, <i>Postmoderní dekonstrukce a groteskní paraboly</i>	187	2001
Ostrowska Agata, <i>Początki czeskiej terminologii gimnastycznej</i>	336	2003
Paják Aleksandra, <i>Jaroslav Durych – pisarz niepokorny</i>	122	2004
Paják Aleksandra, <i>Poezja więzienna Jana Zahradníčka («Dům Strach» i «Čtyři léta»)</i>	11	2005
Pecová Jana, <i>Komunikacja multietniczna w czeskiej szkole podstawowej (analiza socjolingwistyczna)</i>	189	2002
Pérez Rocha Inma, <i>Jan Patočka a etika jednoho disidenta</i>	1	2002
Piechuta Anna, <i>Doświadczenie domu i więzienia w biografii i twórczości Františka Daniela Mertha</i>	35	2005
Pilař Martin, <i>Igor Hájek aneb Rozpory mezi domácí a exilovou reflexí české literatury</i>	201	2001
Prokeš Josef, <i>Specifičnost poetiky písní Karla Kryla</i>	65	2005
Rejzek Jiří, <i>Ještě k fonetickým vlivům staré němčiny na starou češtinu</i>	251	2003
Савченко Александр В., <i>Элементы «военного языка» в структуре художественного произведения (на материале романа И. Шкворецкого «Танковый батальон»)</i>	128	2003
Siatkowska Ewa, <i>Polsko-czeska współpraca na polu sorabistyki</i>	97	2005
Skab Maryan, <i>Národní specifika apelace v češtině</i>	327	2001
Smužniak Karol, <i>Ladislav Fialka i Milan Sládek w kręgu Pierrota Deburau</i>	161	2004
Sobotíková Kateřina, <i>Zooapelativa v českých a polských příslovích</i>	281	2004
Stefaňski Michał, <i>O krytyce Jana Strakoša</i>	249	2005
Svoboda Jiří, <i>Masarykova «Česká otázka» a diskuse kolem ní</i>	3	2001
Svoboda Jiří, <i>Hra jako jeden z tvůrčích principů Nezvalovy «Pantomimy»</i>	58	2005
Szczepańska Elżbieta, <i>«Obecná čeština» w literaturze czeskiej</i>	289	2003
Szczepańska Elżbieta, <i>Internacjonalizacja a anglicyzmy w języku czeskim i polskim</i>	96	2004
Szczepańska Elżbieta, <i>Jeszcze o czesko-polskich pułapkach językowych</i>	212	2004
Szczepańska Elżbieta, <i>Niektóre nowe tendencje rozwojowe w zasobie leksykalnym czeszczyzny i polszczyzny</i>	19	2004
Шулин Михаил Б. viz: Аникина Татьяна Е., Шулин Михаил Б.	140	2003
Termínska Kamilla, <i>Dwudziestowieczne koncepcje prawdy</i>	81	2002
Termínska Kamilla, <i>Znaczenie – jadro paradygmatu lingwistycznego</i>	1	2004
Тугушева Роза Х., <i>Особенности исторического развития лексики чешского и словацкого языков</i>	28	2004

Тугушева Роза Х., <i>Коннотации растительной лексики как отражение картины мира (чешский лес)</i>	104	2003
Тугушева Роза Х., <i>Развитие понятияждать в чешском языке</i>	81	2003
Туровský Tomáš, Holec Jan, <i>Příjmení na bázi zooapelativ v češtině a v polštině</i>	328	2003
Urbanová Svatava, <i>Osudy a touhy po domově («Želary» Květy Legátové)</i>	193	2003
Urbanová Svatava, <i>Tešknota jako paměť ojczyzny (recepcja twórczości Milana Kundery w hiszpańskiej nauce, krytyce literackiej i publicystyce)</i>	7	2002
Urbanová Svatava, <i>Transfigurace literárních žánrů aneb «Don Quijote» v interakci</i>	237	2005
Walczak Małgorzata, <i>Dobry «pábitel» Josef Švejk</i>	35	2002
Zabierzewska-Kucharska Marzena, <i>Nurt heroizacyjny i deheroizacyjny w czeskiej prozie wojennej</i>	24	2002
Zachová Alena, <i>Iniciace a její tematizace v umělecké próze 20. století</i>	50	2005
Zimová Ludmila, <i>Początki komunikacji multietnicznej w szkole czeskiej</i>	179	2002
Zimová Ludmila, <i>Příbalový leták</i>	219	2003
Zimová Ludmila viz: Čechová Marie, Zimová Ludmila	171, 207	2002
Zončová Marcela, <i>Svědectví jako specifický slohový útvar v církevním prostředí</i>	297	2004
Zura Anna, <i>Prototypizacja i kategoryzacja w polu semantycznym barwy zielonej (na przykładzie «Krzyżaków» Henryka Sienkiewicza i «Proti všem» Alojzego Jiráska)</i>	105	2004
Zura Anna, <i>Publicystyka Václava Havla</i>	116	2001

Ze zjawisk współczesnego języka czeskiego

Hrdlička Milan, <i>Mají trochu hlad</i>	267	2003
Hrdlička Milan, <i>Šedesát dva studentek</i>	265	2003
Hrdlička Milan, <i>Hele ho</i>	219	2005
Hrdlička Milan, <i>Jdu si čist</i>	220	2005

Recenzje, omówienia, noty

Balowska Grażyna, <i>Czesko-polska pozorna ekwiwalencja językowa. Materiały pomocnicze dla studentów, polskich bohemistów i czeskich polonistów, pod red. Teresy Zofii Orłoś, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004, 158 s., ISBN 83-233-1823-9</i>	222	2005
Balowska Grażyna, <i>Jaroslav Bartošek, «Úvod do studia žurnalistiky. Studijní texty pro distanční studium», Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Olomouc 2001, 158 s., ISBN 80-244-0233-1</i>	249	2001

Balowská Gražyna, Naděžda Kvítová, <i>Staročeský text z kvantitativního hlediska, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2001, 124 s., ISBN 80-7290-056-0</i>	269	2003
Balowská Gražyna, Teresa Zofia Orłoś, »Czeskie odrodzenie narodowe i językowe«, Kraków 2000, 87 s., ISBN 83-8672-695-4	90	2001
Balowski Mieczysław, Alena Debická, »O výstavbě a stylu textu. Stylistické analýzy a interpretace«, Ústí nad Labem 1999, 180 s., ISBN 80-7044-269-7	84	2001
Balowski Mieczysław, <i>Dzieje Słowian w świetle leksyki. Pamięci Profesora Franciszka Ślawnego, pod red. Jerzego Ruska, Wiesława Borysia, Leszka Bednarczuka, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002, 546 s., + 8 ilust., ISBN 83-233-1535-3</i>	221	2004
Balowski Mieczysław, Ernst Eichler, Gerhart Schröter (Hrsg.), »Deutsch-tschechischer Wissenschaftsdialog im Lichte der Korrespondenz zwischen Wilhelm Streitberg und Josef Zubaty 1891-1915«, München-Hamburg-London 1999, 108 s. + 10 il., ISBN 3-8258-2875-1	336	2001
Balowski Mieczysław, Franz Kaiper, »Die tschechischen Ortsnamen des Kreises Königshof an der Elbe«, Herausgegeben von Ernst Eichler, Böhmisch-Mährischer Forschungen, Band 5, Lit Verlag, Münster 2001, 122 s., ISBN 3-8258-5585-6	139	2002
Bogoczová Irena, Eva Höflerová, <i>Školský dialog a jeho vliv na rozvoj řeči dětí, 1. vydání, Ostravská univerzita, Ostrava 2003, 119 s., ISBN 80-7042-297-1</i>	302	2004
Bogolebská Barbara, Libor Pavera, František Všeticka, <i>Lexikon literárních pojmů, Olomouc 2002, 422 s., ISBN 80-7182-124-1</i>	163	2003
Buczek Marta, <i>Česká a polská samizdatová literatura – Czeska i polska literatura drugiego obiegu. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané v Opavě 13.–14. listopadu 2002, red. Libor Martinek, Martin Tichý, Slezská univerzita, Opava 2004, ISBN 80-7248-228-9</i>	284	2005
Damborský Jiří, Eva Mrhačová, Renáta Ponczová, <i>Lidské tělo v české a polské frazeologii a idiomatice. Česko-polský a polsko-český slovník, Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě a Nakladatelství Talia v Šenově u Ostravy, Ostrava 2004, 412 s., ISBN 80-7042-644-6</i>	73	2005
Dobrotová Ivana, <i>Czesko-polski słownik zdradliwych wyrazów i pułapek frazeologicznych, pod redakcją Teresy Żofii Orłós, Kraków 2003, 385 s., ISBN 83-2331-732-1</i>	67	2004
Dyras Magdalena, »Ponowoczesność czy postmodernizm w literaturze«, red. Teresa Czapik, Bożena Tokarz, Katowice 1998, 250 s.	76	2001
Gibas Marta, Milan Hrdlička, »Předložky ve výuce češtiny jako cizího jazyka«, Nakladatelství Karolinum, Univerzita Karlova v Praze, Praha 2000, 142 s., ISBN 80-246-0031-5	220	2002
Gwóźdź-Szewczenko Ilona, Petr Poslední, <i>Polské literární symboly, Vydavatelství Gaudeamus, Hradec Králové 2003, 203 s., ISBN 80-7041-521-5</i>	226	2005

Hasil Jiří, Hana Sodeyfi, Stefan Michael Newerkla, <i>Tschechisch. Faszination der Vielfalt. Lehrbuch für Anfänger und Fortgeschrittene mit Zeichnungen von Marie Gruscher-Mertl, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2002, 604 s., ISBN 3-447-04623-6</i>	68	2003
Janík Anna, Aleš Haman, »Úvod do studia literatury a interpretace díla«, H & H, Praha 1999, 179 s., ISBN 80-86022-57-9	54	2002
Janík Anna, <i>Česká a polská emigrační literatura. emigracyjna literatura czeska i polska. Sborník z mezinárodní vědecké konference. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej, red. L. Martinek, M. Tichý, Slezská univerzita v Opavě, Opava 2002, 310 s., ISBN 80-7248-169-X</i>	273	2003
Janík Anna, Ivo Harák, »Nepopulární literatura«, Ústí nad Labem 1999, 220 s., ISBN 80-902437-7-0	215	2002
Kolařík Josef, »Sborník Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity. Linguistica 1«, red. Ivana Kolářová i Libor Pavera, Opava 2001, 180 s., ISSN 1213-5690	174	2001
Kolářová Ivana, Libor Pavera, »Josef Vašica. Pokus o portrét«, Verbum & Matice slezská v Opavě, Opava 2001, 120 s.	51	2002
Kolářová Ivana, František Všeticka, Olomouc literární, Votobia, Olomouc 2002, 255 s., ISBN 80-7198-523-6	144	2004
Kolářová Ivana, Libor Pavera, František Všeticka, <i>Lexikon literárních pojmů, Olomouc 2002, 422 s., ISBN 80-7182-124-1</i>	60	2003
Konderlová Irena, <i>Encyklopedický slovník češtiny, red. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002, 604 s., ISBN 80-7106-484-X</i>	348	2003
Konderlová Irena, Iva Málková, <i>Hledání Viléma Závady (tvůrčí cesty zvláště po roce 1945), Olomouc 2003, 285 s., ISBN 80-7220-153-0</i>	141	2004
Kosek Pavel, Hana Sodeyfi, Stefan Michael Newerkla, <i>Tschechisch. Faszination der Vielfalt. Lehrbuch für Anfänger und Fortgeschrittene, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2002, 604 s., ISBN 3-447-04623-6</i>	72	2004
Kosek Pavel, Vavřinec Benedikt Nudožerský, »Grammatica Bohemica, ad leges naturalis methodi conformatae, et notis numerisque illustratae ac distinctae, libri duo«, editorka Nancy Smithová, nakladatelství Talia, Ostrava 1999, 103 s., ISBN 80-86101-25-8	243	2001
Křístek Michal, Zdeňka Hladká a Petr Karlík (eds.), <i>Čeština – univerzálie a specifika 5, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2004, 464 s., ISBN 80-7106-611-7</i>	145	2005
Kudaj Barbara, <i>Čeština – univerzálie a specifika, red. Zdeňka Hladká, Petr Karlík, t. 1-3: Brno: Masarykova univerzita, t. 4: Praha: Nakladatelství Lidové noviny, t. 1 – 1999, 130 s., ISBN 80-210-2025-3, t. 2 – 2000, 192 s., ISBN 80-210-2262-0, t. 3 – 2001, 347 s., ISBN 80-210-2532-8; t. 4. – 2002, 370 s., ISBN 80-7106-611-7</i>	293	2005
Malicki Jarosław, Karel Komárek, »Osobní jména v českých biblických«, Votobia, Olomouc 2000, 132 s., ISBN 80-7198-427-2	170	2001
Martinek Libor, Drahomír Šajtar, »Hledání klíče«. <i>Literatura v regionu, red. Libor Pavera, Ostrava, Společnost Leopolda Vrlý, 2005, 112 s., ISBN 80-239-3856-8</i>	279	2005

Mitter Patrik, <i>Nová slova v češtině 2, kolektiv autorů pod vedením Olgy Martincové, Academia, Praha 2004, 568 s., ISBN 80-200-1168-4</i>	303	2004
Mitter Patrik, <i>Vladimír Mates, Jména tajemství zbavená, Epocha, Praha 2003, 381 s., ISBN 80-86328-30-9</i>	301	2004
Muryc Jiří, <i>Ewa Siatkowska, Czeszczyzna widziana z boku, Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2003, 314 s., ISBN 83-915364-3-2</i>	138	2004
Novotný Vladimír, <i>Aleš Haman, Nástin dějin české literární kritiky, Nakladatelství H&H, Praha 2000, 132 s., ISBN 80-86022-63-3</i>	165	2003
Paják Aleksandra, <i>Jiří Marvan, Brána jazykem otvíraná aneb O češtině světově, Academia, Praha 2004, 434 s., ISBN 80-200-0932-9</i>	148	2005
Paják Aleksandra, <i>Postmodernismus v literatuře a umění. Sborník příspěvků z vědeckého symposia s mezinárodní účastí, red. V. Novotný, Pro libris, Plzeň 2003, 247 s., ISBN 80-86446-10-7</i>	291	2005
Paják Aleksandra, <i>Svatava Urbanová a kol., Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století. (Reflexe české tvorby a recepce), Votobia, Olomouc 2004, 457 s., ISBN 80-7220-185-9</i>	275	2005
Pavera Libor, <i>Marie Sobotková, Studie z české a polské literatury. Pět století v historii česko-polských literárních souvislostí, Univerzita Palackého, Olomouc 2002, 301 s., ISBN 80-244-0539-3</i>	63	2003
Raclavská Jana, <i>Eva Mrhačová, Jürgen Hartung, Eva Jandová, »Pojmenování zvířat v české a německé frazeologii a idiomatice. Česko-německý slovník. Tierbezeichnungen in der deutschen und tschechischen Phraseologie und Idiomatik. Deutsch-tschechisches Wörterbuch«, Ostravská univerzita v Ostravě, Nakladatelství Tilia, Ostrava 2000, 223 s., ISBN 80-7042-568-7 (Ostravská univerzita), 80-86101-34-7 (Tilia)</i>	142	2002
Raclavská Jana, <i>Eva Mrhačová, »Názvy zvířat v české frazeologii a idiomatice. Tematický frazeologický slovník I«, Ostrava 1999, 162 s., ISBN 80-7042-537-7</i>	88	2001
Raclavská Jana, <i>Irena Bogoczová, »Typologicky relevantní rozdíly mezi polštinou a češtinou jako zdroj jazykové interference«. Spisy Filozofické fakulty Ostravské univerzity, nr 140, Ostrava 2001, 266 s., ISBN 80-7042-593-8</i>	172	2001
Rejzek Jiří, <i>Milan Hrdlička, Cizí jazyk čeština, Nakladatelství ISV, Praha 2002, 150 s., ISBN 80-85866-98-6</i>	168	2003
Skalka Michal, <i>Ivo T. Budil, Mýtus, jazyk a kulturní antropologie, Praha 1999, 182 s., ISBN 80-7254-321-0</i>	219	2002
Sobotíková Kateřina, <i>Eva Mrhačová, Renáta Ponczová, Zvířata v české a polské frazeologii a idiomatice. Česko-polský a polsko-český slovník, Filozofická fakulta Ostravské univerzity a nakladatelství Tilia, Ostrava 2003, 268 s., ISBN 80-86101-75-4</i>	69	2004
Sobotíková Kateřina, <i>Jiří Černý, Jan Holeš, Sémiotika, Portál, Praha 2004, 362 s., ISBN 80-7178-832-5</i>	219	2004
Taboř Sebastian, <i>Irena Bogoczová, Karel Fic, Jan Chloupek, Eva Jandová, Marie Krčmová, Olga Müllerová, »Tváře češtiny«,</i>		

<i>Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 2000, 266 s., ISBN 80-7042-566-0</i>	333	2001
Walczak Małgorzata, <i>Stanislava Přádná, Zdena Škapová, Jiří Cieslar, Démanty všednosti. Český a slovenský film 60. let. Kapitoly o nové vlně, Pražská scéna, Praha 2002, 387s., ISBN 80-2222-112-2</i>	350	2003
Zachová Alena, <i>Ladislava Lederbuchová, Průvodce literárním dílem. Výkladový slovník základních pojmů literární teorie, H+H, Praha 2002, 355 s., ISBN 80-7319-020-6</i>	148	2004
Zura Anna, <i>Jiří Svoboda, »O literatuře«, Ostrava 1999, 170 s.</i>	78	2001
Zura Anna, <i>Libor Pavera, »Od středověku k romantismu. Úvahy o starší literatuře«, Editio Universitatis Silesianae Opaviensis, »Literaria«, tomus I, Opava 2000, 225 s.</i>	246	2001
Zura Anna, <i>»Literární věda osudem i volbou. K 70. narozeninám Jiřího Svobody«, red. Svatava Urbanová, Ostrava 2000, 168 s., ISBN 80-7042-577-6</i>	81	2001
Zura Anna, <i>Neil Bermel, Register Variation and Language Standards in Czech, Lincom Europa, München 2000, 132 s., ISBN 3-89586-612-1</i>	66	2003
Zura Anna, <i>Svatava Urbanová, Iva Málková, Souřadnice míst, Ostravská univerzita, Ústav pro regionální studia, Nakladatelství Tilia, Ostrava 2003, 191 s., ISBN 80-7042-632-2</i>	288	2005
Zura Anna, <i>Vladimír Just, Slovník floskulí. Malá encyklopedie polistopadového newspeaku: klišé, slogany, hantýrky, tiky, partiové metafory, slovní smogy, Akademia, Praha, 1. díl. 2003, 216 s.; 2. díl. 2005, 214 s., ISBN 80-200-1153-6 (1. díl), 80-200-1365-2 (2. díl)</i>	224	2005
Noty redakcyjne	57, 145	2002
Noty redakcyjne	72, 169, 276	2003
Noty redakcyjne	228, 301	2005
Kronika		
Adam Hana, <i>Bohemistika na Humboldtově univerzitě</i>	181	2001
Balowska Grażyna, <i>Jubileusz Profesor Teresy Zofii Orłoś</i>	231	2005
Balowski Mieczysław, <i>Doktorat honoris causa dla Profesora Milana Jelínka</i>	77	2005
Balowski Mieczysław, <i>Jubileusz Bohuslava Hoffmanna</i>	155	2005
Balowski Mieczysław, <i>Jubileusz Docent PhDr. Naděždy Kvítkovéj, CSc.</i>	233	2005
Balowski Mieczysław, <i>Jubileusz Profesor Ewy Siatkowskiej</i>	303	2005
Balowski Mieczysław, <i>Jubileusz Profesor Marii Čechovej</i>	225	2002
Balowski Mieczysław, <i>Jubileusz Profesora Jaroslava Hubáčka</i>	149	2004
Balowski Mieczysław, <i>Jubileusz Profesora Rudolfa Šrámka</i>	75	2004
Bogoczová Irena, <i>Vzpomínka na docentku Danu Davidovou</i>	98	2001
Chlebda Wojciech, <i>Jubileusz Profesor Galiny Aleksiejewny Lilicz</i>	339	2001

Хмелевский Михаил С. viz: Савченко А. В., Хмелевский Михаил С.	238	2004
Damborský Jiří, Význam slavistických studií dnes	158	2002
Debická Alena, Životní jubileum Dobravy Moldanové	176	2001
Hasil Jiří, Čtyřicet pět let pražské Letní školy slovanských studií	255	2001
Hoffmannová Jana, Mezinárodní vědecká konference Setkání bohemistů, Praha, 6.–7. září 2001	71	2002
Jakus-Borkowa Ewa, Ze spotkań onomastycznych	78	2004
Jandová Eva, Mezinárodní vědecká konference o internetické a interpersonální jazykové komunikaci, Ostrava 16.–17.10.2000	100	2001
Janík Anna, Międzynarodowa konferencja naukowa »Stalosc i zmienność w języku i literaturze czeskiej XX wieku. Konstanty a proměny v českém jazyce a literatuře XX. století«, Walbrzych, 15–16.05.2003 r.	151	2004
Котова Марина Ю., Богемистика в СПбГУ в конце XX – начале XXI века	187	2003
Krčmová Marie, K životnímu jubileu Jana Chloupka	279	2003
Kvítková Naděžda, K životnímu jubileu Svatavy Machové	311	2004
Kyuchin Kim, Deset let bohemistiky v Jižní Koreji	260	2001
Laštovičková Michaela, Požehnání k narozeninám Nadi Bayerové.	313	2004
Lederbuchová Ladislava, Na českém festivalu o česko-polských literárních vztazích	316	2004
Лилич Галина А., Чешские специалисты и возрождение богемистики в послевоенном Ленинграде	176	2003
Machová Svatava, Vzpomínka na Milenu Švehlovou	74	2003
Maksym-Benczew Joanna, Jubileusz 65 rocznicy urodzin Jacka Balucha	305	2005
Maksym-Benczew Joanna, VII Ogólnopolskie Dni Bohemistów w Opolu	79	2005
Martinek Libor, Aleš Haman sedmdesátiletý.	156	2002
Martinek Libor, Ladislav Soldán pětadesátiletý	76	2003
Minářová Eva, Jubileum profesora Milana Jelínka	356	2003
Minářová Eva, Jubileum profesora Přemysla Hausera	179	2001
Minářová Eva, Jubileum Zdenky Rusínové	309	2004
Moravec Jaroslav, Dík, že jsem byl učitelem i žákem LGU.	173	2003
Mrháčová Eva, Životní jubileum profesora Jiřího Damborského	151	2002
Novotný Vladimír, Filologické sympozium o času (v Ústí nad Labem). Čas v jazyce a v literatuře, Ústí nad Labem, 7–9.09.2004 r.	151	2005
Orłóś Teresa Zofia, Pięćdziesięciolecie slawistyki krakowskiej jako samodzielnego kierunku studiów. Bohemistyka językoznawcza	65	2002
Orłóś Teresa Zofia, Słów parę o Aleksandrze Stichu...	75	2003
Orłóś Teresa Zofia, W pierwszą rocznicę śmierci Profesora Alojzego Jedlički	95	2001
Савченко Александр В., Хмелевский Михаил С., Несколько слов о научных чтениях 26 апреля 2004 г. в Москве глазами петербургских участников.	238	2004

Šmejkalová Martina, Češtinář Václav Ertl	233	2004
Szymczak Mariola, Jubileusz Profesora Mieczysława Basaja	61	2002
Tkaczewski Dariusz, 28 lat śląskiej bohemistyki	228	2002
Tkaczewski Dariusz, I Polonistyczno-bohemistyczna konferencja studentów Praga, Uniwersytet Karola, 1–2.03.2002 r.	234	2002
Trifonova Jordanka, Mladenova Margarita, Několik slov o vydávání časopisu bulharských bohemistů »Homo Bohemicus«	76	2002
Васильева Ольга В., Чешский раздел библиотеки кафедры славянской филологии СПбГУ	185	2003
Zabierzewska-Kucharska Marzena, Międzynarodowa konferencja naukowa, Wyraz i zdanie w językach słowiańskich V (opis, konfrontacja, przekład), Wrocław, 23–25.11.2000 r.	103	2001
Zięba Agnieszka, Jubileusz 75-lecia Karla Olivy	64	2002
Zięba Agnieszka, Jubileusz 75-lecia Zdeňka Hlavsy	341	2001
Zięba Agnieszka, Jubileusz Profesora Edwarda Lotki	360	2003
Zura Anna, 80 rocznica urodzin Profesora Milana Jelínka	281	2003
Zura Anna, Jubileusz 70 rocznicy urodzin Profesora Jerzego Svobody	253	2001
Жакова Наталья К., Изучение и преподавание чешской литературы на кафедре славянской филологии ЛГУ – СПбГУ	179	2003
Nekrologi		
Доцент Роза Хасановна Тугушева (25.07.1937 г.–3.08.2004 г.).	161	2004
Prof. PhDr. Jan Chloupek, DrSc. (25.07.1928 г.–7.10.2003 г.).	287	2003